

Vergelijkend-syntactische studie van den Renout en het Volksboek der Heemskinderen

L.A.H. Albering

bron

L.A.H. Albering, *Vergelijkend-syntactische studie van den Renout en het Volksboek der Heemskinderen*. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag / Batavia 1934

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/gron012verg01_01/colofon.htm

© 2010 dbnl / erven L.A.H. Albering

*Aan de nagedachtenis mijner Ouders
Aan mijn Vrouw*

[Woord vooraf]

Bij het beëindigen mijner academische studie betuig ik U, Hooggeachte Promotor, Hooggeleerde OVERDIEP, mijn groote erkentenis voor Uw welwillendheid, steun en belangstelling, die ik bij de bewerking van dit proefschrift voortdurend en in zoo ruime mate heb ondervonden. Hoewel ik Uw colleges slechts korten tijd gevolgd heb, toch zijn ze voor mij beslissend geweest bij de keuze van dit onderwerp.

Ook U, Hooggeleerde KLUYVER, ben ik grooten dank verschuldigd; van U immers ontving ik voor een belangrijk deel mijn wetenschappelijke vorming.

Mijn erkentelijkheid gaat tevens uit naar U, Hooggeleerde GOSSES en KAPTEYN; Uwe lessen zullen steeds in mijn herinnering blijven.

Tenslotte dank ik van harte het bestuur van de vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der Wetenschap onder de Katholieken in Nederland voor de belangrijke subsidie, die ik voor de uitgave mijner dissertatie mocht ontvangen.

I. Inleiding.

In de inleiding van 'De historie van den vier Heemskinderen'¹⁾ deelt Prof. Dr. G.S. Overdiep mede, dat hij zich voorloopig 'moet onthouden van een aesthetischen, stilistischen en taalkundigen, vergelijkenden commentaar op het Volksboek en de poëtische fragmenten, een vergelijkende studie, die in vele opzichten aanlokkelijk is.' Dit denkbeeld heb ik van den inleider mogen overnemen en het resultaat van mijn in hoofdzaak *syntactische* vergelijking is in deze studie beschreven.

Met de klank- en flexievormen, noch met de critiek der handschriften van den Renout heb ik mij bemoeid, aangezien de heer P.J.J. Diermanse litt. docts. te 's Gravenhage ver gevorderd is met de bewerking van een belangwekkende nieuwe tekstuitgave, met commentaar, van alle mnl. Renoutfragmenten en van het mnd. fragment. Een onderzoek als dit echter had de heer Diermanse niet op het oog. Hoewel ik uitging van de uitgave-Matthes²⁾, is het van den aanvang af de bedoeling geweest de belangrijkste gegevens van het hs. in aanmerking te nemen. Daarom heb ik het hs. der zes fragmenten vergeleken met de uitgave, waarbij mijn promotor mij zijn zeer gewaardeerde hulp verleende, terwijl ik door de welwillendheid van den heer Diermanse in staat was de gevonden afwijkingen aan zijn gegevens te toetsen. Alleen die afwijkingen, welke van invloed waren op mijn vergelijkende beschrijving, heb ik in deze studie verwerkt en laat ik hieronder in een lijst volgen. Wat het Volksboek betreft, was uiteraard de uitgave-Overdiep de bron van mijn onderzoek.

De stilistische vergelijking der beide teksten demonstreert zoowel het verschil tusschen den mnl. epischen stijl en dien van

1) J.B. Wolters, Groningen, 1931.

2) J.B. Wolters, Groningen, 1875.

een Volksboek, als de verschillen in taal tusschen een mnl. tekst en het vroeg-zestiend' eeuwsche of laat-vijftiend' eeuwsche proza.

Eenerzijds is een onderzoek als dit een bijdrage tot onze kennis van de ontwikkeling van een belangwekkend genre als de Volksboeken, anderzijds geeft het een kijkje in de nog weinig doorvorschte evolutie van onze taal in het tijdvak van 1450-1550.

Het stijlverschil is gelegen in den breederen, verhalenden trant van het Volksboek, vergeleken bij den vaak abrupten vorm van het oude epos. Het openbaart zich vooral in verklarende uitbreidingen, zinnen zoowel als zinsdeelen, met als gevolg een grooter frequentie van samengestelde zinsverbanden in het Volksboek. Zoo constateeren we o.a. aan het begin van een zinsverband temporale 'als-zinnen', die het korte mnl. 'doe' vervangen, verder de veelvuldiger coördinatie van hoofdzinnen door middel van 'ende' en 'want'. Stereotiep-epische formaties worden in het Volksboek omgewerkt of door geheel andere vervangen; het epische futurum en perfectum historicum vinden we evenmin in het Volksboek terug.

De kortere of sterker gespannen taalvorm in den Renout - die ook aan den dag komt in onvolledige vraag- en antwoordzinnen, zonder Verbum finitum, en in de parenthetische onderbreking - tegenover de omslachtiger syntaxis van het Volksboek staat tevens in verband met het verschil in den algemeenen taalvorm in twee zoo ver uiteenliggende tijdvakken.

Dit taalverschil constateeren we ook in het woordgebruik, het vermijden van verouderde en het kiezen van nieuwe woorden in het proza-verhaal. Verder in het frequent gebruik van hulpwerkwoorden bij het futurum en allerlei modale functies, hetgeen echter tevens een kenmerk kan zijn van den verduidelijkenden, verklarenden stijl.

Als verdwenen archaïeke zinsvormen noem ik verouderde woordschikkingen, als jóngeren taalvormen de vrij talrijk voorkomende participiale zinnen, die in den Renout bijna geheel ontbreken.

Mijn vergelijkende syntactische beschrijving, de ordening en formulering der verschijnselen, is gebaseerd op het syntactisch systeem van de Moderne Nederlandsche Grammatica¹⁾ in het

1) W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1928.

algemeen en de Zeventiende-eeuwsche Syntaxis¹⁾ in het bijzonder, een beschrijving dus, uitgaande van den taalvorm. De resultaten van mijn onderzoek zullen, naar ik hoop, een bijdrage zijn tot de door den auteur der Zeventiende-eeuwsche Syntaxis en der Inleiding op den Ferguut beoogde synthese: een stilistisch-historische syntaxis der Nederlandsche taal.

Als materiaal ter vergelijking heb ik niet de zes bekende fragmenten van den Renout in hun geheel gekozen, maar slechts de eerste 1000 verzen²⁾ (genummerd als in de uitgave-Matthes) en de daarmee corresponderende gedeelten uit het Volksboek. De zeer bekorte bewerking der overige 1000 verzen en de afwijkingen daarin, niet den stijl maar den inhoud betreffende, zouden een syntactische vergelijking onbevredigend doen zijn.

Overigens dient de afwijking in de bewerking te worden toegelicht.³⁾

Behalve de genoemde fragmenten van den Renout heb ik ook de fragmenten, uitgegeven door Jhr. Mr. N. de Pauw,⁴⁾ viermaal twintig verzen, in de beschrijving opgenomen, doch alleen dan, wanneer een belangrijk geval te citeeren was.

Als afkortingen gebruik ik voor het Volksboek: Vb., bij de citaten gevolgd door het nummer en de regel van de desbetreffende bladzijde, voor den Renout: Rt. en voor de fragmenten, uitgegeven door de Pauw: P., de beide laatste eventueel gevolgd door het versnummer.

- 1) J.B. Wolters, Groningen. Eerste en tweede stuk, 1931, 32.
- 2) Voor een enkel deel van het onderzoek bleek het gewenscht alle fragmenten te vergelijken, hetgeen ter plaatse vermeld wordt.
- 3) Zie: Uitbreidingen en Verkortingen in het Volksboek, § 1, vlgg.
- 4) Middelnederlandsche Gedichten en Fragmenten; A. Siffer, Gent, 1903, dl. II.

Lijst van plaatsen in het handschrift, afwijkend van de uitgave-Matthes.¹⁾

177	Wien ic mochte begaen, (Matthes: <i>van den sinen</i> mochte begaen,)
273	<i>Ende</i> Renout banter an de crone. (M.: Renout banter enz.)
342	Hare ijsere <i>waren doen</i> verscuren. (M.: <i>dode men</i> verscuren.)
346	Dat hadden si in corten tiden. (M.: hadden si <i>gedaen</i> in corten tiden.)
370	Ende oorlogeden, dat <i>was waer</i> , (M.: dat es waer,)
427	Verslegen <i>lode hadde</i> Lodewike. (M.: Verslegen <i>sinen sone</i> Lodewike.)
454	Behouden goet ende leven, (M.: <i>Om</i> behouden enz.)
463	'Dese raet moete <i>verdomet</i> wesen. ²⁾ (M.: 'Dese raet moete <i>vermalediet</i> wesen.)
523	Ysoreit <i>sprac</i> ende tart vort. (M.: <i>Y. balch</i> ende enz.)
555	Also <i>helpt</i> mi sente Jan! (M.: <i>helpe</i>)
591	Dat ic u dor sine lieve (M.: Dat ic u <i>va</i> dor enz.)
629	Also <i>helpt</i> mi onse vrouwe! (M.: <i>helpe</i>)
698	Verga alsoot vergangen mach, (M.: <i>U</i> verga enz.)
720	.I. huus maken up die Geronde. (M.: .I. huus <i>doen</i> maken enz.)
731	<i>Renoude in waerliker dinc</i> , (M.: <i>Heme, waerlike dinc</i> ,)
733	Wat holpe dat ict <i>maecte</i> lanc (M.: dat ict <i>updecte</i> lanc)
787	Also <i>help</i> mi Jesus! (M.: <i>helpe</i>)
893	Wat <i>help</i> , dat ict u maecte lanc? (M.: Wat <i>holp</i> enz.)
897	Si willen alle met <i>u</i> varen (M.: met varen)
950	Des hi Renout <i>sonder noet</i> (M.: Des hi <i>om</i> Renout sende ter noet)
961	Haer outste kint heeft genomen (M.: heeft <i>si</i> genomen)

1) Getoetst aan gegevens van den heer Diermanse.

2) Diermanse wil lezen 'verdomet' of 'verdoemt'.

1148

Dordi mins ontbiden te hant, (M.: *Doedi*
mins ontbiden enz.)

1253

Roelant, gine doet *nemmermeer* // In
Vrankrike *wederkere*. (M.: *nemmermere*,
wederkeren.)

II. Uitbreidingen en verkortingen in het Volksboek.

§ 1.

Bij de bestudeering van de afwijkingen in de bewerking der Renout-fragmenten constateeren we op de eerste plaats, dat het Volksboek regelmatig den *inhoud* van het mnl. gedicht *bekort*, overbodige mededeelingen, stoplappen en vaste formules weglaat en tegen het einde zelfs een aanmerkelijk beknopter verhaal geeft dan de corresponderende gedeelten van den Renout. Deze beperking in het Volksboek toont duidelijk het streven van den bewerker om een 'langdradig' verhaal te voorkomen.

Tegenover deze regelmatige, toenemende bekorting in Vb. merken we vele uitbreidingen op, die een gevolg zijn van den Volksboek-stijl, bovendien - in de laatste fragmenten - talrijke andere, een gevolg van een veel vrijere bewerking. Alleen de eerste groep is van belang voor de stilistische vergelijking der beide teksten.

Het mnl. gedicht, ook al is het op vele plaatsen 'langdradig', toont herhaaldelijk een abrupten vorm. We vinden dezen vorm b.v. in plotselinge, onberedeneerde en niet nader verklaarde overgangen naar een geheel nieuw gebeuren of een andere plaats van handeling, in het plotseling optreden van nieuwe personen; in het kort: Rt. toont herhaaldelijk een filmischen verhaaltrant. Dit 'filmische' verdwijnt in Vb. bijna geheel; de stof wordt behandeld in een logische aaneenschakeling der feiten; de zinnen en mededeelingen sluiten regelmatig bij elkaar aan en wijzen op voorgaande terug, terwijl ze tevens dikwijls de volgende mededeelingen inleiden.

Terwijl in Rt. de feiten abrupt op elkaar volgen, zonder onderling verband - waar het dus aan den lezer zelf is overgelaten dit verband te vinden - tracht de Vb.-auteur deze logisch te verbinden, hetzij door tusschenvoeging of toevoeging van een zelfstandigen zin, die de brug moet vormen, hetzij door verklarende uitbreidingen binnen het bestaande zinsverband.

Uitbreidingen in het Volksboek.¹⁾

§ 2.

In totaal telde ik 120 gevallen van uitbreiding. Een betrekkelijk groot gedeelte wordt gevormd door *toegevoegde verklarende of verband-vormende hoofdzinnen* (c.q. nevensgeschikt of samengetrokken), bij voorkeur aansluitend achter den zin die correspondeert met Rt.;²⁾ het aantal van deze uitbreidingen bedraagt 39. Bijv.:

Rt. 212 Doe reitsi, waer si wilden, // Maer sine hadden niet van haren scilden, // No van helmen niet geheel // Behouden trechte derden deel.
 Vb. 59.12 ende ontreden theer want haer scilden waren al stucken ende haer helmen doorsleggen *ende waren seer gewont ende Beyert mede*.
 Rt. 568 Renout es van so hogen magen, // Die veete suldi wel gedragen // Jegen Kaerl geweldelike, // Puppins sone van Vrancrike. Vb. 63.31 'hi is van so hogen geslacht hi sal u de oerlogen tegen coninc Karel wel helpen dragen, *so moechdi rustelic leven ende sonder sorch*'.
 Rt. 1203 Wat mochten wi laten dan verstaen // Kaerle, den coninc wel ghedaen, // Als gi achter bleeft hier?' Vb. 151.5 wat souden wi tegen coninc Karel seggen waer ghy waert ende wat ghi deet. ende waer omme ghi niet en quaemt? *want die waerheit soude hi van ons weten willen*'.

§ 3.

Alle overige toevoegingen zijn uitbreidingen binnen het bestaande zinsverband van den Renout. Het grootste gedeelte hiervan wordt gevormd door *toegevoegde bijzinnen aan het begin van de zinsconstructies*, die op voorgaande zinnen terugwijzen of er mee verbonden zijn. Het zijn vooral *temporale bijzinnen*, waar in Rt. meestal volstaan wordt met 'doe', of zelfs in het geheel geen verbindingswoord gebruikt wordt. Het aantal van deze toegevoegde temporale zinnen bedraagt 33.

- 1) Vergeleken zijn hier de 6 fragmenten van den Rt. en de overeenstemmende deelen van Vb., doch alleen waar de inhoud correspondeert.
- 2) In enkele gevallen gaat de toegevoegde zin voorop. Bv.: Rt. 1181 'Gi heren', sprac Rolant met sinne. Vb. 150.29 *ende ic seg u: ghi heren enz.* (een aanduiding van den nadruk) - Rt. 197 'Entrouwen, here, so sijn verloren // Die ede, die gij hebt gezworen. Vb. 26.4 *Doe seide dye edel vrou: 'Voerwaer heer, so sijn de eden verloren enz.*
 Constructies als 'seitsi' komen in Vb. niet tusschen de directe rede voor, maar gaan eraan vooraf, hetgeen ten goede komt aan den logischen verhaaltrant, maar aan den anderen kant een zekere eentonigheid veroorzaakt.

Door de uitbreidingen in het zinsverband, temporale en attributieve bijzinnen, gaat de zinsbouw in Vb. sterk afwijken van Rt.: in plaats van enkelvoudige hoofdzinnen vinden we in Vb. samengestelde zinsverbanden, die door hun verklarende bijzinnen den stijl van het Volksboek typeeren.

Voorbeelden van temporale bijzinnen toegevoegd aan het begin van het zinsverband:

Rt. 584 *Doe sprac Renout, .i. helt vri. Vb. 64.2 ende als si hem gegruet hadden* seide Reinout: - Rt. 676 *So salne Karel comen vangen. Vb. 64.35 als hi dit verneemt* sal hi comen ende verderven al conincs lant ende vangen hem - Rt. 1433 *Doe kerdem die heren sekerlike // Alle gadre in Vrankrike. Vb. 154.15 Als die genoten alle bi Roelant waren overdrogen* si dat si riden wouden na Parijs, -

In drie gevallen breidt Vb. een adverbialen aanloop uit tot een verklarende voorzetselbepaling:

Rt. 903 *Aldus gereden si hare vaert // Ende voeren te Gasscoingen waert. Vb. 147.20 Met dusdanigen opset ende overdracht* reden die ghenoten nae Gascoengen. - Rt. 1505 *Aldus voer die grave Ritsaert // Met Roelande te Vrankrike waert. Vb. 154.28 Met dese woerden* voer Ridsaert met Roelant.

Tweemaal vond ik een verklarenden *conditionalen bijzin* aan den zin toegevoegd: Rt. 303 *Wi willen u sekerlike // Dienen dach ende nacht. Vb. 60.15 ende geliefdet u*, wi willen u dienen enz. - Evenzoo: Rt. 234 - Vb. 59.21.

Relatieve bijzinnen komen 11 maal als uitbreiding voor¹⁾:

Rt. 23 *Sech datten hem sijn moeije sande. Vb. 24.1 segt hem datse zyn moye heeft gesant, de vrou is van dit lant.* - Rt. 392 *Ende omboot Yewe bi brieve, // Dat hi hem dor sine lieve // Sende die mordadige liede. Vb. 61.35 senden woude de vier broeders die sinen sone Lodewyc so jammerlic vermoirt hadden,* - Rt. 1904 *Die piners leidene ter stede, // Daer sine saen hadden vonden. Vb. 201.7 Die arbeiders die daer stonden ende wrochten* leiden hem daer toe -

1) Een merkwaardig geval is de toevoeging van een relatieven bijzin, met tegenstellend-concessieve functie, in: Rt. 680 *Dat es onser alre scande, // Hanget men Yewen in sinen lande // Ende Renout, den coenen here. Vb. 64.37 dit waer ymmer scande dat men onsen coninc die so edel ende machtich is*, in zyn lant hangen soude.

Een uitbreiding door *bijwoordelijke en andere niet-relatieve bijzinnen* (c.q. nevenschik of samengetrokken) vinden we 20 maal¹⁾. Voorbeelden:

Rt. 462 Hüge dAvernaes sprac *te desen*. Vb. 62.22 Heer Hughe van Avernaes sprac met toernigen moet *als hi desen raet had horen geven*.
- Rt. 1129 Ende volgede den heelt vercoren. Vb. 150.5 Ende volchde Reinout *wat zijn ors lopen mocht* - Rt. 664 Wat mag ic nu anegaen? Vb. 64.30 wat best gedaen is *ende ick mijn eer beware*.'

Driemaal komt als verklarende toevoeging voor een verbinding met 'om te + infinitief':

Rt. 290 streec te dale. Vb. 60.11 ghinc selve met sijn baroenen *om de ridders te sien*. - Rt. 372 Doe dede Yewe, die coninc milde, // Castele maken, waer hi wilde. Vb. 61.25 daert hem geliefde *om dat lant te houden*:
- Rt. 417 U sentene Carel die coninc.' Vb. 62.4 de hem den brief sende *ende om een antwoirt weder om te hebben*. (Rt. 347 Die Yewen sullen helpen striden // Si gereedden hem *ter vaert*, - Vb. 61.17 gereide hem die coninc *om te stride te trecken* - geen toevoeging, maar uitbreiding van het verouderde 'ter vaert').

Een uitbreiding door een zinsdeel, dat gevolgd wordt door een bijzin, vinden we in:

Rt. 19 'Ganc wech', seitsi, 'portenare. Vb. 23.26 Ganc haestelic *tot geen vier heren*, de ginder comen riden - Rt. 706 Ghi hebt gemaect .i. scone huus, // Also helpe mi Jesus! // Ende enen castele bequame. Vb. 65.36 'Gi hebt een scoen ende starc castele gemaect *ende wel versien* oft noot dede.

Ook uitbreidende, verklarende *zinsdeelen* komen herhaaldelijk in Vb. voor. Bijv.:

Rt. 98 Ghi sout antworten .i. dief // Of .i. gerechten mordenare, // Al waert dat hi verdeelt ware, // Nochtanne soudire spreken jegen. Vb. 24.33 want gi soudt *op dusdaniger condicien* antwoerde geven een misdadich of snode mensch' (vs. 100, 101 laat de Vb.-auteur als 'over-

1) Een analyt. omvangrijker zinsvorm in Vb. is soms het gevolg van het *vervangen* van een zinsdeel door een bijzin: Rt. 311 Ic wille doen *al u gebod*. < wes gi ons hiet, 312 Ic wiste gaerne *uwe name*. > hoe ghi hiet, 315 Seggen *onse namen*. > hoe wi hieten, 455 *bi minen rade*, > dat ic rade u, 724 *binnen c. jaren*. > al lage hijer hondert jaer. 1192 *Nu willic swigen* > tes tijt dat ic swige (in dit laatste voorbeeld wordt in Vb. de tijdsbepaling tot *hoofdzin*).

bodig' onbewerkt; 'op dusdaniger condicien' wordt echter toegevoegd, waardoor de zin logisch verbonden wordt met den voorafgaanden.) - Rt. 276 Yewe stont ten tinne. Vb. 60.5 Die coninc stont *tot dier tijt* opter tinnen - Rt. 999 Die vrouwe was edele ende goet. Vb. 149.1 Die vrouwe was goedertieren ende eerbair, *ende verblijdt van Reinouts woirden*, -

Tenslotte vinden we nog verschillende keeren als uitbreiding een *vocatief*, een enkele maal met stilistisch effect:

Rt. 1591 'Laten wi Ritsaert nu // Varen in Vrankrike, dat seggic u, // Also geve mi God pardoen! // Die coninc salne hangen doen.' Vb. 155.18 'Broeder, laet wi en gaen, ic weet wel, dat men hangen sal.'

Kortere vormen in het Volksboek.

§ 4.

Bij de uitbreidingen in het Volksboek bleek de neiging van den Volksboek-auteur om enkelvoudige hoofdzinnen te veranderen in samengestelde zinnen, waarin de bijzinnen het verband en den overgang vormen met de voorafgaande en naar de volgende mededeelingen.

De voor den epischen stijl typeerende filmisch gegeven mededeelingen vinden we niet in Vb. Daarentegen bevat Rt. een aantal samengestelde zinnen, die in Vb. in korteren vorm of als enkelvoudige hoofdzinnen zijn weergegeven.

1°. Het meerendeel (20 gevallen) betreft een, zij het dan ook vaak geringe, *bekorting van den inhoud* der mededeeling in Vb. Tot deze bekorte zinnen behooren verschillende primitiefepische formaties uit Rt., die omgewerkt zijn tot 'gewone' zinnen in Vb. Voorbeelden:

Rt. 782 Ende *alsti coninc doe vernam*, // Dat hi totter roche quam, Vb. 65.34 Als die coninc op die roetse quam - Rt. 642 Doe ginc hi te rade tehant // Met al *den hogesten, die hi vant*. Vb. 64.24 Doe ginc de coninc tot zyn baroenen - Rt. 431 Alle sine man, *die daer waren*, Vb. 62.8 de baroenen -

2°. In Rt. komen verschillende *varieerende gecoördineerde werkwoordsvormen* voor (in totaal 12 gevallen), die in Vb. vermeden zijn. Zie: Verschillen in het woordgebruik, § 7, b.

3°. Andere verschillen zijn het gevolg van een meer synthetischen zinsbouw in Vb. en een geijkten epischen beschrijvenden

trant in Rt. Hieronder zijn 5 plaatsen, waar in Vb. *een beknopte zin* voorkomt, in Rt. een volledige hoofd- of bijzin; n.l. éénmaal één beknopte zin met den vorm *om te inf.*, en vijfmaal met een participium praesentis (een formatie die in Rt. nooit voorkomt)¹⁾. Voorbeelden:

Rt. 287 die bescouwen // Wilden tors van sconen leden // Entie ridders diere quamen gereden Vb. 60.9 *om dat paert te sien*, daer die heren op saten.

Rt. 81 Haymijn horde wel die tale, // Maer hi versweechse altemale. Vb. 24.26 Aymijn *anhorende die tale van Roelant* en antwoerde hem niet - Rt. 3 Sach in dat dal beneden, // Waer die heren quamen gereden. Vb. 23.27 sach in een valleye *comen ridende die vier ridders*.

Verder vinden we nog de volgende:

Rt. 46 In enen bliaut van groenre ziden, // *Die diere was ende goet*. Vb. 24.6 in *scoon ende costelic* bliaut van groender side -

Rt. 53 Hi sat of *hem ware onderdaen*, // *Dat kerstinede hevet bevaen*. Vb. 24.11 Aldus sat Aymyn met groter overmoet *al hadde hi here geweest over al Kerstenrije*. Rt. 127 Aymijn die hant verdrouch, // *Daer hi die vrouwe mede slouch*, // *So vruchtelyc enen slach*. Vb. 25.11 ende sloechse *mitter aefscher hant* dat si enz.

Conclusie: Kortere zinsvormen in Vb. zijn het gevolg van het wegwerken van de epische beschrijving en de epische variatie, en een streven naar een meer synthetischen, althans beknopten taalvorm.

III.

Verschillen in het woordgebruik.

§ 5.

De verschillen in het woordgebruik heb ik in alle zes fragmenten en de daarmee overeenstemmende deelen van Vb. beschouwd, doch alleen daar, waar de teksten overigens, wat den inhoud betreft, correspondeeren. Bij deze vergelijking kunnen we drie groepen onderscheiden:

1. Mnl. woorden, die in Vb. een anderen, meer modernen vorm krijgen.

¹⁾ vgl. Participiale constructies, § 27, 1°.

2. Woorden en uitdrukkingen, die door andere worden vervangen.

3. Uitdrukkingen en zinnen, die in Vb. geheel worden omgewerkt.

In de tweede en vooral in de derde groep gaat het verschil in woordkeuze dikwijls samen met syntactische verschillen; deze afwijkingen worden dan ook in de verschillende syntactische hoofdstukken behandeld.

Mnl. woorden, die in Vb. een anderen, meer modernen vorm krijgen.

§ 6.

Het aantal gevallen van deze groep is vrij gering. Vooral wat de *werkwoordsvormen* betreft, vinden we maar enkele voorbeelden. Zoo vervangt de analogievorm 'vanghen' het mnl. 'vaen'; 'geschiede' staat misschien in plaats van 'geschach'¹⁾. Een consequenter spelling, die we ook elders aantreffen, heeft Vb. in 'brenghi' naast Rt. 'brindi'.

Ook wat de *niet-werkwoordelijke vormen* betreft, vinden we weinig veranderingen in de woorden zelf. Ik laat hier een lijstje van afwijkende woordvormen volgen, waarin de eerstgenoemde woorden telkens den ouden vorm aangeven:

binder stede	-	binnen der stede.
droeve	-	droevich.
elx	-	elkes.
haesticheden	-	haesten.
jegen	-	tegen.
campioen	-	campenioen.
kempe	-	campenioen.
kerstine	-	kersten.
kerstinede	-	kerstenrijc.
lachter	-	laster.
metsers, metsenaren	-	metselaers.
niemen	-	niemant.
portenare	-	portier.
scamp	-	scande.
sorcors	-	secours.
sweer	-	swager.
te hem	-	tot hem.
willecome	-	welcoem.

Het voegwoord 'gelijc' wordt in Vb. verzwaard tot 'gelijc of'²⁾; omgekeerd wordt 'al te hant' vervangen door 'te hants'. Verschil in volgorde in een verbinding vinden we bij 'mallijc up andren' > 'op malcander'; 'werx mee' > 'meer werx'.

1) (Rt. 851 Ogiere) *geschach* (die ere groot) ontbreekt in het Handschrift.

2) Zie bij 'De functies der voegwoordelijke bijzinnen': de zinnen met 'of', § 61.

Woorden en uitdrukkingen, die in Vb. door andere worden vervangen.

§ 7.

Verouderde of niet meer bekende, althans in een bepaalde beteekenis niet meer bekende vormen worden in Vb. door andere vervangen. Specifiek mnl. en epische woorden en uitdrukkingen zijn daardoor verdwenen, terwijl er vaak andere telkens terugkerende vaste uitdrukkingen voor in de plaats komen. Ook kan de gevoelswaarde van een uitdrukking door de wijziging veranderen, b.v. als 'arger puten kint' vervangen wordt door 'du verwaende geck'.

A. 1°. Bij de vergelijking van het woordgebruik valt aanstonds in het oog het verschil in keuze bij het werkwoord, dat de inleiding tot de directe rede vormt. Rt. gebruikt bij voorkeur 'sprac'; hiervan telde ik 34 gevallen, in plaats waarvan Vb. 29 maal 'seide' bevat. Eénmaal vinden we in beide teksten 'sprac': Rt. 462 Huge dAvernaes *sprac* te desen: - Vb. 62.22 Heer Hughe van Avernaes *sprac* met toernigen moet als hi desen raet had horen geven. - Het werkwoord 'sprac' heeft hier in Vb. niet zonder meer de beteekenis 'seide'; feitelijk is de zin een bekorting van: 'sprac met toernigen moet als hi desen raet had horen geven *ende seide*'¹⁾ - 'sprac' is hier bepaald geëischt door het volgende 'met toernigen moet'. Overigens wordt 'sprac' met schakeering van beteekenis in Vb. vervangen door: vraechde, antwoirde en: riep met haesten.

In Vb. blijkt dus het oude gebruik van 'sprac' (= 'zeide') niet meer voor te komen.

Veelvuldig, n.l. 24 maal, bevat Rt. als inleidend Vf. tot de directe rede 'antworde', waarvoor in de plaats Vb. weer in de meeste gevallen (22 maal) 'seide' kiest; éénmaal blijft 'antworde' in Vb. gehandhaafd. Het Vf. 'riep' komt tweemaal in Rt. voor als inleiding tot de directe rede; in één geval wordt het in Vb. door 'seide' vervangen, in het andere bevat Vb. een constructie met een participium praesentis: riep hi seggende.²⁾

Conclusie: Als inleiding tot de directe rede gebruikt Rt. bij voorkeur 'sprac' of 'antworde', Vb. daarentegen 'seide'.

1) Zie bij: B. en 'Kortere vormen in het Volksboek', § 4, 2°.

2) Zie: Participiale Constructies, § 27, 1°.

2°. Wat betreft het gebruik van de werkwoorden, die 'zich voortbewegen, gaan' uitdrukken, bemerken we in Rt. een voorkeur voor 'varen', in Vb. voor 'riden'.

B. Analytische coördinatie als uitdrukking van een *complex-begrip* is in Rt. een vrij veelvuldig voorkomend verschijnsel, evenals het gebruik van *gecoördineerde varieerende woorden*.¹⁾ Deze epische of primitieve vormen worden in Vb. in de meeste gevallen door één woord vervangen. Zoo vinden we als voorbeelden van analytische coördinatie bij werkwoordelijke vormen bijv.:

Rt. ginc ende ontboet > Vb. ontboet, Rt. gere de sine vaert ende maectene te C. waert > Vb. gine na C., Rt. gereden si haerre vaert ende voeren > Vb. voeren, Rt. nem ende ghef > Vb. bringe, Rt. namen ende staken > Vb. bonden, Rt. va ende gevaen sende²⁾ > Vb. gevangen woude senden -

Bij niet-werkwoordelijke vormen vinden we de volgende voorbeelden:

Rt. min no mee > Vb. niet, Rt. stichten roef ende brant > Vb. vernielent,
Rt. vrageden omme niemare ende waer.... > Vb. vrageden waer....

Bij de varieerende vormen vinden we enkele met romaanschgermaansche variatie: Rt. prijs en de ere > Vb. eer, Rt. huus ende castele > Vb. castele. Verder: Rt. redene ende wort > Vb. worde, Rt. sprac ende seide > Vb. seide.³⁾

Niet altijd worden deze varieerende uitdrukkingen door één woord vervangen. Er komen twee gevallen voor, waarin ook Vb. *gecoördineerde woorden* gebruikt; in Vb. zijn zij niet in die mate synoniem: Rt. borge ende steen > Vb. steden ende sloten, Rt. edele ende goet > Vb. goedertieren ende eerbair.

Zelfs het tegendeel constateeren we eenige keeren, dus gevallen waarin Vb. wèl en Rt. geen *gecoördineerde woorden* bevat. Zoo vinden we als gevolg van de neiging in Vb. om 'sprac' ende 'antworde' te vervangen:

- 1) Een geval van 'onderbroken' varieerende coördinatie vinden we in: Rt. 523 Ysoreit sprac ende tart vort, // Ende seide:
- 2) vs. 591-596, 'va' ontbreekt in het Hs.
- 3) vgl. A.

Rt. sprac te R. saen: > Vb. riep hi tot R. ende seide:, Rt. antwoirde hem te hant: > Vb. riep hi ende seide: - Verder moeten nog genoemd worden: Rt. castele > Vb. castele ende sloten, Rt. lachter > Vb. scande ende laster, Rt. misbaren > Vb. clagen ende screyen.

De volgende voorbeelden zijn te verklaren als meer beredeneerde, vollediger mededeeling:

Rt. wel houden > Vb. voeden, ophouden ende liefhebben - Rt. willen allegader // Seggen onse namen. > Vb. willen wi gaerne doen ende seggen hoe wi hieten - Rt. sweech > Vb. antwoirde noch niet ende sweech stille. - Rt. verstoet > Vb. gelesen hadde ende dat inhouden daerof verstaen -

Behalve gecoördineerde woordvormen worden verschillende mnl. uitdrukkingen in Vb. vervangen door één woord met dezelfde of nagenoeg dezelfde beteekenis:

te hulpen staen	-	helpen.
vor hem brochten	-	toechden.
sine trouwe geven	-	beloven.
crone spannen	-	cronen. ¹⁾
van herten houd	-	getrou.
in therte vro	-	blide.
herde gram	-	toernich.
met also groter listen	-	heimelic.
taleerst als	-	als.
luttel min dan	-	meer dan.
up die stede	-	daer.

C. Wat het gebruik van romaansche woorden betreft, constateeren we, dat Vb. talrijke van de vormen, die Rt. bevat, vermijdt, maar aan den anderen kant ook verschillende aan het Fransch ontleende woorden invoert. Specifieke mnl. epische vormen zijn verdwenen, nieuwe, vaak 'deftige' woorden zijn opgenomen.

Vermeden zijn in Vb. de volgende romaansche woorden uit de 6 fragmenten van Rt.:

assaut.
bottoen.
bovier.
conckereeren.
delijt.
fonteyne.
foreest.
garsoen.
joie,
paradijs.

1) Niet altijd wordt in Vb. 'crone spannen' gewijzigd in 'cronen': Vb. 24.23 want hi en kent niemant so edel of hoge geboren de hem sonder u mach *spannen de croen* -.

pardoen.
payiene.
pedrieren.
poutenier.
porte.
prenden.
proye.
quareel.
samijt.
scarlaken.
sorcoersene.²⁾
storie.
tribuken.

2) Het substantief 'sorcors' heeft in Vb. den correcteren vorm 'secours'.

Toegevoegd in Vb. of in plaats van nederlandsche vormen uit Rt. vinden we:

certeyn. (Rt. in trouwe.)
 destrueren.
 festeeren.
 gracie. (Rt. ere.)
 hystorie. (Rt. liet.)
 met reverencie. (Rt. met minne).
 gescoffiert.
 valleye. (Rt. dal.)
 vermaledijt (Rt. verdomet).
 victorie. (Rt. zege.)
 yuwelen.

Correspondeerende romaansche woorden, soms afwijkend in spelling of vorm, zijn:

abt - abt.
 bannieren - banieren.
 baroene - baroene.
 bliaut - bliaut.
 campioen (kempe) - campenioen.
 casteel (burch, huus) - casteel.
 cierheit - chierheit.
 couverturen - couverturen, coffertuer.
 francois - francoeis.
 marberijn - morben.
 portenare - portier.
 roche (rootse, roetse) - roetse.
 sorcors - secours.
 soudane - soudanen.

De frequentie en de aard der romaansche woorden in Vb. blijkt uit de alphabetische lijst betreffende het overige gedeelte van het Volksboek, die ik hierachter laat volgen¹⁾.

D. De praefigering der werkwoorden neemt, vergeleken bij Rt., in Vb. toe. Verschillende mnl. werkwoorden hebben blijkbaar iets van hun kracht verloren en krijgen in Vb. een praefix toegevoegd; ook wordt het praefix 'ge' door 'ver' vervangen:

wondert > verwondert, helsten > omhelsten, volgen > navolgen, horde
 > verhorde, genomen > angenommen, gelinget - verlangen, gehort >
 verhoert.

Het praefix 'ge' verdwijnt in: gereden > reden, gevaen > vanghen. Met afwijking in het praefix vinden we: opgeven > overgeven, opgeleit > beleit, verrechten > berechten.

Zooals herhaaldelijk een Vf. verbonden met een adverbium in Vb. wordt verduidelijkt met behulp van een voorzetselbepaling²⁾, vinden we ook een voorbeeld van een gepraefigeerd adverbium, dat in Vb. vervangen wordt door een voorzetsel-

1) Zie Aanhangsel, blz. 129.

2) vgl. § 23.

bepaling: aneprant > nam in de hant; bovendien is hier het verouderde werkwoord vermeden.

E. Evenals bij andere woordsoorten toont Vb. een verarming van woordkeus in het gebruik van het adverbium 's e r e'. Verschillende adverbiale bepalingen met varierende functie zien we in Vb. gewijzigd in 'sere': wende bitterlike > sere, met groten gere > sere, dankes hem omodelike > sere, bad genadelike > sere. Soms is 'sere' in Vb. alléén blijkbaar niet duidelijk genoeg meer en wordt daarom nader aangevuld: pinen sere > seer naerstelic, sagen up malcandere sere > seer droevich. Eénmaal wordt 'sere' in Vb. door een andere uitdrukking vervangen: liep so sere > met haesten; blijkbaar is deze beteekenis verouderd of verdwenen.

Afwijkende woordkeus in Vb. in geheel omgewerkte zinnen.

§ 8.

Het verschil in woordkeus gaat gepaard met syntactische verschillen; in de desbetreffende hoofdstukken worden deze gevallen behandeld. Hiertoe behooren o.a. stereotiep-epische formaties, die in het Volksboek zijn omgewerkt of door geheel andere constructies vervangen.

Wat de overige gevallen betreft, slechts in enkele zinnen gaat de keuze van een ander *substantief* samen met de omwerking van een heelen zin; het gebruik van een ander *werkwoord* daarentegen heeft in meer dan de helft der gevallen een afwijkenden zinsbouw ten gevolge.

Talrijk zijn de voorbeelden, waarin een zinsdeel in Vb. wordt uitgebreid tot een bijzin; ook komen enkelvoudige hoofdzinnen in Rt. voor, die in Vb. verduidelijkend zijn uitgebreid tot samengestelde zinnen. De oorzaak van beide laatste wijzigingen is de verklarende, beredeneerde bewerking van het epos in het Volksboek.

Betrekkelijk zelden vinden we afwijking van woordkeus gepaard gaande met een korteren zinsvorm in Vb.

Zie voor de genoemde verschillen de desbetreffende hoofdstukken.

Hieronder volgt een lijst met oude woorden en beteekenissen, die in Vb. vermeden zijn: als gevolg hiervan is in de meeste gevallen de zinsconstructie gewijzigd:

Rt.	27	Doe die paerde <i>achterwaren</i> wale.	-	Vb.	24.2	ende doet haer paerden te gemake.
	69	Si <i>bogen</i> <i>neder</i> .	-		24.19	Doe vielen die vier heren over haer knien.
	82	Maer hi <i>verzweechse</i> altemale.	-		24.26	en antwoerde hem niet.
	102	<i>Nochtoe</i> zweech Aymijn die degen.	-		24.35	Aymyn en antwoirde noch niet.
	192	<i>bi mire</i> <i>trouwe!</i>	-		26.2	ic seg u certeyn.
	205	Si <i>reiden</i> <i>echt in</i> .	-		59.8	Mit dien reden si mit Beyert int heer.
	259	Si <i>beetten</i> .	-		59.28	Daer traden si vanden paerde.
	285	Tors es <i>bagel</i> ende groot.	-		60.8	het is dat grootste ors.
	290	Yewe die coninc <i>streec te</i> <i>dale</i> .	-		60.8	Doe liepen neder die ridders ende ioncfrouwen.
	324	Yewe <i>onthaletse</i> .	-		61.10	ontfinc hise met bliscap.
	333	Aldus <i>diendi</i> <i>hem te</i> <i>danke</i> .	-		61.12	Aldus dedese de coninc

				veel gemacs.
380	Ende si waren hem van herten <i>houd.</i>	-	61.29	Aldus dienden si Yewijn getrouwelic.
439	<i>So hebbic sinen evelmoet.</i>	-	62.12	so sal hi mijn viant worden.
477	Men soudu <i>houden over dwaes.</i>	-	62.29	men soude u min achten dan een dwaes.
531	So haddise <i>qualike upgegeven.</i>	-	63.18	dat waer scandelic, heer coninc.
536	Yewe <i>ginc vort met tesen rade.</i>	-	63.20	De coninc docht desen raet goet.
588	Hier heift <i>omboden</i> (vgl. vs. 923).	-	64.3	Hier heeft gesent coninc Karel van Vrancrijc enen bode met enen brief de inhout.
664	Wat <i>mag ic nu anegaen!</i>	-	64.30	Nu raet mij gi heren, wat best gedaen is.
671	<i>over de marken wijt.</i>	-	64.33	in veel plaetsen.
683	Des <i>balch hem dAvermaes.</i>	-	65.2	Dese woerden van Ancel vertorende seer A.
753	Nu sal Renout <i>al sonder sparen.</i>	-	65.24	ende met haesten opmaken.

770	<i>Sulke</i> - lieden wonen wijngaerden (vgl. vs. 1944).	65.31	sommige wonen wyngaerden.
-----	---	-------	---------------------------------

Rt.	799	Aldus es <i>die tale</i> <i>bleven.</i>	-	Vb.	66.5	Hiermede scheide Yewyn van Reynout.
	854	Hoe soudi <i>proeven</i> nu op mi // Veradnessel (vgl. vs. 1137).	-		147.11	hoe soude hi mi verrader maken!
	923	<i>Ontboet</i> Yewe vele <i>houde.</i>	-		148.9	sende eenen bode mit een brief tot Reinout de inhilt seer vriendelic enz.
	954	Die sake <i>al uut</i> <i>ende uut</i> geseit.	-		148.19	dien hij die bootscap seide.
	974	<i>Des suldi</i> u...// Hierna <i>scamen.</i>	-		148.29	die scande sal u te swair wesen te dragen.
	1067	Ende <i>berade</i> hem so <i>we.</i>	-		149.17	ende leren hem sulcken spul.
	1085	Vliet <i>varing van</i> minen ogen.	-		149.20	vliet wt minen ogen.
	1106	Ende sal hem te scande <i>vergangen.</i>	-		149.32	hi en salt becopen.
	1137	dat willic nu // Al tehant <i>proeven</i> <i>op u.</i>	-		150.11	ic does u lijden metten swaerde.

1140	' <i>Ongedeelt</i> - ware dese camp.	150.12	vlg. (een corresp. zin ontbreekt).
1180	God - <i>verwate</i> di.	150.30	'dat die scande geschien moet.
1253	Roelant, - gine <i>doet</i> rennemeer . In Vrankrike <i>wederkere</i> .'	151.25	ghi en sult rennemeer weder keren in Vranckrijc.
1414	<i>Metten</i> - <i>scarpe</i> van den spere.	154.8	mit uwen spere.
1415	Dat hijs - niet mochte <i>versumen</i> , // Hine moeste enz.	154.8	dat hi hem niet onthouden en mocht, hi en moest vallen van Beiert.'
1456	Daer hi - <i>jagede</i> <i>met</i> <i>ghenint</i> // Op .i. groet ors.	154.19	comen ridende op een wit ors.
1458	Ende - hadde... // .i. ever <i>gheporret</i> .	154.20	afwijkend: ende vervolchde een ever seer strengelic.
1925	Wildi sijn - dapper ende snel, // Ende u <i>bedarve</i> doen wel.	201.11	wildi wel doen ende trouwelic arbeiden.
1944	Hi drouch - <i>sulke</i> steen.	201.16	ende droech sommige stenen.

1991	Die <i>piners</i> - hadden groten <i>toren</i> .	201.23	dit was den arbeytsluden verdrietelic.
1997	Die - cnapen <i>slougen .i.</i> raet.	201.25	sloten met malcander eeenen raet.

IV.

Verschillen betreffende het gebruik van hulpwerkwoorden¹⁾.

§ 9.

Bij een beschouwing van de werkwoordsvormen in Rt. en Vb. blijkt, dat de belangrijkste verschillen gelegen zijn in het gebruik der hulpwerkwoorden. Van de 115 gevallen, waarin Rt. een anderen vorm bevat dan Vb., zijn er:

1°. 61 zinnen, waarin Rt. *géén* hulpww. gebruikt en Vb. *wèl*, of waar Vb. meer hulpww. gebruikt.

2°. 21 zinnen, waarin Rt. en Vb. *verschillende* hulpww. bevatten,

3°. 23 zinnen, waarin we in Rt. *wel* een hulpww. vinden en in Vb. *niet*.

Het gebruik van hulpww. is dus in Vb. aanmerkelijk grooter dan in Rt. De onder 3°. genoemde gevallen vragen daarom aanstonds onze aandacht. We kunnen deze 23 gevallen in drie groepen onderbrengen.

a. Allereerst constateeren we 6 gevallen, waarin Rt. een *episch futurum* bevat (praesens historicum). Het Volksboek heeft hier telkens den vorm van het *imperfectum*; een *episch futurum* komt in Vb. niet voor. Voorbeelden:

Rt. 753 Nu sal Renout al sonder sparen, // .I. casteel *sal* hij *beginnen*.
Vb. 65.23 Ende terstont *dede* Reinout dat casteel *beginnen* (Vb. heeft hier omschrijving van de causatieve functie.) - Rt. 1007 Hare orsse *sullen* si *bescriden* // Ende met Renoude haren here riden. Vb. 149.5 ende also drae als Reinout rede was ende.... *spranc* hi op Beiert ende *reet* met sijn volc na Beurepaer, - Rt. 1165 Aldus *sal* Renout, sem min leven! // Roelande sine trouwe *geven*. Vb. 150. 20 ende daer *gaven* si malcander haer trou.

b. In 12 zinnen bevat Rt. een samengesteld praedicaat, bestaande uit *hebben* (*zijn*) + *p.p.p.*, terwijl we in de corresponderende zinnen van Vb. een *imperfectum* vinden. Op één

1) Een vergelijking is bij dit hoofdstuk slechts daar mogelijk, waar de teksten geheel of nagenoeg geheel corresponderen; ik heb hier - in afwijking met de overige hoofdstukken - vergeleken: alle 6 fragmenten van Rt. en de daarmee overeenstemmende gedeelten van Vb.

uitzondering na zijn dit gevallen, voorkomend in het verhalend gedeelte der beide teksten, waarin een momentane functie wordt uitgedrukt. Bijv.:

Rt. 779 Alst Yewe *heift verstaen*, // Voer hi derwaert, bi sente Jan. Vb. 65.34 Als Yewijn de boetscap *quam*, voer hi derwert met zyn heren. - Rt. 823 Als hi .iii. slage hadde gegeven, // *Heeft* Ogier tsweert *verheven*. Vb. 146.36 Mettien *verhief* Ogier zijn swaert. - Rt. 1535 Saen *heeftene verreden* Renout. Vb. 155.7 ende *onderhaelde* Roelant.

Het epische perfectum historicum verdwijnt dus in het Volksboek.

In één zin in den dialoog is een constructie met *perfectische* functie in Rt. uitgedrukt door een perfectisch perfectum, in Vb. door een imperfectum: Rt. 198 Die ede, die gij *hebt gezworen*, - Vb. 26.5 so sijn de eden verloren de gi *swoirt* enz.

c. Wat de overige plaatsen betreft, vinden we enkele malen een *vollediger* vorm in Rt.:

Rt. 33 Ic wilde wel, datsi alle *waren* // Over .m. milen *gevaren*. Vb. 24.5 ic woude wel dat si van hier *waren*. - Rt. 289 Entie ridders diere *quamen gereden*. Vb. 60.9 om dat paert te sien daer die heren op saten. - Rt. 1594 Die coninc *salne hangen doen*. Vb. 155.19 dat men *hangen sal* (de causatieve functie is hier in Vb. niet uitgedrukt).

Een *incoativum* wordt in Rt. door 'n hulpww. aangeduid, in Vb. niet in¹⁾:

Rt. 1661 Ende *gingen delen* haer gewin. Vb. 192.21 ende *deelden* tgoet dat die Turcken daer gelaten hadden. - Rt. 1917 Doe *begon* die mester houde // *Te vragene* den heelt Renoude, Vb. 201.8 ende als die meester Reynout sach, *vraechde* hi hem enz.

Verder moeten nog genoemd worden:

Rt. 463 'Dese raet *moete* verdomet *wesen*. Vb. 62.23 'Vermaledijt *si* de raet' (een uiting van heftige bewogenheid; in Vb. weergegeven door een opvallende woordschikking: het deel V. met veel affect en emphase voorop)²⁾ - Rt. 515 *Wildise* den coninc *wederseggen*. Vb. 63.6 *wedersegdise* den coninc, (eveneens een zin met veel affect; in Vb. de korte constructie van den voorwaardelijken zin.)

1) Een incoativum, uitgedrukt door 'gaen' vinden we ook in P. 21: als ghi nu *ghet* horen: - In Vb. ontbreekt een corresponderende zin.
2) vgl. § 53.

Het gebruik van verschillende hulpwerkwoorden in Rt. en Vb.

§ 10.

Rt. *mogen* > Vb. *cunnen*, *sullen*:

Rt. 460 *Mach* hi u selven bevangen. Vb. 62.21 ende *can* hi u dan crigen - Rt. 1270 Inne *mocht* niet verweren. Vb. 151.28 want tegen u allen en *can* ic mi niet verweren. - Rt. 1203 Wat *mochten* wi laten dan verstaen // Kaerle, den coninc wel ghedaen. Vb. 151.5 Wat *souden* wi tegen coninc Karel seggen -

Rt. *sullen* > Vb. *willen*, *behooren*, *moeten*:

Rt. 143 Gerne *soude* die gravinne // Breken enz. Vb. 25.17 dat si de onminne breken *woude* van haer man - Rt. 549 Geen goet man *soude* horen // Na den raet. Vb. 63.25 geen goet man en *hoert* te horen na den raet van Ancel en Lamberti neven, - Rt. 556 *suldi* houden u ere // So *suldi* enz. Vb. 63.28 *wildy* behouden u eer - Rt. 1345 Ende ic *sal* allene varen // Te Beverepaer al sonder sparen. Vb. 152.16 ick *moet* wederkeren tot Bevepaer - Rt. 139 Ende seiden: die duvel moests wouden // Dat sire ontwapent comen *souden!* Vb. 25.14 ende waren seer verstoert van binnen dat si daer *waren* gecomen sonder wapenen. (een voorbeeld van verval van het hww. 'sullen')

Rt. *willen* (met futurum-functie) > Vb. *sullen*:

Rt. 805 Ende *wil* u helpen versoenen // Jegen Kaerl. Vb. 146.27 ic *sal* u helpen versoenen teghen den coninc. - Rt. 897 Si *willen* alle met u varen. Vb. 147.18 Doe sworn dye genoten dat si mede varen *souden* - Rt. 1307 Ic *wille* den camp allene vechten. Vb. 152.6 ic *sal* alleen tegen hem vechten - Rt. 162 Ic *wilt* u seggen. Vb. 25.27 ic mach wel seggen ('mach' heeft óók een andere functie.) -

Rt. *moeten* (met futurum-functie) > Vb. *sullen*:

Rt. 169 Nu *moet* bliven al mijn lant // Minen dootslegen viant. Vb. 25.30 ende nu *sal* mijn lant comen an de gene die mijn doot viant is,

Rt. *moeten* > Vb. *mogen*:

Rt. 803 So *moeti* dan,' sprac die degen, // 'Van mi bliven onverslegen. Vb. 146.26 so *moechdi* noch van mi gaen, onverslegen.

Behalve deze verschillen in het gebruik van hulpww. zijn er nog enkele andere¹⁾:

1) Een incoativum wordt éénmaal in Vb. uitgedrukt door 'beginnen', op de corresponderende plaats in P. door 'gaen': P. 41 Hi *ghinc* slaen ende trecken. Vb. 36.23 ende *began* so vreselic te slane enz.

Rt. 153 Als Aymijn sijn evelmoet // *Vergaen was* enz. (volt. tijd). Vb. 25.21 Als Aymijns toernigen moet *began te becoelen* (incoativum) - Rt. 1568 'Laet mi varen op Roelants geleiden.' Vb. 155.12 ic *wil* op sijn geleide varen.' - Rt. 1892 Dat .i. kerke *begonnen ware* // Tote Colne enz. Vb. 201.2 hoe datmen in Coelen *maken soude* een kerke - (het passivum is in Vb. vermeden.) - Rt. 1658 Dat si *geruemt hadden* die port. Vb. 192.20 dat die Turcken wter stat *gheruymt waren* (afwijkend hww. van den voltooiden tijd) - Rt. 1148 *Dordi* mins ontbiden te hant. Vb. 150.16 mer *wildi* mi hier alleen verwachten, -

Constructies zonder hulpwerkwoord in Rt. en met hulpwerkwoord in Vb.

§ 11.

In § 9 noemde ik een aantal gevallen, in het *verhalende gedeelte* van beide teksten, waar het perfectum historicum in Vb. telkens vervangen werd door het imperfectum. Hiervan afwijkend vond ik één zin in Vb. met een perfectum, terwijl Rt. een imperfectum bevat. In plaats van Rt. 59 Nu *camen* die .iiij. rudders enz. - heeft Vb. 24.14 Die vier ridders dair ic voir of seide *sijn gecomen* enz. - Het gebruik van het perfectum is hier in de hand gewerkt door de toevoeging 'dair ic voir of seide'; het is minder 'historisch' dan de genoemde gevallen in Rt.

In de *oratio recta* komen drie gevallen voor, waarin Vb. telkens een perfectisch perfectum en Rt. een imperfectum bevat:

Rt. 23 Sech datten hem sijn moeije *sande*. Vb. 24.1 ende segt hem datse zyn moye *heeft gesent*, - Rt. 468 So menigen dienst si u *daden*. Vb. 62.26 want si u trouwelic *gedient hebben* - Rt. 1410 'Roelant, u groete behagelhede // *Dede* Renout wel groten scamp. Vb. 154.6 'Roelant, u grote hoverdie *heeft* Reinout groote scande *ghedaen*.

In plaats van een *conjunctief* gebruikt Vb. een samengesteld praedicaat; eveneens een interessant voorbeeld van den analytischen taalvorm, de *modus alléén* is niet meer voldoende voor de irrealen functie:

Rt. 53 Hi sat of hem *ware* onderdaen enz. Vb. 24.11 al *hadde* hi here *geweest* over al kerstenrijc - Rt. 1931 Doe waende die mester openbare, // Dat hi uten sinne *ware*, Vb. 201.13 Als dit die meester hoerde waende hi of Reinout een sot *geweest hadde* - verder: Rt. 207 - Vb. 59.9; Rt. 1431 - Vb. 154.14.

Tenslotte moet hier nog een zin genoemd worden, waarin Rt. een praesens-vorm gebruikt, Vb. strenger logisch een perfectum: Rt. 645 'hiers Renout // Ende bidt mi. Vb. 64.25 hier is Reinout ende *heeft* mi *gebeden* enz.

Futurum en modale functies, in Rt. zónder hww. en in Vb. mét hww.

§ 12.

1°. Futurum-vormen in Vb. beantwoorden in 7 gevallen aan een praesens in Rt.; het zijn op één uitzondering na hoofdzinnen in de directe rede¹⁾. Voorbeelden:

Rt. 171 Hi wert so crachtich in corten dagen, // Hi *ontcrachtiget* minen magen. (Een bijzin naar de functie, een hoofdzin naar den vorm.) Vb. 25.31 want ic wetet wel voerwair dat hijt myn vrienden *ontweldigen sel* -

Rt. 309 Is *geve* u broot ende wijn.' Vb. 61.3 ende ick *sal* u herberghe *geven* ende dairtoe broot ende wijn.' - Rt. 713 So *gevic* u, bi mire wet, // Te hant die roche up die Geronde. Vb. 65.10 ic *sal* u de roetse inden Gronde geven - enz.

Eénmaal wordt een verhalend imperfectum in Vb. omgewerkt tot een futurum in de directe rede:

Rt. 1861 Karel *betrendem* sine leen // Ende gaf hem borge ende steen. Vb. 200.28 ic *sal* u *begaven* van steden ende sloten.

Een futurum in plaats van een praes. conj., in een bijzin, vinden we in:

Rt. 174 Hi wille, dat ic hem *spanne* crone. Vb. 25.32 Ende nu willen si begeren, dat ic hem *cronen sal* -

In een voorwaardelijk zinsverband constateeren we in Rt. den vorm van het perfectum, in Vb. het futurum; eveneens in een voorwaardelijk verband heeft Rt. den conjunctief van het imperfectum, Vb. daarentegen het futurum in een positief zinsverband:

Rt. 456 Si dat sake dat gijs oec niet // Ne doet, u *es* evele *gesciet*. Vb. 62.19 ende ist dat gi des niet en doet soe *sal* u verdriet *naken*:
Rt. 618 Want ic souder up doen werken // .i. huus van al sulker sterken, // Datic Kaerl ende sine mage // Van .i. baste niet *ontsage*. Vb. 64.14 ic *sal* daer een casteel op doen maken, dat ic coninc Karel nyet een mite *ontsien* en *sel*.'

2°. Modaliteitsfuncties worden in Vb. uitgedrukt met behulp van den verleden tijd van 'sullen'; Rt. gebruikt in een hoofdzin den conjunctief van het imperfectum:

1) Evenzoo: P. 33 Ghi *ebbets* lachter ende toren ende scande. Vb. 36.9 men *sal* u *seggen* lachter ende blaemt.

Rt. 1140 'Ongedeelt *ware* dese camp. Vb. 150.14 den camp *soude* u gheborn - Rt. 627 In *dade*, here. Vb. 64.18 'Here coninc, ic en *soude* niet, -

Als uitzondering bevat Rt. een praesens: 631 Mesdoet hi u, ic *bem* sijn viant. Vb. 64.20 ic *soude*t op hem *wreken*.

Den praesens-vorm vinden we in Rt. ook in twee afhankelijke vraagzinnen en in een onafhankelijke vraag:

Rt. 475 *Verradise*, het ware onmate, - // Dit sprac die Averkaes, - // Men soudu houden over dwaes, // Gevedi up aldus dese heren enz. Vb. 62.29 *soudise* dus *overgeven* ende *verraden*, men enz. - Rt. 681 *Hanget* men Yewen in sinen lande. Vb. 64.37 dit waer ymmer scande dat men onsen coninc.... in zyn lant *hangen soude*. (een omgewerkte zinsvorm).

Rt. 1098 'Aerger puten kint, *wiltudi* // Al noch jegen mi hier setten? Vb. 149.27 'Du verwaende geck, *soutstu* di tegen mi *willen* setten?'

3°. Futurum en modaliteit kunnen in Vb. ook door andere hulpww. dan 'sullen' worden uitgedrukt:

Rt. 537 Ende seide, dat hijt gerne *dade*. Vb. 63.21 ende seide dat hijt *doen woude*, - Rt. 591 Dat ic u *va* dor sine lieve. Vb. 64.5 dat ic doer zyn belieft u ende uwe broeders gevangen *woude senden* in Vrancric, - Rt. 969 Dese scande ende dit seer // Ne *verwinnen* wi membermeer. Vb. 148.27 en *mogen* wij nemmermeer *verwinnen* - Rt. 1500 Gaerne *gevic* mi op te hant. Vb. 154.26 ic *wil* mi gaern in u geleide op *geven*.

4°. Verschillende modaliteiten worden in Vb. door middel van een hulpww. uitgedrukt, in tegenstelling met Rt. Met behulp van 'willen' worden bevelende zinnen uit Rt. verzacht, of omgewerkt tot vriendelijk vragende zinnen. Ook is de conjunctief in Vb. niet meer voldoende voor de modale functie (vgl. 2°):

Rt. 73 Ende comen van den coninc van Vrankrike, // Dat gi *croont* Lodewike. Vb. 24.22 dat ghi *comen wilt* tot Parijs ende *cronen* zyn sone Lodewijc. - Rt. 392 Ende omboot Yewen bi brieve, // Dat hi hem dor sine lieve // *Sende* die mordadige liede. Vb. 61.35 oft coninc Yewijn te lieve ende om grote vrienſcap van coninc Karel hem *senden woude* de vier broeders de enz. - Rt. 760 'So wi dat verneme, // Dat hi totter roche *quame*, Vb. 65.26 Doe dede Reinout ontbieden doer tlant: wie totter roetsen *woude* comen woenen, Reinout soude enz. - Rt. 926 Dat hi hem te hulpe *quame*. Vb. 148.11 of hi *comen woude* hem te hulpe tegen Roelant.

Adhortatieve zinnen vormt Vb. met behulp van 'laten':

Rt. 237 'So vare wi dan!' seide Renout. // 'So doe wi dan!' seide Ridsaert.
Vb. 59.22 Doe seide Reynout: 'Laet ons dair varen.' - Rt. 257 'Wi rusten om bat, wi sijn moede. Vb. 59.28 "Laet ons rusten want wi sijn moede."

Het hulpww. "mogen" kan een rustige zekerheid uitdrukken:

Rt. 248 Hi seide: ic *bem* sonder sorgen, // Ic zie sconinx Yewen borgen.' - Vb. 59.26 Doe seide Wridsaert: 'Wij *mogen* nu wel sonder sorge *wesen* want ginder staet Yewijns burch.' - In een ontkennenden zin: Rt. 632 Ende hine *sal* niet met sinen knapen // Nachts met gemake *slapen*, - Vb. 64.20 alsoe dat hi mit vreden niet en *soude mogen slapen*.

'Mogen' als hulpww. in een vragenden zin:

Rt. 907 Ende vragede omme niemare, // Ende waer die coninc Yewe *ware*. - Vb. 148.1 Ende als si in Gascoengen quamen vraechden si waer den coninc Yewijn *mochte sijn*.

Als omschrijving in een optatieven of imperatieven zin gebruikt Vb. het hulpww. 'moeten':

Rt. 1095 Alse *help* mi sente Simoen! Vb. 149.21 also moet mi God *helpen*: - Rt. 1180 'Swich, God *verwate* di, Dannoeis! - Vb. 150.28 'Swijcht' seide Roelant tot Ogier 'dat die scande *geschien moet*. Rt. 1537 Edele grave, riddre fier, // Dese proije *laeti* hier!' Vb. 155.8 'Roelant neve, gi *moet* hier *laten* uwen roef.'

5°. Vollediger vormen vinden we in het Volksboek, wanneer een op zich zelf gebruikt werkwoord van Rt. in Vb. vervangen wordt door een hulpww., gevolgd door een infinitief. We vinden hiervan 2 voorbeelden bij het werkwoord 'willen' en eveneens 2 gevallen bij 'comen'; dit laatste werkwoord komt in Rt. niet voor als hulpww. gevolgd door een infinitief, wèl door een p.p.p. (vgl. § 9, c.):

Rt. 1930 Here inne *wille* so vele niet.' Vb. 201.12 Ic en *wil* so veel niet *hebben*. - Rt. 174 Hi *wille* dat ic hem spanne crone. Vb. 25.32 Ende nu *willen* si *begeren* dat ic hem cronen sal. ('willen' is hier omschrijvend hulpww., vormt een verzaamd praedicaat).
Rt. 1291 Si sullen *comen* gemenelike // Die .xii. genoete van Vrankrike. Vb. 151.35 so sullen wy *comen riden* met haesten. - Rt. 1061 Maer doe sach Roelant, die heelt goet, // Renout *comen* in sijn gemoet. Vb. 149.13 Als si dus reden versach Roelant den eedele grave Reinout na hem *comen riden*.

6°. De overige gevallen, waarin Vb. wèl en Rt. geen hulpwerkwoord bevat, zijn misschien te verklaren als duidelijke zegswijze in Vb.¹⁾ Een omschrijving van de causatieve functie vinden we in²⁾:

Rt. 430 Ende *riep* te rade sonder sparen // Alle sine man, die daer waren,
Vb. 62.8 ende *dede* de baroenen heimelic bi hem *comen*, - Rt. 758 Doe
omboot Renout Vb. 65.2 Doe *dede* R. *ontbieden* - Rt. 719 So mogedi...
// .I. huus *maken* - Vb. 65.12 so moechdi u casteel *laten tymmeren* -

Het gebruik van een hulpww. is inderdaad het gevolg van den logischen, verklarenden stijl van het Volksboek in:

Rt. 522 Als Lambert *sprac* dese wort, // Ysoreit enz. - Vb. 63.8 Als
Ysoreit here Lambert dese woerden *hoerde spreken*, wert hij toernich.
Rt. 569 Die veete suldi wel g e d ragen. Vb. 63.32 hi sal u de oerlogen
tegen coninc Karel wel *helpen dragen* (in Vb. is het perfectieve 'ge'
vervallen).
Rt. 1942 Doe ginc Renout *pinen* sere. Vb. 201.15 Met dese woerden ginc
Reinout *staen wercken* ('pinen' is blijkbaar in die beteekenis verouderd).

Conclusies aangaande de verschillen, wat betreft het gebruik van hulpwerkwoorden.

1. Het gebruik van hulpwerkwoorden is in Vb. aanmerkelijk grooter dan in Rt.
2. Een episch futurum komt in Vb. niet voor; eveneens verdwijnt in Vb. het epische perfectum historicum.
3. Herhaaldelijk vinden we op corresponderende plaatsen een afwijking wat betreft de keuze van het hulpwerkwoord.
4. Het futurum en allerlei modale functies drukt Vb. in tegenstelling met Rt. uit door middel van een hulpwerkwoord.
5. De neiging tot verduidelijken is in Vb. ook een oorzaak van het veelvuldig gebruik van hulpwerkwoorden.

1) Zoo ook: P. 38 Doe ne wasser jonc no oude, // Die hem *sette* jeghen Reinoude. - Vb. 36.12 de hem teghen Reinout *setten dorst*, -
2) Hiertegevoer bevat Rt. een geval met omschrijving, dat in Vb. ontbreekt. Zie § 9, c.

V.**Verbindingen met het verbum finitum.****Verbindingen van het Vf. met den datief.****§ 13.**

In totaal bevat Rt. 128 bindingen van Vf. met een datief, Vb. slechts 70. Hieronder zijn 47 corresponderende gevallen, zoodat er dus 81 plaatsen zijn in Rt. zonder corresponderenden datief in Vb., omgekeerd in Vb. 23 zinnen. Van de 81 zinnen met een datief in Rt. zijn 19 vaste epische formules, die uiteraard in Vb. ontbreken en verder nog 33 zinnen, die Vb. - den inhoud van Rt. regelmatig bekortend - heeft weggelaten.

1°. Zoo blijven 29 gevallen over in Rt., waarvoor Vb. een corresponderenden zin bevat, maar dan zonder datief; 11 maal is de zinsinhoud in een anderen, jongeren vorm gegoten. Bijv.:

Rt. 291 *Hem* behages harde wale. Vb. 60.11 als hi se sach, was hi blide - Rt. 544 Develmoet van Kaerle den coninc // Ware *mi* al te zware dinc.' Vb. 63.23 mer coninc Karels toern ontsach hi sere. - Rt. 726 'Dat lone *u* God van paradise. Vb. 65.15 'Heer coninc, danc hebt.

In drie gevallen bekort Vb. de binding van een Vf. met een accusatief en een datief tot een binding uitsluitend met een accusatief, door een omschrijvend verband te vervangen door een enkel verbum:

Rt. 325 *Hem allen* dedi cleder maken. Vb. 61.11 ende dedese heerlick vercleden - Rt. 468 So menigen dienst si *u* daden. Vb. 62.26 want si u trouwelic gedient hebben - Rt. 174 Hi wille, dat ic *hem* spanne crone. Vb. 25.32 Ende mi willen si begeren dat ic hem cronen sal, (overigens wordt niet altijd 'spannen crone' in Vb. vervangen door 'cronen'; zie Rt. 75-Vb. 34.24.

Een datief wordt in het Volksboek 12 maal zonder meer weggelaten, wanneer deze voor een goed begrip van den zin overbodig is. Bijv.:

Rt. 75 Ens niemen so edel no so scone, // Die *Lodewike* mach spannen crone. Vb. 34.24 de sonder u mach spannen de croen. - Rt. 673 Lambert antwordem nu: Vb. 64.34 Doe seide Anceel: - Rt. 133 Nochtan dat *haer* dat bloet // Nederstorte up den voet. Vb. 25.12 ende dat bloet ten nasen ende ten monde wt scoet.

Tenslotte bevat Vb. in plaats van een datief 3 maal een omschreven vorm met een voorzetsel:

Rt. 169 Nu moet bliven al mijn lant // *Minen dootslegen viant*. Vb. 25.30 ende nu sal mijn lant comen *an de gene* die myn doot viant is. - Rt. 766 So dat Renout, die helt nameconde, // Vergaderde in corter stonde // *Hem* .xv.c bi getalle. Vb. 65.29 also dat Reinout in corter tijt vergadert had *bi hem* xv. hondert man. - Rt. 1000 Ende neech *den grave* up sinen voet. Vb. 149.2 ende viel op haer knien *voer Reynout haren here*.

2°. Vb. bevat 23 datief-verbindingen zonder corresponderenden datief in Rt.; o.a. 7 gevallen, waarin een datief verduidelijkend wordt toegevoegd, in tegenstelling met de 12 onder 1°. genoemde plaatsen. Bijv.:

Rt. 23 Sech datten enz. Vb. 24.1 ende segt *hem* dat enz. - Rt. 542 Ende so menigen dienst hebben gedaen: Vb. 63.23 om goede diensten die si *hem* ghedaen hadden. - Rt. 797 Ghi hebt .i. goeden name // Ende .i. gerechten gegeven. Vb. 66.4 gi hebt *hem* een goede ende gherechte name gegeven.

In de hieronder volgende voorbeelden heeft Vb. in het eerste geval een jongere, uitgebreider constructie, met een logische opeenvolging der mededeelingen, in het tweede een vriendelijker, minder abrupten vorm:

Rt. 307 Gi sijt mi harde willecome // Hier ter herbergen mijn. Vb. 61.3 Gi sijt mi welcoem ende ic sal *u* herberge geven. - Rt. 152 Ende seide: 'spreict, grave, lieve minne!' Vb. 25.20 'Edel here, ic bid u vriendelic, geeft *desen heren* antwoirde.'

9 Zinnen met een datief in Vb. zijn verklarende uitbreidingen; een corresponderende zin ontbreekt in Rt. dus geheel. Bijv.:

Vb. 61.18 om te wrecken dat *hem* die coninc Saforet misdaen hadde - 63.28 ic seg *u* voerwaer - 148.23 ende *hare* verwandelde sin ende moet -

Tenslotte bevat Vb. nog 5 zinnen met afwijkende vorm en woordkeus; verouderde constructies en woorden zijn door nieuwere vervangen. Bijv.:

Rt. 295 Ende gingen in sijn gemoet. Vb. 60.12 vielen si *hem* te voet - Rt. 373 waer hi wilde. Vb. 61.26 dairt *hem* geliefde. - Rt. 779 Als Yewe heift verstaen. Vb. 63.24 Als *Yewijn* de boetscap quam enz.

De functies en verbindingen van den datief.

§ 14.

Evenals in het moderne Nederlandsch wordt in het meerendeel der zinnen door een substantief in den datief genoemd: degene, in wiens richting of ten bate van wien een handeling wordt verricht door een levend wezen. In één verbinding komen dan voor *een datief en een accusatief*¹⁾. In Rt. is het aantal zinnen van deze soort in verhouding echter kleiner dan in Vb., want Rt. heeft van de 128 plaatsen met een datief 80 dergelijke verbindingen (dus 48 zonder accusatief), Vb. van de 70 plaatsen 53 (dus 17 zonder accusatief). Bijv.:

Rt. 297 Thooft dat si vor hem brochten, // Ende .i. crone daerup gebonden,
// Ende knielden vor hem tien stonden, // Ende boden h e m utermaten
scone Vb. 60.13 so toechden si d e n c o n i n c *thoeft*. - Rt. 310 *Dat* lone
u God! Vb. 61.4 '*Dat* loen u God; Rt. 438 Ne sendicse niet d e n
c o n i n c g o e t. Vb. 62.12 ende sende icse h e m niet, enz.

Eénmaal vond ik in Vb. in plaats van een datief een omschreven vorm met een voorzetsel (een corresponderende zin ontbreekt in Rt.): 62.10 coninc Karel van Vrancrije heeft een brief a n m i gesent.

Verbindingen van een Vf. met een datief en een genitief komen zelden voor; in Rt. vinden we twee voorbeelden met het ww. 'bidden', in Vb. één geval met 'doen'. Een partitieven genitief verbonden met een Vf. en een datief bevat Rt. éénmaal; Vb. heeft in den corresponderenden zin het ww. 'jonnen' veranderd in 'verleenen', dat verbonden is met een datief en een accusatief:

Rt. 95 Wi biddens u genadelike; - Vb. heeft geen genitief, maar een
accusatief: 24.32 *dat* bidden wi u vriendelic - Rt. 933 Ende bat h e m *dies*
omoedelike - (ontbreekt in Vb.)
Vb. 25.35 Ende *des gelijcs* souden si m i mede doen, (een uitbreiding
van Vb.)
Rt. 165 Hadde m i God *der ere* gejonnen, - Vb. 25.28 ende God en
verleende m i nie *soveel graciën* enz.

Behalve de verbindingen met den datief van den persoon en den accusatief (zelden: genitief) van de zaak constateeren we in Rt. en Vb. nog de volgende datieffuncties:

1) Zie ook de verbindingen van het Vf. met den accusatief, § 15.

1°. Een possessieve datief, die we in beide teksten resp. 4 en 3 maal aantreffen, waaronder één corresponderende plaats:

Rt. 978 Die trane *haer* uten ogen brac. Vb. 148.31 liepen *haer* die tranen uten oghen - Rt. 828 Dat *hem* thoeft quam afgevlogen (Vb. 146.37 ende geraecten seer wel dat hi wonder dede). - Verder: Rt. 133 vlg., 1000; Vb. 60.22, 148.23.

2°. Een datief als uitbreiding van de verbinding: *sijn* + *adjectief*, waarvan Rt. 9 en Vb. 5 voorbeelden bevat, waaronder 3 corresponderende zinnen. De overige zinnen van Rt. ontbreken door bekorting in Vb., de beide andere van Vb. zijn verduidelijkende uitbreidingen:

In gelijke functie vinden we in Rt. éénmaal een datief bij: 'staen + adjectief'. Voorbeelden:

Rt. 234 Wi sullen *hem* wesen willecome. Vb. 59.21 so sullen wi *hem* wesen welecoem - eveneens bij 't adjectief 'welkom': Rt. 307 - Vb. 61.3; Rt. 710 Wildi *mi* sijn van herten houd. Vb. 65.10 wildi ende alle uwe broeders *mi* getrou wesen.
Rt. 173 Daerbi staet m i onscone, // Hi wille dat ic hem spanne crone, (als verouderde uitdrukking in Vb. vervangen).

Een datief als uitbreiding van: *sijn* + *substantief* komt slechts éénmaal en wel in Rt. voor, eveneens in Rt. een uitbreiding van 'denken + eigenaam':

Rt. 544 Develmoet van Kaerle den coninc // Ware *mi* al te sware dinc. (Vb. 62.23 mer coninc Karels toern ontsach hi sere.).
Rt. 9 Die derde dinket m i Bertram. (Vb. 23.33 de vierde is heer Bernaert so *mi* dunct:) -

3°. Een *dativus commodi* of *incommodi*, die vrij veelvuldig in Rt., maar betrekkelijk zelden in Vb. voorkomt (resp. 20 en 5 maal). Corresponderende zinnen vinden we driemaal en wel bij de ww.: ontgaen en geschieden; verder komt in Rt. deze datief voor bij: antwoirden (in Vb. < antwoirde geven), comen, bliven, behagen, dienen en helpen. Voorbeelden:

Rt. 90 Sine waren *hem* niet ontgaen. Vb. 24.30 si en souden *hem* niet ontgaen hebben. - Rt. 851 *Ogiere* (geschach) die ere groot. Vb. 147.9 *Ogier* geschiede grote eer. - Rt. 110 Daerof quam *haer* sint pine, (een corresp. zin ontbreekt in Vb.) Rt. 575 Mocht *mi* comen noch also. (Vb. 63.25 'Mochtet also comen enz.)

4°. Bijzondere datief-functies, die we nog enkele aantreffen: in verbinding met een Vf. en 'te infinitief', met een Vf. en een adverbium, in een passieven zin, in een verbinding met een onpersoonlijk werkwoord, terwijl tenslotte een *ethische* datief driemaal en wel uitsluitend in Rt. voorkomt.

Rt. 491 *u stonde tontfane // Groten lachter. Vb. 62.36 u stonde te lijden swaer verdriet.*

Rt. 683 *Des balch hem dAvernaes sere, // Lamberte bet na streec; (een corresp. zin ontbreekt in Vb.) - Rt. 828 Dat hem thoeft quam afgevlogen (zie onder 1°.) verder Rt. 817.*

Rt. 387 *Ende was hem geseit sekerlike. - Rt. 955 Also alsem was geladen - (in beide gevallen ontbreekt in Vb. een corresp. zin).*

Rt. 40 *Dat seit de bouc, wien soos wondert. - Verder Rt. 984; Vb. 61.25 ende dede castelen ende sloten maken daert hem geliefde (Rt.: waer hij wilde).*

Rt. 22 *Ende ghef mi den besten Roelande: 24 Ende ghef mi desen den here Bertrande (in beide gevallen laat Vb. 'mi' achterwege). Rt. 200 Ic vlo mi liever uter noot (Vb. 59.6 want ic vloge liever wter noot).*

Verbindingen van het Vf. met den accusatief.

§ 15.

Het aantal verbindingen met een accusatief is in beide teksten groot. In Rt. komen 372 gevallen voor, in Vb. 300, waaronder 218 corresponderende plaatsen. Rt. bevat dus 154 accusatiefverbindingen, die in Vb. ontbreken; omgekeerd vinden we in Vb. slechts 82 gevallen. Dit aanmerkelijk grooter aantal in Rt. is vooral te danken aan de regelmatige bekorting in het Volksboek, want van de genoemde 154 plaatsen in Rt. zijn er 116, die in Vb. niet bewerkt zijn, dus ongeveer drie vierde van deze gevallen. Zoo blijven ter vergelijking over 38 plaatsen, waartoe ook nog enkele (6) behoren, die in Vb. bekort zijn weergegeven, waardoor de accusatief is uitgevallen. Bijv.:

Rt. 32 *Ic duchte, hi sal se slaen te doot. Vb. 24.4 ick duchte seer voir hem luden: - Rt. 213 Maer sine hadden niet van haren scilden, // No van helmen niet geheel // Behouden trechte derden deel. Vb. 59.12 want haer scilden waren al stucken ende haer helmen doerslegen.*

Verder vond ik tweemaal een tweetal gecoördineerde zinnen in Rt., dat in Vb. tot één zin bekort is:

Rt. 591 Dat ic *u* va dor sine lieve // Ende al u broedre met, // Dat seggic u bi mire wet! // Ende ic *u allen* haestelike // Gevaen sende in Vrancrike.' In Vb. een synthetische vorm: 24.5 dat ic doer sijn beliefte *u ende uwe broeders* gevangen woude senden in Vrancrijc. - Rt. 703 Ic sal Renoude *mire dochter* geven // Entie roche up die Geronde, // *Die* gevic hem te desen stonden. Vb. 65.6 ic sal Renout *mijn dochter* geven *ende de roetse inden Gronde*.

In twee gevallen wordt de accusatief zonder meer in Vb. weggelaten; het betreft beide keeren een zwak geaccentueerde (enclitische) pronominale accusatiefvorm:

Rt. 162 Ic *wilt* u seggen. Vb. 25.27 ic mach wel seggen. - Rt. 548 Here coninc, ic *seit* u wel te voren. Vb. 63.25 ic seg u in der waerheit.

Wat de overige 25 plaatsen betreft, heeft Vb. een andere, niet bekorte constructie zonder accusatief; in drie gevallen wordt door uitbreiding in Vb. de accusatief van Rt. vervangen door een objectszin:

Rt. 31 Ic wille doen *al u gebot*.' Vb. 61.5 wi willen volcomen *wes gi ons hiet*.' - Rt. 313 Ic wiste gaerne *uwe name*.' Vb. 61.6 'Ic wiste gaerne *hoe ghi hiet*.' - Rt. 407 So heifti *Yewen den coninc* vonden. Vb. 62.2 ende vernam *waer die coninc was*, -

Het Volksboek bevat 82 zinnen met een accusatief, die in Rt. ontbreken. Hierbij zijn er 47, dus meer dan de helft, waar Vb. een heelen zin toevoegt, zoals talrijke temporale bijzinnen aan het begin van een zinsverband: dus verklarende of verduidelikende uitbreidingen. Eénmaal vinden we een gevarieerde herhaling van een retorische vraag:

Rt. 155 'Wat magic seggen, lieve vrouwe? Vb. 25.23 'Gheminde vrouwe, wat mach ic antwoerden, wat mach ic seggen? -

In twee zinnen bestaat de uitbreiding alléén in het toevoegen van den aankondigenden accusatief:

Rt. 363 Ende slougen doot, dat sire vonden > Vb. 61.22 ende sloegen *al doot dat si vonden* - Rt. 526 Want ic seggu,' sprac die heilt fijn: // 'Geen coninc mag verrader sijn. > Vb. 63.16 ick segt u voerwaer, geen coninc en mach verrader wesen.

Zoals in Vb. eenige zinnen tot één zin waren samengetrokken, komen ook omgekeerd enkele tweetallen zinnen voor, die uit meer samengetrokken constructies van Rt. ontstaan zijn. Bijv.:

Rt. 770 Sulke liede wonnen *wijngaerde*, // *Mersche, bossce ende boomgaerde*, // Sulke wonnen *coren ende lant*. > Vb. 65.31 sommige wonnen *wyngaerden* sommich *boemgaert* enten sommich die *coren* wonnen ende *lant* eerden.

In twee gevallen vinden we in Vb. een uitbreiding van een zinsdeel (voorz. ww.) tot een bijzin, waarin een accusatief voorkomt:

Rt. 217 Nu ne wetic, warewaert // Wi mogen varen *omme onthout*.¹ Vb. 59.14 werwert wi tiden mogen *dair wi onthout souden hebben*.¹ - Rt. 436 Hier heeft geeist Karel die coene // *Om Aymijns kinder van Dordoene*. Vb. 62.10 coninc Karel van Vrancrijc heeft een brief an mi gesent de in h o u t *dat ic hem senden soude de IV. broeders*.

Vb. bevat overigens 26 zinnen, die niet beantwoorden aan zinnen met een accusatief in Rt. Het zijn afwijkende zinsconstructies, met ongeveer denzelfden inhoud als de zinsvormen in Rt., vaak moderner van bouw en woordgebruik. Opmerkens waard is b.v. het gebruik van een accusatief in Vb., waar Rt. een constructie met een genitief bevat¹⁾: Rt. 95 Wi biddens u genadelike, > Vb. 24.32 *dat* bidden wi u vriendelic. - Verder het gebruik van 'antworde geven' in plaats van 'spreken' of 'antwoorden'. Ter vervanging van een zin met aanvoegende wijs bevat Vb. een adhortatief hulpww.: Rt. 237 'So vare wi daer!' > Vb. 59.28 Laet *ons* varen. - Tenslotte komt de meer synthetische zinsbouw in Vb. duidelijk uit in: Rt. 3 Ende sach in dat dal beneden, // Waer die heren quamen gereden. Vb. 23.27 ende sach in een valleje comen ridende *de vier ridders*.

Vrij talrijk zijn de verbindingen met een accusatief en een datief²⁾. In deze constructies, die in Rt. 21% van alle

- 1) Beantwoordend aan een genitiefverbinding in P. heeft Vb. een accusatiefverbinding in: 36.30 ende baden hem dat hijt corrigeren soude. P. 48 Ende baden hem dattijs hem verrechten zoude. - De verouderde uitdrukking met 'verrechten' is in Vb. vervangen door een ontleening uit het Fransch. In tegenstelling met deze acc. verbinding heeft Vb. 36.9: corrigeert gijs niet, (een corresp. zin ontbreekt in P.).
- 2) vgl. de verbindingen van den datief, § 14.

accusatief-verbindingen vormen en in Vb. 17%, vinden we veelal den accusatief van de zaak en den datief van den persoon. Niet altijd echter; de accusatief kan ook een niet-actief persoon zijn, die een handeling ondergaat ten behoeve of ten nadeele van den persoon in den datief. Bijv.:

Rt. 393 dat hi h e m dor sine lieve // Sende *die mordadige* liede. - Vb.
61.32 oft coninc Yewijn te lieve ende om grote vrienſcap van coninc Karel
h e m senden woude *de vier broeders* enz. -

Van de 80 zinnen in Rt. zijn er 30 corresponderende plaatsen. Rt. bevat dus 50 van deze verbindingen, die in Vb. ontbreken. In 33 gevallen ontbreekt een corresponderende zin geheel; 12 maal heeft Vb. een afwijkende zinsconstructie, terwijl in de overige 5 zinnen de accusatief of datief als overbodig is weggelaten. Een constructie in Rt. met twee datiefvormen, waaronder een ethische datief, is in Vb. bekort; de ethische datief komt daar niet meer voor¹⁾: Rt. 22 Ende ghef m i den besten *Roelande*. - Vb. 23.37 den besten gevet *minen neve Roelant*.

Wat de niet corresponderende 23 zinnen in Vb. betreft, merken we op, dat Vb. in 6 gevallen verduidelijkend een datief heeft toegevoegd. Bijv.:

Rt. 455 Seldise bi minen rade geven. Vb. 62.18 dat ghise h e m levert.
- Rt. 797 Ghi hebt *.i. goeden name // Ende .i. gerechten* gegeven.' Vb.
66.4 'Reinout gi hebt h e m *een goede ende gherechte name* gegeven.'

Zevenmaal is een heele zin toegevoegd, terwijl Vb. in 10 gevallen een andere zinsvonstructie heeft dan Rt.

Verbindingen van het Vf. met een accusatief en een infinitief (c.q. part. perf.).

§ 16.

Van de 24 voorbeelden in Rt. en 20 in Vb. zijn er 12 corresponderende gevallen. Wat de 12 plaatsen in Rt. betreft, waar in Vb. deze constructie ontbreekt: 7 zinnen worden in Vb. geheel weggelaten, éénmaal bevat Vb. een afwijkenden en éénmaal een sterk bekorten zinsinhoud. In 4 gevallen blijft alléén de infinitief in Vb. achterwege. b.v. comen sach > sach, soudene hangen doen > soude hem hangen.

1) zie § 14, 4°.

Omgekeerd bevat Vb. 8 zinnen met een acc. c. inf., die in Rt. ontbreken. Twee hiervan zijn toegevoegde mededeelingen, drie hebben een afwijkenden zinsvorm, de overige krijgen in tegenstelling met de vier bovengenoemde zinnen een infinitief toegevoegd: *sadelen > doen sadelen, maken > doen maken, dragen > helpen dragen*.

Als de accusatief het subject is van den infinitief, dan kunnen we onderscheid maken tusschen de constructies met een onovergankelijk en die met een overgankelijk gebruikten infinitief. Het aantal gevallen van de eerste soort is het grootst (Rt. 8, Vb. 6 voorbeelden), vooral voorkomende bij werkwoorden die een gewaarworden uitdrukken, in het bijzonder bij 'sien'; verder éénmaal bij 'doen' (Rt. 562), 'helpen' (Rt. 805 - Vb. 146.25) en 'laten' (Vb. 146.32). Voorbeelden:

Rt. 981 Als Renout, die riddre gaet, // *W e n e n s a c h d i e v r o u w e v r o e t*.
Vb. 148.33 ende *haer* so seer *s a c h s c r e y e n*. - Rt. 83 Doe Aymijn *s i n e v i a n d e* // Vor hem *s a c h s t a e n* in sinen lande. Vb. 24.27 als hi *s i j n v i a n d e n* so voer hem *s a c h s t a e n*.

Met een overgankelijk gebruikten infinitief vinden we slechts enkele gevallen:

Rt. 709 Als ic *u* mach doen *v e r s t a e n* ('t object is 'bijgedacht'). Vb. 63.8 Als Ysoreit *h e r e L a m b e r t* dese woerden hoerde *s p r e k e n* - verder: Vb. 63.31; corresponderend vinden we: Rt. 330 Yewe dede *h e m* ten selven stonden // Meesters *h e b b e n* te haren wonden. Vb. 61.11 ende dede *h e m* een meester *h e b b e n* diese ghenas van haer wonden.

In de gevallen, waarin de accusatief een object is bij den infinitief, wordt de verbinding steeds gevormd door den persoonsvorm van 'doen', Rt. bevat 12, Vb. 9 gevallen, waaronder 4 corresponderende plaatsen. Bijv.:

Rt. 338 Doe dede hem Yewe, die coninc milde, // *M a k e n s c o n e n u w e s c i l d e*. Vb. 61.14 hi dede hem *n i e u w e s c i l d e n* *m a k e n*. - Rt. 349 Ende *h a r e o r s B e i j a e r t* // Dede men *u u t l e d e n* met geweld (een corresp. zin ontbreekt in Vb.). - Rt. 651 Gi heren, bedi wille hi // .I. huus maken also vast. Vb. 64.26 hi sal dair op doen *m a k e n*, *e e n c a s t e l e s o s t a r c* enz.

Een verbinding van een Vf. met een accusatief en 'te + infinitief' vinden we éénmaal in Rt., een verbinding 'Vf. -

accus. - partic. perf.' tweemaal in Rt., éénmaal in Vb., corresponderend met een der gevallen in Rt.:

Rt. 836 'Al *dat* ic sculdech bem t e d o e n e ?' (Vb. 147.4 of hi voldae hadde). Rt. 594 Ende ic *u allen* haestelike // G e v a e n sende in Vrancrike.' Vb. 64.5 dat ic doer zijn beliefte *u ende uwe broeders* g e v a n g e n woude senden in Vrankrijc. - Rt. 938 Hi *wildem* geven g e v a e n , (een corresp. plaats ontbreekt in Vb.).

Verbindingen van een Vf. met twee accusatieven.

§ 17.

Dergelijke verbindingen komen zeer zeldzaam voor. In één corresponderend stel zinnen is de tweede accusatief een praedicatief attribuut. Verder komen nog in Rt. twee zinnen voor, stereotiep-epische constructies, waarin het Vf. verbonden is met een voorwerps-accusatief en een bijwoordelijken accusatief:

Rt. 466 Men sal u heten *verrader* hiernaer, // Dat weit wel, over .M. jaer. Vb. 62.25 men sal u over dusent iaer *verrader* hieten.
Rt. 723 Hine mocht u niet *.i. pere* // Deren binnen .C. jaren. (Vb. 65.12 want hi en mach u niet deren) - Rt. 816 Inne ontsie u niet *.i. bies*. (een corr. plaats in Vb. ontbreekt.).

Verbindingen van een Vf., met een adjectief of een adverbium, en een accusatief.

§ 18.

Deze verbinding is veel frequenter in Rt. dan in Vb. In Rt. vond ik 17 voorbeelden, in Vb. slechts 4. De gebruikte werkwoorden zijn alle ook zonder toegevoegd adjectief of adverbium transitief aan te wenden, op één uitzondering na. Dit is 'anegaen', dat in Rt. tweemaal¹⁾ gebruikt wordt en in Vb. als verouderde vorm wordt vermeden²⁾.

Uitbreiding van het Vf. met een adjectief komt z e l d e n voor: driemaal, in corresponderende zinnen vinden we 'dootslaen', éénmaal in Rt. 'lanc-maken':

- 1) Rt. 607, 664; beteekenis: doen, verrichten.
- 2) Ook in P. komt 'ane-gaen' voor; in de beteekenis van 'te lijf gaan'. Een corresponderende plaats ontbreekt in Vb.
P. 43 Ende *ghinc* hem so vaste *an* // Datti wel .xxx. bedden ghewan.

Rt. 452 Daer si *slougen* jamerlike // *Doot* den coninc Lodewike. - Vb. 62.18 ende *sloegen* sinen soen Lodewijc *doot*, - eveneens: Rt. 830 - Vb. 147.1, Rt. 852 - Vb. 147.10. Rt. 893 Wat help dat ict u machte lanc! (een corr. zin ontbreekt in Vb.).

Het aantal verbindingen van een Vf., uitgebreid met een adverbium, en een accusatief bedraagt in Rt. 12, in Vb. slechts 1; n.l. 60.3 ende stakent *omhoge* boven haer bannieren. - Rt. gebruikt hier een voorzetselbepaling: 271 Ende stakent boven up .i. scacht. - Wat de 12 gevallen in Rt. betreft, 6 maal ontbreekt in Vb. een corresponderende zin en 5 maal gebruikt Vb. een transitief werkwoord zonder toegevoegd verduidelijkend adverbium, Bijv.: up-geven > senden, ane-gaen > doen, uut ende uut-seggen > seggen. Eénmaal heeft Vb. een voorzetselbepaling toegevoegd in plaats van een adverbium: Rt. 141 Si hieven *op* die scone vrouwe. Vb. 25.15 Si hieven vrou Ayen van der aerden.

De verbinding van een reflexief of transitief Vf., uitgebreid door een voornaamwoordelijke bijwoord, komt vooral in Vb. zelden voor:

Rt. 641 '*Hierup* willic mi beraden.' Vb. 64.24 'Ic sal mi *dair op* beraden.' - Rt. 273 Ende Renout banter *an* de crone. (Vb. 60.4 de croen was da *ir* boven o p gebonden). - Rt. 618 Want ic souder *up* doen werken // .l. huus van al sulker sterken. (Vb. 64.14 ic sal da *er* een casteel o p doen maken).

Verbindingen van een Vf., uitgebreid met een voorzetselbepaling, en een accusatief.

§ 19.

De verbinding van het Vf. met den accusatief zonder meer is in deze gevallen niet voldoende; talrijk zijn hierbij de voorzetselbepalingen, die een plaats of richting aanduiden.

Het aantal gevallen bedraagt in Rt. 20, in Vb. 16, waaronder veel corresponderende zinnen (13). Hiervan zijn er 6 met plaatsbepalingen. B.v.:

Rt. 28 Brinc die ridderen *in die sale*. Vb. 24.3 ende brengetse *in die sale*: - Rt. 961 Haer outste kint heeft si genomen // *Bi der hant*. Vb. 148.23 haer ioncste kint namse *bijder hant* ende is gecomen enz.

Verzwaard is de voorzetselbepaling door een voorafgaand adverbium in '*boven up .i. scacht*' (Rt. 271, zie vorige §).

waarvoor Vb. in de plaats stelt een verbinding met een adverbium, gevolgd door een voorzetselbepaling: 'omhoge boven haer bannieren' (Vb. 60.3).

Behalve deze corresponderende zinnen met plaatsaanduidende voorzetselbepalingen komen in beide teksten nog eenige gevallen voor. Verbindingen met voorz. bep. van een andere functie vinden we veel talrijker in Rt. dan in Vb. Corresponderende zinnen zijn er 6, bovendien nog 5 andere in Rt., waarvoor Vb. telkens een afwijkende zinsconstructie bevat.

Rt. 147 Die hovessce vrouwe entie goede // Dwouch haer selven *van den bloede*. Vb. 25.18 Si dwoech haer selven *van den bloede* - Rt. 525 Hine gave *om u ere* niet .i. caf. Vb. 63.15 die u desen raet gaf, en gaf seker *om u lijf* niet een mite. - Rt. 603 In begeve u nemmermee // *No met scatte, no met goede*. Vb. 64.9 ic en sal u nemmermeer begeven *met scatte noch met goede* - Rt. 710 So gevic u....// Ende mire dochter, die scone blonde // *Tenen wive* al u leven. Vb. 65.10 ic sal u....geven ende mijn dochter de scone bloem *tot enen wive* - evenzoo: Rt. 732 - Vb. 65.17. - Rt. 805 Ende wil u helpen versoenen // *Jegen Kaerl*. Vb. 146.27 ic sal u helpen versoenen *teghen den coninc*.

Rt. 348 Si gereidden hem *ter vaert*. (Vb. om te stride te trecken) 447 Men soudu houden *over dwaes*. (Vb. min achten dan een dwaes) 733 Wat holpe dat ict updecte lanc // *Van der brulocht*, (Vb. 65.18 Mer vanden feest van der brulof wil ic swigen) 814 Of ic gave *omme u romen* // Die quatse botte, (een corresp. zin ontbreekt in Vb.) 854 Hoe soudi proeven *op mi* // Verradenesse? (Vb. 147.11 hoe soude hi mi verrader maken?).

Het reflexief pronomen als accusatief.

§ 20.

In de verbindingen van een Vf. en een accusatief kan deze accusatief een wederkeerend voornaamwoord zijn. We moeten hier bij de werkwoorden onderscheiden: toevallig wederkeerende en echt wederkeerende. Echt wederkeerende werkwoorden komen zelden voor en wel uitsluitend in Rt.:

Rt. 257 Wi rusten *ons* bat, > Vb. 59.28 Laet ons rusten - Rt. Des balch *hem* dAvernaes sere. > Vb. 65.2 Dese woerden van Ancel vertorende seer Avernaes - Rt. 819 Doe balchi *hem* (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).

Toevallig wederkeerende werkwoorden bevat Vb. echter meer dan Rt. Behalve 2 corresponderende zinnen heeft Rt. nog 2 voorbeelden, op welke plaatsen in Vb. een corresponderende

zin ontbreekt, Vb. daarentegen 4, beantwoordend aan verouderde constructies of woorden in Rt.

Correspondeerend: Rt. 147 Die hovessce vrouwe entie goede // *Dwouch haer selven* van den bloede. Vb. 25.18 Si *dwoech haer selven* van den bloede - Rt. 641 Hierup *willic mi beraden*. Vb. 64.23 Ic *sal mi daerop beraden*.

Rt.: 648 Want in Gasscoengen *mach hi niet // Hem onthouden*. 938 Hi *wildem geven gevaen*.

Vb.: 63.1 men *wildi u selven quiten* (Rt. 505 Ende wildi niet sijn bescouden // Van haren magen,) 63.19 daer si *hem weten te onthouden* voir coninc Karel, (Rt. 535 Daer si in bliven ongescant) 64.27 dat hi *hem* daer op *onthouden sal* tegen coninc Karel (Rt. 655 Hine soude wel sinen toren // Daerin onthouden sekerlike // Jegen den man van Vrankrike.) 148.3 dat coninc Yewijn *hem ghegeven had* in een cloester genoemt Beurepaer (Rt. 911 Te Beverepaer es hi begeben.).

Verbindingen van het Vf. met den genitief.

§ 21.

In Rt. vond ik hiervan 24 voorbeelden, in Vb. slechts 8, waarbij 3 corresponderende zinnen:

Rt. 432 Met also groter listen, // Dats die heren niet ne wisten. Vb. 62.8 ende dede de baroenen heimelic bi hem comen, dats die broeders niet en wisten - Rt. 456 Si dat sake dat gijs oec niet // Ne doet, u es evele gesciet. Vb. 62.19 ende ist dat gi *des* niet en doet soe sal u verdriet naken: - Rt. 628 *Des* wil ic u geven mine trouwe. Vb. 64.18 *des* wil ic u geven mijn sekerheit.

De genitief-vormen zijn grootendeels beperkt tot de voornaamwoorden; Rt. bevat slechts 3 zinnen met een substantief in den genitief, Vb. uitsluitend zinnen met voornaamwoordelijke genitief-vormen op één uitzondering na, een zin met reeds adverbiaal 'des gelijcs':

Rt. 277 Ende wert *der ridders* in inne (een corresp. zin ontbreekt in Vb.) 807 Ende wildi *der mordaet* lien niet, (Vb.: ende wildi niet lijden so....) 821 Goutier was *der slage* milde (Vb. 146.36 ende Goutier sloech seer grote slagen after een op Ogiers scilt wat hi mochte) - Vb. 25.35 Ende *des gelijcs* souden si mi mede doen, (een uitbreiding van Vb.).

Van de 24 genitief-verbindingen in Rt. vinden we in Vb. slechts 3 terug. Tien gevallen hebben in Vb. door de regelmatige bekorting in het proza-verhaal geen corresponderenden zin.

Overigens vinden we een bewerking zonder genitief-verbinding¹⁾. Eénmaal is alleen de genitief veranderd in den accusatief, terwijl verder de zin nagenoeg ongewijzigd bleef: Rt. 95 *Wi biddens u genadelike* > Vb. 24.32 *dat* bidden wi u vriendelic.

In de andere gevallen is de zinsconstructie geheel gewijzigd. Bijv.:

Rt. 130 *Des balch die grave Aymijn*. Vb. 25.6 *Dit belchde hem alte seer, Aymijn, daer hi sat.* - Rt. 973 *Des suldi, bi onsen here!* // *Hierna scamen harde sere*. Vb. 148.29 *die scande sal u te swair wesen te dragen als gi so vorde coemt dat ghi enz.*

In een enkel geval laat Vb. alleen den genitief weg en behoudt den zin overigens onveranderd. (Rt. 807 - Vb. 146.28; zie boven).

Vb. bevat 5 zinnen met een genitief-verbinding, die in Rt. ontbreken;²⁾ 3 hiervan zijn toegevoegde verklarende zinnen, waarin de genitief verbonden is met het werkwoord 'doen' en tweemaal tevens met de ontkenning:

Vb. 25.32 *Ende nu willen si begeren dat ic hem cronen sal, des ic niet doen en wil* - 64.6 *idem*; 25.35 *Ende des gelijcs souden si mi mede doen* (een adverbiale genitief).

De beide andere voorbeelden zijn pronominale bijzinnen met het pronomen in den genitief en vervangen een zinsdeel van een enkelvoudigen hoofdzin in Rt.; het zijn staaltjes van den onslachtigen taalvorm in Vb.:

Rt. 305 *Ende helpen u met onser cracht.'* > Vb. 61.1 *ende helpen u wes wi vermogen.'* - Rt. 311 *Ic wille doen al u gebod.'* > Vb. 61.5 *wi willen volcomen wes gi ons hiet.'*

De functies van den genitief.

§ 22.

Vrij talrijk, maar uitsluitend in Rt. komt een genitief voor als uitbreiding van de verbinding: *s i j n + a d j e c t i e f*; 6 maal vinden we een genitief van betrekking, bij de adjectieven:

- 1) Zoo ook: P. 33 *Ghi ebbets lechter ende toren ende scande'.* > Vb. 36.9 *men sal u seggen lachter ende blaemt.*
- 2) Vb. bevat één genitief-verbinding, die correspondeert met een accusatief-verbinding in P.P. 4 *Danc hebbe hi, dat hine sloech*. Vb. 35.15 *'Dat hij den cock sloech, des is hi d a n c s waerdich.*

seker, vroet, wijs en milde, éénmaal een genitief van oorzaak bij het adjectief: vro.
Voorbeelden:

Rt. 784 Doe sprac Yewe, sijt *des* wijs: 385 *Des* willic dat gi seker sijt: 574
Des waric in therte vro. (in Vb. ontbreekt telkens een corresponderende
zin).

Bij *impersonalia* vinden we in Rt. tweemaal de zaak, die den gemoedstoestand
veroorzaakt, in den genitief-vorm:

Rt. 40 Dat seit de bouc, wien *soos* wondert (de epische formule
ontbreekt in Vb.). 291 Hem behages harde wale, (Vb. 60.11 als hi se
sach, was hi blide).

Overigens vinden we den genitief als object bij ww. die een gevoel uitdrukken:
scamen, *belghen* (beide in Rt.); die een uiting van den wil, een gedachte of
werkzaamheid van den geest te kennen geven: *bidden*, *lien*, *geloven*, *in inne werden*
(telkens in Rt.), *weten*, *trouwe (sekerheit) geven* (in Rt. en Vb.), *vermogen* (in Vb.);
die: doen, zich inspannen, beteekenen: *doen* (in Rt. en Vb.), *plegen*, *verdienen* (in
Rt.).

Tenslotte éénmaal bij 'geval hebben' in Rt.: 565 Mach Renout, die helt van prise,
// Kinder hebben, als hi sal, // Bi uwer dochter, heift hijs geval enz.

In een aantal gevallen komt naast den genitief van de zaak in het zinsverband ook
de datief van den persoon voor¹⁾:

Corresponderend: Rt. 628 *Des* willic *u* geven mine trouwe. Vb.
64.18 *des* wil ic *u* geven mijn sekerheit.
Rt.: 95 Wi *bidden* *s* *u* genadelike. 993 Ende bat *hem* *d*e *s* omoedelike.

Vb.: 25.35 Ende *des* *g*e *l*i *c*s *s*ouden *si* *mi* mede doen. 61.5 wi willen
volcomen *w*e *s* *g*i *o*n *s* hiet.'

Verbindingen van het Vf. met een bijwoord en met een voorzetselbepaling.

§ 23.

De neiging in Vb. tot verklaren en verduidelijken bemerken we ook ten opzichte van
de bindingen met een adverbium in Rt. In een aantal gevallen verduidelijkt Vb.
de 'richting' door een voorzetselbepaling. Blijkbaar is de oude binding met een
adverbium niet meer voldoende. Bijv.:

1) Eén voorbeeld in P., zie noot, § 15.

Rt. 67 Si bogen *neder* vele sciere // An Haymijn alle .iiij. Vb. 24.19 Doe vielen die vier heren *over haer knien* voir Aymijns voeten, - Rt. 141 Si hieven *up* die scone vrouwe. Vb. 25.15 Si hieven vrou *Ayen van der aerden* - Verder: Rt. 205 - Vb. 59.8, Rt. 837 - Vb. 147.6.

Eénmaal vinden we verduidelijking door toevoeging van een tweede adverbium, waardoor feitelijk een voornaamwoordelijk bijwoord gevormd wordt: *saten op* > *saten dair up*. Een tot praefix geworden adverbium wordt in Vb. vervangen door een voorzetselbepaling, terwijl tevens het verouderde werkwoord ontbreekt: *aneprant* > *nam in die hant*.

Een verbinding van een Vf. met een adverbium wordt in Vb. tweemaal verduidelijkt in een verbinding met nominalen casus, waaraan bovendien nog een voorzetselbepaling is toegevoegd: *braken dore* > *braken met cracht de scaren*, *reden wech* > *reden met haesten haerre vaert*.

Een Vf., waarin een richting wordt uitgedrukt is in Vb. vervangen door een Vf. verbonden met een voorzetselbepaling in: *si beetten* > *treden van den paerde*, *wiken* > *vliet uten crite*.

O p m e r k i n g 1. Onder de voorbeelden bevindt zich een zin, waarin Rt. 'bogen neder' bevat, terwijl in Vb. de richting verduidelijkt wordt door een voorzetselbepaling. Dit is afwijkend van: Rt. *boech neder over sine knie* > Vb. *gruete hi hem*. - Vb. drukt hier geen richting meer uit: de concreet-plastische of symbolische voorstelling is vervangen door de abstracte.

2. In tegenstelling met de neiging van Vb. tot verklarende uitbreiding door middel van een voorzetselbepaling vinden we: Rt. *Renout beette van sinen orsse up die eerde* > Vb. *sat van sijn paert*. - Een overbodige voorzetselbepaling is hier in Vb. vermeden.

Conclusies aangaande de verbindingen met het Vf.

1. Het aantal verbindingen met een datief is in Rt. groter dan in Vb.; o.a. een gevolg van de bekorting in Vb., het weglaten van hetgeen voor een goed begrip 'overbodig' is.
2. In het meerendeel der zinnen wordt in den datief genoemd degene, in wiens richting een handeling verricht wordt door een levend wezen met een substantief in den accusatief; deze meerderheid is in Rt. minder groot dan in Vb.
3. Andere datief-functies zijn weinig talrijk, vooral in Vb.; o.a. de possessieve datief, de datief in verbinding met 'sijn + adjectief', de dativus commodi en incommodi.

4. Verbindingen met een accusatief komen in beide teksten zeer talrijk voor. In Rt. en Vb. bevatten resp. 21% en 17% van deze verbindingen behalve een accusatief ook een datief. Bijna zonder uitzondering vinden we in die gevallen een accusatief van de zaak en een datief van den persoon.
5. Verbindingen van een Vf. met een acc. c. inf. vinden we in beide teksten ongeveer even veel; is de accusatief het subject van den infinitief, dan is die infinitief meestal onovergankelijk gebruikt; bij de verbindingen, waarin de accusatief een object van den infinitief is, vinden we in beide teksten steeds als Vf. het ww. 'doen'.
6. Verbindingen van een Vf. met twee accusatieven zijn in beide teksten zeldzaam.
7. De verbinding van een Vf. met een accusatief, uitgebreid met een adverbium, komt in Rt. veel talrijker voor dan in Vb. De in deze constructies aangewende werkwoorden worden ook zonder toegevoegd adverbium transitief gebruikt.
8. Een Vf. verbonden met een accusatief, uitgebreid met een voorzetselbepaling, vinden we in beide teksten nagenoeg even veel; de voorz. bepalingen zijn vooral richtingaangevend.
9. Echt wederkeerende ww. vinden we zelden en wel uitsluitend in Rt.; toevallig wederkeerende ww., die talrijker voorkomen, vinden we daarentegen het veelvuldigst in Vb.
10. Het aantal verbindingen met een genitief is in Vb. verminderd; de objectsgenitief is in Rt. grootendeels, in Vb. geheel beperkt tot de voornaamwoorden.
11. Een genitief als uitbreiding van een verbinding 'sijn + adjectief' en een genitief bij impersonalia komen uitsluitend in Rt. voor. In enkele gevallen vinden we in beide teksten naast den genitief van de zaak ook den datief van den persoon.
12. De verbindingen in Rt. van een Vf. met een adverbium zijn in Vb. bijna altijd verduidelijkt, in het bijzonder door een voorzetselbepaling.

VI.

Zinnen zonder verbum finitum.

De Vocatief.

§ 24.

Rt. bevat 46, Vb. 45 vocatieven, waaronder 33 corresponderende.

1°. Vb. heeft dus 12 voorbeelden, waar in Rt. een vocatief ontbreekt; deze komen voor, op één uitzondering na, in overigens geheel of nagenoeg overeenstemmende zinsverbanden. Het zijn zinnen in de directe rede, waar Vb. steeds een vocatief laat voorafgaan¹⁾. De toevoeging van dezen beleefdheids-vocatief kan het affect der uiting verzwakken:

Rt. 192 'Nenic,' seiti, 'bi mire trouwe! Vb. 26.2 'Wairde vrouwe, ic seg u certeyn, enz. - Rt. 848 'Doet es u kempe Goutier'. Vb. 147.9 'Here coninck, u campenioen is verslegen'.

Op één plaats correspondeert de zin in Vb., voorafgegaan door een vocatief, niet met Rt.; de onafhankelijke indirecte rede in Rt. is in Vb. vervangen door de directe rede met een 'dierbaren' vocatief:

Rt. 938 Hi wildem geven gevaen, // So dat men enz. Vb. 148.15 Ende voert seide hi: 'Myn geminde swager, ic weet dat ic die doot aen u wel verdient heb, ic wil gaerne gevangen in uwen handen gaen'.

2°. Rt. heeft 13 plaatsen met een vocatief, die in Vb. telkens ontbreekt. In drie gevallen is hiervan de oorzaak: omzetting van de directe in de indirecte rede, zoodat uiteraard de vocatief ontbreekt; viermaal missen we in Vb. een corresponderende plaats. Vergeleken bij Rt. richt de spreker in Vb. zich niet tot één persoon in: Rt. 481 'Her Hüge, ghi hebt wel geseit'. Vb. 62.30 'Heer Hüge heeft waer geseit.

In 2 gevallen bevat Rt. twee vocatieven in een zinsverband, en Vb. één; in 3 zinnen wordt in Vb. het gebruik van een vocatief werkelijk vermeden. De bewerking zonder vocatief heeft tot gevolg, dat de spreker zich niet meer rechtstreeks tot iemand richt:

1) vgl. 'Uitbreidingen in Vb', § 2.

Rt. 224 Ridsaert seide: '*Broeder Renout*,' // Ic weet noch harde goet onthout.' Vb. 59.18 Doe seide Ridsaert: 'Ic weet ons onthout.' - Rt. 234 Ridsaert sprac: '*degen vrome*,' // Wi sullen hem sijn willecome, // Ende wi sullen hebben goet onthout.' Vb. 59.20 Doe seide Wridsaert: 'Ist also, so sullen wij hem wesen welecoem ende ons gaern onthouden.'

Ook het niet-voorop-staan van den vocatief in Rt. kan weglating in Vb. ten gevolge gehad hebben:

Rt. 811 Doe antworde die grave Ogier: // 'Inne ontsie u niet, *Goutier*.'
Vb. 146.29 Doen seide die stoute Ogier: 'Ic en ontsie u dreygen niet'.

3°. In de corresponderende gevallen blijkt de vocatief bij voorkeur voorop in het zinsverband te staan¹⁾. Deze voorkeur is vooral in Vb. zeer groot, n.l. in 27 van de 33 gevallen, in Rt. vinden we den vocatief 23 maal voorop. 20 maal hebben beide teksten den vocatief voorop, in Rt. 7 maal gevolgd door een onderbreking als 'seitsoe' (e.d.). In Vb. komt een dergelijke onderbreking nooit voor. Voorbeeld:

Rt. 692 'Vrient', *sprac Huge dAvernaes*: // 'Nemmeer sprec als .i. dwaes!
- Vb. 63.11 doe seyde heer Huge: 'Vrient, en spreket niet meer als een dwaes.'

Tweemaal staat in Rt. zoo'n onderbrekende toegevoegde zin tusschen twee varieerende vocatieven. Voorbeeld:

Rt. 967 'Adelaert', *seitsoe*, 'sone min, // Desen lachter, dar wi in sijn, // Dese scande ende dit seer // Ne verwinnen wi nembermeer'. Vb. 148.26 'Adelaert mijn lieve kint, dese scande en de laster daer wij nu in sijn en mogen wij nemmermeer verwinnen'. -

Rt. bevat 7 zinnen met den vocatief midden in de oratio recta of aan het einde, terwijl Vb. vooropplaatsing kiest, dus den kunstigen epischen vorm van de onderbreking laat varen. Bijv.:

Rt. 800 'Wildi noch lien, *here Ogier*, // Van der verranesse. Vb. 146.25 *Ogier*, wildi noch liden die verradenis - Rt. 162 'Ic wilt u seggen, *vrouwe gravinne*. Vb. 25.27 *Wairde vrou*, ic mach wel seggen, enz.

Driemaal hebben beide teksten een vocatief tusschen de oratio recta of aan het einde; ook verder vinden we nog in Vb. - in tegenstelling met de blijkbare neiging om den vocatief zoo

1) In de gevallen, waarin alléén Rt. een vocatief bevat, staat op één uitzondering na deze vocatief voorop; evenzoo in die gevallen in Vb.

ver mogelijk naar voren te plaatsen - twee gebiedende zinnen met een vocatief, die juist in afwijking met Rt., niet voorop staat:

Rt. 440 *Ghi heren*, sprac die coninc doe, enz. Vb. 62.13 Raet mi hier in, *gi heren*. (Rt. vertoont hier weer een onderbreking na den vocatief).
Rt. 789 *Renout*, nu segt, hoe es sine name? - Vb. 66.1 'segt *Reinout*, hoe is sinen name?'

Zoo al niet geheel voorop, heeft Vb. den vocatief toch naar voren gebracht en daardoor den zin onderbroken in:

Rt. 484 'Verloesdi dese heren .iiij., // Gi wert onteert, *coninc fiere*.' Vb. 62.32 'Ic segt u *heer coninc*, inder waerheit, verloerdi dese vier ridders, gi waert onteert'. -

§ 25.

De variatie in den aanspreekvorm is in Rt. aanmerkelijk grooter dan in Vb. Dit blijkt het duidelijkst als 'coninc Karel' wordt toegesproken. In 8 corresponderende gevallen heeft Vb. steeds 'heer coninc', terwijl Rt. 6 variaties gebruikt: heer coninc, coninc, here, edel here, coninc rike en coninc fiere. In plaats van 'Renout' bevat Rt. ook 'coene wigant'. Enkele variaties ontbreken in Vb. doordat het verouderde uitdrukkingen zijn. De aanspreekvormen van Aymijn en vrou Aye onderling zijn o.a. ook daardoor verschillend, terwijl behalve de neiging tot variatie in Rt. ook de opzettelijk 'deftiger' vormen in Vb. afwijkingen in den vocatief ten gevolge hebben¹⁾.

In Rt. spreekt vrou Aye haar gemaal aan met: 'grave, lieve minne' en 'grave, here,' in Vb. met: 'edel here'. 'Deftiger' ook in Vb. is voor: 'vrouwe gravinne', 'lieve vrouwe' en 'soete minne', de vorm: 'waerde vrouw', 'gheminde vrouwe' en 'vercoren man'²⁾.

Losse zinnen zonder Verbum finitum.

§ 26.

In den dialoog komen levendige vraag- en antwoordzinnen voor zonder Verbum finitum. Hiervan vond ik in Rt. 6 voorbeelden. Daarentegen vermijdt Vb. dergelijke onvolledige of

- 1) Terwijl de 'aankleding' van den vocatief in het Vb. vaak 'deftiger' is dan in Rt., doet de aanduiding der personen in Vb. juist 'huiselijker' aan, in zooverre dat het Volksboek vaker den eigenaam geeft dan Rt. Zoo vinden we: Rt. die gravinne > Vb. vrou Aye, Rt. die rudder coene > Vb. Reinout.
- 2) Zoo verandert Vb. ook: P. 68 'Here, dat si ter goeder tijt' - in: *Heer vader*, enz.

samengetrokken zinnen; hier constateerde ik slechts één geval, eorrespondeerend met: Rt. 226 'Waer eist?' seide die rudder coene. // 'Tote Yewe van Dordoene. Vb. 59.18 Reinout vragede: 'Waer ist?' 'Totten coninc Yewyn want enz.'¹⁾.

De overige voorbeelden in Rt. zijn:

Rt. 161, *Waerbi,* seitsoe, 'soete minne? Vb. 25.26 Doe antwoirde vrou Aye: 'Waer om segdi dat, vercoren man?' - Rt. 191 Soudise doden?' sprac die vrouwe. // '*Nenic*', seiti, 'bi mire trouwe! Vb. 26.1 sou dise doden?' Doe sprac Aymijn: 'Waerde vrouwe, ic seg u certeyn, hadde ic kinder ic soudise enz. - Rt. 250. Welc essoe?' seide Renout. // '*Neven der rootsen an dat wout, // Gene hoge castel, die ginder staet,*' - In Vb. ontbreekt hier een corresponderende plaats. - Rt. 835 'Hebbic ghedaen,' sprac de heelt coene, // 'Al dat ic sculdech bem te doene?' // '*Ja gi,*' sprac die hertoge Sampsoen, / 'Sit op, God geve u pardoen!' Vb. 147.4 Als dat ghedaen was vraechde Ogier of hi voldaan had. Doe seide de hertoge Sampson: 'Sit op u paert, dat u God ere!' - Rt. 861 'Eer Renoude sorcors quam // Haddi den riddre lofsam // Willen helpen? hi hads te doene'. // '*Nenic,*' sprac die riddre coene, - In Vb. ontbreekt een corresp. plaats.

In het eerste voorbeeld bevat Vb. een volledige vragenden zin, wat de levendigheid van den dialoog verzwakt. Dit geldt ook voor de andere voorbeelden, waar de onvolledige zin in Vb. ontbreekt. Daarentegen is opvallend in Vb. 147.4 het weglaten van '*Ja gi*', waardoor de zin: 'Sit op u paert, dat u God ere' door contractie een diepere beteekenis krijgt dan de corresponderende zin in Rt.

Behalve de genoemde zinnen bevat Rt. nog een aantal losse zinnen zonder Vf., epische formules, die in Vb. uiteraard ontbreken, b.v.: sem mijn leven, bi sente Jan.

Afgescheiden zinnen zonder *Verbum finitum*.

§ 27. Participiale constructies,

zoowel verbindingen met een participium praesentis als met een participium perfecti komen in Vb. verschillende malen als afgescheiden zinnen voor; in Rt. ontbreken ze bijna geheel, hun functie wordt door analytische

1) Ook in P. komt een onvolledige 'antwoordzin' voor, die in Vb. eveneens beknopt wordt weergegeven: P. 1 'Wie deit?' sprac hi in corter stont. // 'Here, *Aymijns sone, Reinoud.*' - Vb. 35.13 Hi vraechde wiet gedaen hadde; si antwoirde: '*Aymijns sone Reynout.*'

constructies vervuld. Speciaal de verbindingen met een part. praes. zijn in Vb. doorgedrongen¹⁾.

1°. Constructies met een participium praesentis.

Eénmaal onderbreekt een verbinding van een participium en een object, met attributieve functie, in Vb. den zin:

Vb. 24.25 Aymijn *anhorende de tale van Roelant* en antwoerde hem niet. - Rt. 81 Haymijn horde wel de tale, // Maer hi versweechse altemale.

De andere gevallen zijn afgescheiden participia aan het einde van den zin, de inleiding vormend tot de directe rede of verbindingen van een participium met een acc. cum inf., allen uitsluitend in Vb. voorkomend:

Vb. 25.30 ende omhelsden *seggende*: - Rt. 151 Ende helsden met bliden sinne // Ende seide: - Vb. 25.21 Als Aymyns toernigen moet began te vercoelen sprac hi tot haer *seggende*: - Rt. 153 Als Aymijn sijn evelmoet // Vergaen was, sprac hi, daer hi stoet: - Vb. 61.34 met een brief an Yewijn *inhoudende*: - Rt. 329 Ende omboot Yewen bi brieve,
Vb. 23.27 ende sach in een valleeye *comen ridende de vier ridders* - Rt. 3 Ende sach in dat dal beneden, // Waer die heren quamen gereden. - Vb. 23.28 Doe si[se] gewaer wert *comen ridende* mercte si enz. - Rt. 5 'Den vorsten', seitsi, 'hebbic becant'.

2°. Constructies met een participium perfecti. Hiervan vinden we één voorbeeld in Rt. in een gecoördineerd zinsverband, dat in Vb. omgewerkt is tot een analytischen zinsvorm, een uitzondering op den regel, die bij deze participiale constructies blijkt te gelden:

Rt. 297 Thooft dat si vor hem brochten // E n d e .i. crone daerup *gebonden*. Vb. 60.14 so toechden si den coninc thoeft daer die croen op stont.

Correspondeerend vinden we één stel zinnen:

Rt. 454 *Behouden goet ende leven*, // Seldise bi minen rade geven.
Vb. 62.18 dat ic rade u dat ghise hem levert, *behouden haer lijf*.

De overige gevallen in Vb. zijn:

Vb. 24.20 wy comen tot u als boden *gesent* vanden coninc van Vrancrijk.
Rt. 72 Wi sijn boden totu gesant, // Ende comen van den coninc van V. - Vb. 24.9 bi hem in die sale saten vij hondert man *gewapent* ende reden om vechten. Rt. 41 Daer was die overmoet so groot // Ende mallic hadde up sinen scoot // .i. swaert met .i. goeden egge: - Vb. 146.26 so moechdi noch van mi gaen, *onverslegen* ende ic enz. Rt. 803 'So moeti dan,' sprac die degen, // Van mi bliven onverslegen, -

1) Vgl. Tijdschr. voor Ned. Taal en Lett. XLIV, 119 vlg.

§ 28. Infinitief-constructies.

Deze worden bijna altijd voorafgegaan door 'om te' of 'te'. In Rt. komt één finale infinitief-constructie voor zonder voorafgaand verbindingswoord: 746 Entie goede meesters waren // Camen ter roche, sonder sparen, // *Vesten dat huus op die Geronde*. (Een corresponderende zin in Vb. ontbreekt). Een infinitief staat met 'varen' in een vaste verbinding en is dus feitelijk geen afgescheiden zin. Toch is finale functie hier mogelijk. Hiervan vond ik in Rt. één voorbeeld, dat in Vb. als verouderde uitdrukking is vervangen:

Rt. 915 Ende aldus sulsi *varen* // Beverepaer *besitten* te waren. Vb. 148.7
Met desen woerden reden si ende beleiden dat cloester Beurepaer
sterckelijc. -

Correspondeerend met een finalen bijzin in Vb. heeft Rt. in vs. 116 een infinitief, die echter geen 'afgescheiden' beknopten zin vormt. Deze infinitief kan finaal zijn, maar ook de functie van een substantief hebben:

Rt. 116 Doe gaf si *drinken* up die stede // Gonen ridders altemale // Ute
gonre goutscale. Vb. 25.4 Dair gaf si Roelant den scale ende dair na die
ander drie heren *dat si drincken souden*. -

Infinitief-constructies voorafgegaan door 'om te' komen uitsluitend in Vb. voor; ze hebben finale functie en bevatten alle een object. Op de beide eerste voorbeelden na zijn het verklarende toevoegingen in Vb.:

Vb. 60.11 Die coninck ghinc selve met sijn baroenen *om de ridders te sien*. Rt. 290 Yewe die coninc streec te dale, // Hem behages harde wale,
// Dat hi de rudders comen sach. - Vb. 61.16 Als dit gedaen was gereide hem die coninck *om te stride te trecken*. Rt. 347 Die Yewen sullen helpen striden // Si gereedden hem ter vaert, - Vb. 61.17 Ende hadde groot volc vergadert bi hem *om te wreecken* dat hem die coninc Saforette misdaen hadde (een uitbreiding van Vb.). - Vb. 61.25 ende dede castelen ende sloten maken daert hem geliefde *om dat lant te houden*. Rt. 372 Doe dede Yewe, die coninc milde // Castele maken, waer hi wilde. - Vb. 62.4 de hem den brief sende ende *om een antwoirt weder om te hebben*. Rt. 415 So doet lesen desen brief. -

Een verbinding met 'te inf.' is zeldzaam en tot Rt. beperkt, eenmaal met finale functie en eenmaal met subjectsfunctie:

Rt. 990 *Te Beverepaer sal ic varen, // Alse helpe mi sente Jhan! // Te sorcoersene den valscen man* - Vb. 148.35 *ic sal varen ende helpen den valscen man*. Rt. 609 *'Edel here, hets ons bewant // Te sorgen jamerlike:*
- Vb. 64.11 *Heer coninc, het staet ons te hants tot sorgen,*

Conclusies aangaande de zinnen zonder Verbum finitum.

1. De beleefdheids-vocatief wordt, waar deze in Rt. ontbreekt, in Vb. steeds aan het begin van de directe rede toegevoegd.
2. De vocatief staat, vooral in Vb., bij voorkeur voorop in het zinsverband; herhaaldelijk wordt in Rt. de vocatief gevolgd door een onderbrekende toegevoegde zin. Vb. laat de epische onderbreking door een vocatief varen.
3. De variatie in den aanspreekvorm is in Rt. aanmerkelijk grooter dan in Vb. Het Volksboek heeft een neiging tot 'deftige' vormen.
4. Vb. vermijdt in tegenstelling met Rt. vraag- en antwoordzinnen zonder Vf. De levendigheid van den dialoog wordt hierdoor dikwijls verzwakt.
5. In tegenstelling met Rt. komen in Vb. herhaaldelijk part. constructies als afgescheiden zinnen voor. Constructies met een part. praes. ontbreken nog geheel in Rt.
6. Finale constructies met 'om te + inf.' komen alleen voor in Vb.; in Rt. heeft 'te' nog finale kracht.

VII.

De vorm van den mededeelenden zin.

§ 29.

Wij komen tot de typeering van den mededeelenden 'zin naar den vorm' door de onderlinge schikking van Subject, Verbum finitum en andere zinsdeelen (S., Vf. en A.), terwijl een regelmatig verschil in die schikking ons den formeelen hoofden bijzin doet onderscheiden.

De mededeelende Hoofdzin.

§ 30.

Het aantal hoofdzinnen is in den Renout aanmerkelijk grooter dan in het Volksboek (Rt. 381, Vb. 216); het getal der bijzinnen daarentegen is in den Renout in verhouding kleiner (Rt. 198,

Vb. 217). Rt. vertoont dus een groote voorkeur voor den enkelvoudigen hoofdzin.

De woordschikking Vf. S.A. komt in geen der beide teksten in den mededeelenden hoofdzin voor, evenmin de schikking V. Vf. S.A. (V. = nominale vorm van een verbum). Deze laatste woordschikking vinden we wèl eenmaal in een *wenschenden* hoofdzin in Vb., een uiting van heftige bewogenheid: Vb. 62.23 'Vermaledijt si de raet'. (Rt. 463 Dese raet moete verdomet wesen).

31.

Zinnen aanvangend met het subject komen in Rt. voor ten getale van 196 (52% van het totale aantal hoofdzinnen), in Vb. 114 (53% van het totaal). Behalve door de negatie 'en' wordt in deze zinnen *het subject niet van het verbum finitum gescheiden*, op één uitzondering na in den Renout: Rt. 764 Alle die dit vernamen, // Wijf ende man *ter roche* quamen (Vb. 65.28 Als dit de luden verhoerden, quammer veel volcs). Scheiding door de negatie 'en' komt, ook in Vb., vrij veelvuldig voor. Bijv.

Rt. 69 Ende *hine* was niet in dien, // Dat hi up hem wilde sien. 668 Dat *nes* logene negeen. Vb. 25.17 'Gi heren, ic *en* heb genen noot.' 64.18 'Here coninc, ic *en* soude niet.

Onderbreking van den zin tusschen S. en Vf. is evenals scheiding een zelden voorkomend verschijnsel¹⁾. Eénmaal vinden we een dergelijke onderbreking in Rt., waar ze gevormd wordt door een relatieven bijzin, terwijl het subject hervat wordt door een pronomen: Rt. 857 Maer Yewe, *die u gout nam*, // Hi sende sorcors die rike man. - In Vb. is een participiale constructie éénmaal onderbrekend: Vb. 24.25 Aymijn *anhorende die tale van Roelant* en antwoerde hem niet. - Een merkwaardige onderbroken zin komt nog in Rt. voor, waarin het subject van zijn attributieve bepaling gescheiden wordt: Rt. 894 Die .xii. genoete, *sonder wanc*, // Van Vrancrike seiden dat // Aldaer op der selver stat

Onderbreking nà Vf. komt evenmin veelvuldig voor. In Vb. slechts eenmaal en wel door een vocatief: Vb. 63.32 Ic segt u *heer coninc* in der waerheit. - Rt. heeft vijf dergelijke onderbroken zinnen, waarin de onderbreking viermaal gevormd wordt

1) Hoogstwaarschijnlijk een corrupte plaats is: Vb. 65.31 vlg., waarin voorkomt 'sommich boemgaert enten.'; zie 'De historie van den vier Heemskinderen', blz. 65, noot.

door een uitroep, een stereotiep-epischen vorm, die in Vb. telkens ontbreekt:

Rt. 163 Ic heb u gehat, *dats waer*, // Lettel min dan. xxx. jaer. 776 Hi omboot, *waerlike dinc*, // Sinen sweer den coninc, 786 Gi hebt gemaect .i. scone huus, // *Also helpe mi Jesus!* // Ende enen castele bequame. 886 'Ic vare met u, *bi sente Simoen!* // Met .vii.c miere baroene,

Eénmaal vormt een 'toegevoegde' zin de onderbreking, die eveneens in de prozabewerking is weggelaten: Rt. 809 'Ic sal u,' *sprac die wigant*, // Dat lijf nemen altehand. - Tenslotte nog één geval van onderbreking door een relatieven bijzin in een samengetrokken zinsverband: Vb. 148.35 ic sal varen ende helpen den valschen man *die ye van moeder was geboren* tegen die .xij. ghenoten van Vrancrijc. - De relatieve bijzin is een verklarende uitbreiding in Vb., ontbreekt dus in Rt.

Herhaling van het Subject door een volgend relatief, demonstratief of persoonlijk pronomen komt enkele malen voor, uitsluitend in Rt. Bv.

Rt. 11 Die vierde *dats* mijn here Bernaert: 551 Anceel ende Lambert, die .ii. neven, // *Si* sijn beede van den geslachte, 738 Die brulocht *die* was groot.

Eénmaal is de herhaling een gevolg van de onderbreking: Rt. 857 (zie boven).

§ 32.

Het aantal zinnen met enkelvoudig praedicaat is in Rt. in verhouding even groot als in Vb. In Rt. komen 139 van deze zinnen voor, d.w.z. 71% van alle zinnen met S. voorop, en wel 119 met de woordschikking S. Vf. A., 20 met den vorm S. Vf. In Vb. vinden we 80, d.w.z. 70% van alle zinnen aanvangend met S., waarvan 70 de woordschikking S. Vf. A. hebben en 10 S. Vf. De zinnen van den vorm S. Vf. worden alle gevolgd òf door de directe rede òf door een bijzin.

§ 33.

In het zinstype S. Vf. A. kan A. uit één of meer zinsdeelen bestaan. Vooral Rt. vertoont een voorkeur voor zinnen, waarin A. door slechts één zinsdeel gevormd wordt; een voorkeur, die te verklaren is uit den korten versvorm en de neiging om zin en vers te doen samenvallen. In Rt. komen 67 zinnen voor, waarin A. één zinsdeel is, in Vb. 31, resp. 58% en 44% van de zinnen met de woordschikking S. Vf. A. Het zinsdeel A. kan zijn: 1°. een praed. nomen; in Rt. 25 maal voorkomend, in

Vb. 10 maal. Twee zinnen in Rt. bevatten een gecoördineerd praed. nomen: Rt. 285 Tors es *bagel ende groot*. 999 Die vrouwe was *edele ende goet*¹⁾. - 2°. een accus. object; in Rt. 9 maal, in Vb. 10 maal. In Rt. 859 is aan het zinseinde een gecoördineerd subject toegevoegd: Hi verriet u *ende niemen el.* - 3°. een dat. object; in Rt. 2 maal, in Vb. eveneens 2 maal. 4°. een adverbiale bepaling; in Rt. 31 maal, waaronder 17 voorzetselbepalingen; in Vb. 7 maal, waaronder 4 voorzetselbepalingen.

Het aantal zinnen, waarin A. gevormd wordt door een object, is in Vb. in vergelijking groter dan in Rt.; omgekeerd komen zinnen met een praed. nomen en een adverb. bepaling als zinsdeel A. in Rt. in verhouding vaker voor.

A. bestaat uit 2 zinsdeelen in 35 zinnen van Rt. (30%) en 30 van Vb. (42%). Drie zinsdeelen bevat A. 12 maal in Rt., 8 maal in Vb., in beide 10% van de zinnen S. Vf. A. Meer dan drie zinsdeelen bevat A. slechts tweemaal en wel uitsluitend in Rt. nl.: 872 'Ic vare met u in elken lande // Met .xii.c miere man, 307 'Gi sijt mi harde willecome // Hier ter herbergen mijn: - In beide gevallen vult de zin twee volledige versregels.

Zowel in Rt. als in Vb. blijkt deze volgorde der onderdeelen van A. regelmaat te zijn: 1. pronominale objecten (en in Rt. het adverbium 'er', verbonden met 'an' of 'omme')²⁾; 2. adverbiale bepalingen (uitgezonderd voorzetselbepalingen); 3. nominale objecten; 4. voorzetselbepalingen en praed. nomina (alleen in Rt. komen beide in één zin voor; dan gaat de voorz. bep. voorop: Rt. 7, 380); 5. afgescheiden praefixen van Vf., bijstellingen of herhalingen van zinsdeelen³⁾.

Hier volgen eenige voorbeelden van deze regelmaat:

Rt. 45 Haymijn sat tien tiden // In enen bliaut van groenre ziden, 307 'Gi sijt harde willecome // Hier ter herbergen mijn: 67 Si bogen neder vele sciere // An Aymijn alle .iiij. 200 'Ic vlo mi liever wter noot. 273 Renout banter an de crone. 872 Ic vare met u in elken lande // Met .vii.c miere man, (een uitzonderingsgeval: drie op elkaar volgende voorzetselbep.) - Vb. 25.6 Dit belchde hem alte seer, 146.34 ende Gontier sloech seer groote slagen after een op Ogiers scilt. 147.1 want hi sloech Gontier des conincs campenioen ten eersten slage doot, 147.10 want hi sloech hem ten eersten slage doot'. -

1) vgl. § 7, b.

2) P. 51 Ende ghi hebt *er* onrecht *an*. - In tegenstelling met de gevallen in Rt. is 'er' van 'an' gescheiden.

3) vgl. Overdiep, Zeventiende-eeuwsche syntaxis, § 16.

Afwijkingen van deze regelmaat komen in beide teksten enkele malen voor. Rt. 827 *Hi geraectene ten scoudren boven, // Dat hem thoef quam afgevlogen,* - Een nadrukkelijke aanwijzing van de plaats, waar Gontier getroffen werd, en waarvan vs. 828 het gevolg is. Rt. 354 *Yewe vergaderde haestelike // In sijns selves conincrike // .i. groot here, die wigant.* - De voorzetselbepaling staat hier midden in den zin; misschien veroorzaakte rijm dwang deze afwijking. Rt. 320 *Adelaert heet die derde mede,* - Een zin met zwaren aanloop; het praedicaat staat niet aan het zinseinde, misschien het gevolg van een opzettelijke variatie in de zinswending, vergeleken bij de voorafgaande zinnen. Ook het rijmwoord van den volgenden versregel, een vaste epische formule, kan hier weer van invloed geweest zijn: 318 *Mijn oudste broeder heet Ridsaert, // Dander die heet Writsaert, // Adelaert heet die derde mede, // Dits gerechte waerhede!* - Vb. 24.20 *'Edele grave Aymyn, wy comen tot u als boden gesent van den coninc van Vrancrijc* - De voorzetselbep. 'tot u' volgt onmiddellijk na Vf., zoodat de volgende zinsdeelen beter kunnen aansluiten bij de toegevoegde zinnen: *de ons bi u laet bidden enz.* Vb. 62.37 *want si hebben in alle dese landen veel edele magen* - De nadrukkelijke mededeeling 'in alle dese landen' volgt direct na Vf.

Wat de volgorde der objecten onderling betreft, vond ik in Vb. slechts een tweetal zinnen, waarin A. twee nominale objecten bevat, n.l. een acc. object en een dat. object; in beide gevallen staat het dat. object voorop. Vb. 61.30 *Aldus dienden si Yewijn getrouwelic bi vier jaren ende Yewijn dede die broeders grote eer.* 63.12 *gi riet onsen coninc grote scande* - In Rt. komen hiervan geen voorbeelden voor. Bevat een zin twee pronominale objecten, dan gaat zoowel in Rt. als in Vb. het enclitische acc. object of genit. object voorop: Rt. 95 *Wi biddens u genadelike;* Vb. 61.37 *hi badts hem sere* 63.16 *ick segt u voirwaer, enz.*

§ 34.

Het aantal zinnen, aanvangend met het subject, met samengesteld praedicaat bedraagt in Rt. 57, in Vb. 34, resp. 29% en 30%. In deze zinnen is het subject meestal pronominaal (zie Inl. Ferguut, blz. LXXXVIII vlg., waar dezelfde voorkeur wordt geconstateerd)¹⁾, in tegenstelling met

1) Dr. G.S. Overdiep, Ferguut. A.W. Sijthoff, Leiden.

de zinnen met enkelvoudig praedicaat. Wat het zinseinde betreft, toont Vb. een groote voorkeur voor den gesloten zinsvorm (73%, Rt. 34%), Rt. voor open zinsconstructies.

Het open zinseinde wordt in Rt. gevormd: 10 maal door een voorz. bep., 12 maal door een acc. obj., 3 maal door een adverbium, 2 maal door een praed. nomen, 1 maal door een dat. obj., een genit. obj. en een bijstelling. In Vb.: 3 maal door een voorz. bep., 2 maal door een adverbium, 1 maal door een dat. obj., een gecoördineerd object (65.6) en een gecoörd. attrib. bep. (65.37). Een dergelijk gecoördineerd zinsdeel komt nog eenmaal in Vb. aan het zinseinde voor, in een zin met een zeer uitgebreid deel A., dat gevormd wordt door nadrukkelijke mededeelingen: 64.32 ghi sult Reynout die roetse geven voer ons allen ende Clarissen u dochter mede (evenals bij het zinstype S. Vf. A. gaat ook hier bij twee op elkaar volgende nominale objecten het dat. obj. voorop; vgl. § 33).

In Rt. vinden we eveneens zinnen met een uitgebreid open zinseinde, dat nadrukkelijke mededeelingen bevat: Rt. 343 Si daden maken couverturen, // Alle gader van enen sticke // Met enen tekene wel gemicke. 897 Si willen alle met varen // In Gasscongen, sonder sparen, - 'sonder sparen' krijgt bijna zinswaarde.

Een samengesteld praedicaat met 'te + infinitief' komt in beide teksten enkele malen voor¹⁾:

Rt. 17 Si hebben hoge bodscap *te doene* // Die riddren sterc ende coene. 863 hi hads *te doene*. - Vb. 64.11 het staet ons tot hants *te sorgen* (correspondeerend met: Rt. 609 Edel here, hets ons bewant // *Te sorgen* j a m e r l i k e). 148.29 die scande sal u te swaer wesen *te dragen*.

§ 35.

Zinnen met aanloop komen in Rt. voor ten getale van 185, in Vb. 102, resp. 48% en 47%, een hoog percentage. We kunnen onderscheiden den lichten aanloop, gevormd door een adverbium of een pronominaal object en den zwaren, den nominalen aanloop, die gevormd kan worden door een voorzetselbep., een object of een praedicaatsnomen. De lichte adverbiale aanloop blijkt in verhouding frequenter te zijn in Vb., de zware en pronominale in Rt., blijkens de volgende

1) De woordschikking S. Vf. V.V. bevat Rt. 342 Hare ijsere waren doen verscuren.

percentages: adverbiale aanloop, Rt. 122 gevallen (65%), Vb. 79 (77%); pronominale aanloop, Rt. 26 gevallen (14%), Vb. 9 (9%); nominale aanloop, Rt. 37 gevallen (21%), waarvan 17 voorz.bep., 15 objecten, 4 praed. nomina; Vb. 15 gevallen (14%), waarvan 9 voorz. bep. en 6 objecten.

§ 36.

De aard van den aanloop. De *adverbiale* aanloop heeft door een hoog of zwaar accent soms de functie van een zwaren aanloop. In beide teksten vond ik hiervan voorbeelden; b.v. bij meerlettergrepige adverbia; op corresponderende plaatsen:

Rt. 91 *Anderwerf* sprac Roelant, // .i. rudder stout ende becant: Vb. 34.22 *Anderwerf* seide Roelant: - Rt. 793 *Daeromme* es die name sijn // Montalbaen, dat seggic u. Vb. 66.3 *daerom* is sijn rechte naem Montalbaen. - Rt. 799 *Aldus* es die tale bleven. Vb. 66.5 *Hiermede* sceide Yewijn van Reinout -

Niet corresponderend vinden we:

Rt. 903 *Aldus* gereden si hare vaeert. - in Vb. verduidelijkt tot: *Met dusdanigen opset ende overdracht* reden die ghenoten nae Gascoengen (147.20).
Vb. 24.11 *Aldus* sat Aymijn met groter overmoet enz. - (Rt. 53 Hi sat of hem ware onderdaen, / Dat kerstinede heift bevaen).

Ook de éénlettergrepige adverbiale of pronominale aanloop kan zwaar zijn:

Rt. 35 *Dat* seggic u met gewoude.' 182 *Dies* es mine herte tongereke. 598 Maer *des* sijt seker ende vroet: // Te swaer es mi sijn evelmoet. - Vb. 64.18 'Here coninc, ic en soude niet, *des* wil ic u geven mijn sekerheit, 65.3 ende sloech Anceel met een vuyst in zijn hals dat hy ter aerden storte ende doot bleef: "*dair* is dijn loen van dijn goeden raet."

De *zware* aanloop heeft soms de syntactisch bindende functie, die eigen is aan de lichte. Hiervan vinden we in Vb. 5 voorbeelden in het loopende verhaal en één in de directe rede; in Rt., die meer dan tweemaal zooveel zinnen met zwaren aanloop bevat, treffen we slechts 2 van deze gevallen aan, in de indirecte rede:

Vb. 24.9 *Tot desen tiden* sat Aymijn onder al sijn edele baroenen in scoon ende costelic bliaut van groender side. 65.23 Ende *ter stont* dede Reinout dat casteel beginnen ende met haesten opmaken dic van muren ende seer hoge; *om dat casteel* ghingen twee muren 146.32 *Met desen*

woerden reden si int parc 147.20 *Met dusdanigen opset ende overdracht* reden die ghenoten nae Gascoengen (zie voor Rt. bij de adverbiale aanloop). 25.35 Ende *des gelijcs* souden si mi doen (in de directe rede).

Rt. 36 *Tien tiden* was Aymijn die oude // Onder al sine baroene, (corresp. met Vb. 24.9) 413 *Den brief* gaf hi hem in de hant, (terugwijzend op vs. 390 vlgg: Doe sende Karel in corter stont // Enen bode namecont // Ende omboot Yewen bi b r i e v e).

In de overige gevallen is de zware aanloop *emphatisch* of *affectief-emphatisch*. Er is een verschil te constateeren tusschen de voorbeelden in de directe en die in de indirecte rede. In de directe rede heeft zoowel in Rt. als in Vb. de zware aanloop meestal affectieve waarde; bijv.:

Rt. 112 Ende seide: "drinct, neve Roelant, // Desen verscen coelen wijn: // *U scinker* willic heden sijn, 596 *Geen verrader* willic wesen, 848 *Doet* es u kempe Goutier // Van Ogiere, den coenen man, 852 *Ten ersten slage* slouch hine doet." - Vb. 64.7 *Mer sijn toern* en derf ic niet verwachten 64.12 *Want tegen coninc Karel* en mogen wi niet striden 148.26 *dese scande ende laster* daer wi nu in zijn en mogen wi nemmermeer verwinnen

-

Het aantal zinnen, waarin de aanloop meer emphatisch is, blijkt vooral in Vb. zeer gering te zijn; ook hier ontbreekt het affect echter niet geheel:

Rt. 990 *Te Beverepaer* sal ic varen, // Alse helpe mi sente Jhan! 501 U haten die hogeste van den rike: // *Jegen hare hoge magen* / Ne mogedi gene veete dragen. 320 *Adelaert* heet die derde mede. 851 *Ogiere* geschach die ere groot, // Ten ersten slage slouch hine doet.' - correspondeerend met Vb. 147.9 *Ogier* geschiede grote eer want hi sloech hem ten eersten slage doot.'

In de indirecte rede heeft Rt. behalve de twee bovengenoemde zinnen met syntactisch bindenden aanloop 11 andere, waar de aanloop affectief-emphatisch is en 7 met emphatischen aanloop; ook in deze laatste heeft de aanhef van den zinsoms nog min of meer affectieve waarde. Zuiver emphatisch is de aanloop b.v. in: 910. 'Hi heeft opgegeven sijn rike, // *Te Beverepaer* es hi begeven. - Voorbeelden van affectief-emphatischen aanloop zijn:

Rt. 52 *Sconre hof* hilt Aymijn nie. 297 *Thooft* dat si vor hem brochten, 684 Des balch hem dAvernaes sere, // *Lamberte* bet na streec, // *Bi den hare* hine greep, // *Sine hant* hi verdrouch, // *In den hals* hine slouch,

(de affectieve functie van dit zinnencomplex gaat gepaard met de oude niet-geïnverteerde woordschikking¹⁾.

Vb. bevat in de indirecte rede behalve de 5 genoemde zinnen met synt. bindenden aanloop slechts 2 andere; n.l. met emphatischen aanloop: 65.23 Ende *ter stont* dede Reinout dat casteel beginnen - met affect: 63.23 mer *coninc Karels toern* ontsach hi sere.

§ 37.

Scheiding tusschen S. en Vf., die in de zinnen beginnend met S. slechts éénmaal voorkomt in Rt. en geen enkele maal in Vb., tenzij door de negatie 'en', is ook in de zinnen met aanloop in Vb. zeer zeldzaam; in Rt. daarentegen bedraagt het aantal zinnen met scheiding tusschen S. en Vf. 16, d.w.z. bijna 5% van alle zinnen met aanloop. P. heeft in verhouding nog meer voorbeelden; op 80 verzen komen daar 6 van deze zinnen voor²⁾. De uitzonderingsgevallen in Vb. zijn: 61.12 Aldus dedese de coninc veel gemacs. 64.3 'Hier heeft *gesent* coninc Karel van Vrancrijc enen bode met enen brief de inhoud enz.

In Rt. zijn er van de 16 zinnen 9, waar de scheiding gevormd wordt door een pronominaal object, éénmaal door 'er', volgens den ouden regel van het encliticum b.v.: 417 U sentene Carel die coninc. 683 Des balch *hem* dAvernaes sere, - Hiertoe behooren ook de reeds genoemde typisch oude zinsvormen zonder inversie: 785 Bi den hare *hine* greep, 687 In den hals *hine* slouch, - verder: 834 Uten gereide hi *hem* warp. - Het scheidende pronominaal object wordt nog gevolgd door een adverbiale bepaling in: 110 Daarop quam *haer* s i n t pine. - Een nominale werkwoordsvorm is het scheidende deel in: 197 'Entrouwen, here, so sijn *verloren* // Die ede, die gij hebt gezworen, 410 U doet *groeten vriendelike* // Karel, die coninc van Vrankrike.' - Tenslotte nog een zin zonder inversie, waarin het object door een demonstratief pronomen wordt herhaald, dat echter bijna de functie van een conjunctie krijgt: 297 T h o o f t d a t si *vor hem* brochten.

1) Zie § 38.

2) In P. komen de volgende zinnen met 'scheiding van S. en Vf.' voor, waaronder één zin zonder inversie: 24 Bi den voeten *hine* gheprant // Reinoud, dovermoedighe wigant. 10 Het eit *se hier* so menich man. (De corresp. plaats in Vb. is eveneens een zin met 'scheiding': 35.17 ende hier eet *doch* so menich man.) 34 Mettien cam *daer* die niemare, 70 Doe recht *em* op die eidle man. 72 Het halp *em eleden* Aymijn. 74 Ende daertoe diendem *nochtan* // Harde menich hoghe man. -

Onderbreking tusschen S. en Vf. komt in geen van beide teksten voor.

§ 38.

In de zinnen met aanloop is in Vb. de geïnverteerde woordschikking regel zonder uitzondering; in Rt. vinden we 7 zinnen zonder inversie, n.l. 468 So menigen dienst si u daden. 950 Des hi .R. sonder noet¹⁾, - en de reeds vaker geciteerde verzen: 297, 685, 686, 687, 834. Ook P. bevat een zin zonder inversie: 24 Bi den voeten hine gheprant. - Deze uitzonderingen zijn alle zinnen met zwaren aanloop.

§ 39.

Het aantal zinnen met enkelvoudig praedicaat²⁾ bedraagt in Rt. 113 (68%), in Vb. 74 (77%), waarvan in Rt. 30 en in Vb. 35 van den zinsvorm A. Vf. S. Deze korte zinnen zijn in Vb. veelal de inleiding tot de directe rede, n.l. 26 maal, in Rt. slechts 13 maal. Dit grootte aantal inleidingen tot de directe rede in Vb. verklaart de voorkeur voor dit zinstype, vergeleken bij Rt. De vaak *abrupte stijl van Rt.* heeft die inleidingen niet noodig; de vloeiende, logische *verhaaltrant van Vb.* kan ze daarentegen niet missen; ze zijn daar toegevoegd, waar ze in Rt. ontbraken. Voorbeelden:

Rt. 446 Doe sprac Anceel van Ribemont: 811 Doe antworde die grave Ogier: - Vb. 24.32 Anderwerf seide Roelant: 64.18 Doe seide Reinout: -

De overige zinnen van dit type kunnen al of niet door een ondergeschikten zin gevolgd worden:

Rt. 135 Dit versach die grave Roelant. 120 Des balch die grave Aymijn. 286 Doe liepen rudders ende vrouwen // Ende joncfrouwen, die bescouwen // Wilden enz. - Vb. 65.25 om dat casteel ghingen twee muren alsoe dat dit casteel in corter tijt volmaect was. 147.9 Ogier geschiede grote eer. 59.27 want ginder staet Yewijns burch.

Het zinstype A. Vf. S.A. vinden we in Rt. 78 maal, in Vb. 39 maal. De frequentie van dezen zinsvorm wordt in Rt. bevorderd door vaste constructies met een bijstelling: b.v. 102 Nochtwe zweech Aymijn, *die degen*. 220 Doe seide Writsaert, *die degen snel*: 584 Doe sprac Renout, *.i. helt vri*:

1) In het Hs. ontbreken de twee volgende versregels.

2) Bedoeld zijn: zinnen met inversie en zonder scheiding van S. en Vf.

Zinnen met samengesteld praedicaat bevat Rt. dus meer dan Vb.; resp. 49 (32%) en 22 (23%); hiervan hebben in Rt. een open zinseinde 27, een gesloten zinseinde 22; in Vb. is het aantal voor beide zinssoorten gelijk, n.l. 11. Evenals in de zinnen met Subject beginnend, toont Rt. een voorkeur voor het open zinseinde, maar minder sterk. Omgekeerd daarentegen Vb., dat hier evenveel open als gesloten zinnen bevat, terwijl we in de zinnen met Subject voorop een sterke voorkeur voor den gesloten vorm constateerden.

Het zinseinde A. bevat in Rt. 10 maal een voorz.bep., 3 maal twee voorz.bep., 5 maal een object, 4 maal een adverb. bep. en 1 maal een bekn. zin (vs. 290 vlg.). In beide categorieën, zinnen met aanloop en zinnen met S. voorop, komen dus vooral aan het zinseinde voor: voorzetselbepalingen, objecten en adverbiale bepalingen¹⁾. Het aantal objecten aan het zinseinde is in de zinnen zonder aanloop veel groter, dan in die met aanloop; de zware aanloop wordt immers juist vaak gevormd door een object.

In Vb. merken we behalve voor voorzetselbepalingen geen voorkeur voor bepaalde zinsdeelen aan het zinseinde, evenmin als in de zinnen zonder aanloop. Het zinseinde A. bevat in Vb. n.l. 4 maal een voorz.bep., 2 maal een gecoördineerd zinsdeel, 1 maal een adverb.bep., een dat. object en eenmaal een coordinatie van twee voorzetselbepalingen, n.l.: 64.12 want tegen coninc Karel en mogen wi niet striden *hier int lant noch over zee*.

§ 40.

Onderbreking van den zin tusschen S. en Vf. komt evenmin in Rt. als in Vb. voor. Elders in den zin vinden we in Vb. slechts één voorbeeld, en wel door een relatieven bijzin: 148.26 'Adelaert mijn lieve kint, dese scande ende laster *dair wi nu in zijn* en mogen wi nemmermeer verwinnen. - In Rt. is 'onderbreking' frequenter en hangt o.a. samen met de functie van den zwaren aanloop en den daarmee gepaard gaanden rhythmischen vorm van den zin: 968 Desen lachter, *dair wi in sijn*, // Dese scande ende dit seer // Ne verwinnen wi nembermeer. 985 Adelaert, sijn scoene kint, // *Dat hi met siere herten mint*, // Gevinc hi in sine arme bede. - Behalve

1) vgl. § 34.

in deze twee voorbeelden met onderbrekenden relatieven bijzin wordt de onderbreking overigens steeds gevormd door een uitroep (een stereotiep-epische formule, die we niet in Vb. terugvinden) of een toegevoegden zin als 'seitsi':¹⁾

Rt. 5 'Den vorsten', *seitsi*, 'hebbic beeant, 803 'So moeti dan,' *sprac die degen*, // 'Van mi bliven onverslegen, 648 Want in Gasscoengen mach hi niet // Hem onthouden, *wats gesciet*, // Jegen den coninc Karel vri. 713 So gevic u, *bi mire wet*, // Te hant die roche up die Geronde. 758 Doe omboot Renout, *God weet!* // Over al dat lantscap breet. 973 Des suldi, *bi onsen heere!* // Hierna scamen harde sere, 990 Te Beverepaer sal ic varen, // *Alse helpe mi sente Jhan!* // Met minen volke gemenelike / Jegen die genoete van Vrankrike (de onderbreking scheidt het op vallend omvangrijke zinseinde A. van het overige gedeelte van den zin).

Hoofdzinnen, voorafgegaan door één of meer bijzinnen.

§ 41.

Het aantal van deze zinnen, die afzonderlijk besproken dienen te worden wegens den invloed van de voorafgaande bijzinnen op hun vorm, bedraagt in Rt. 52, in Vb. 74. Behalve de voorkeur van Rt. voor den enkelvoudigen hoofdzin (zie § 30) is ook de neiging van Vb. om adverbiale bepalingen in den zinsaanloop te vervangen door verduidelijkende bijzinnen de oorzaak van dit grooter aantal in Vb. De meeste gevallen zijn hoofdzinnen, voorafgegaan door één bijwoordelijken bijzin; in beide teksten 76%, in Rt. en Vb. resp. 40 en 56 zinnen. Voorafgegaan door een bijwoordelijken bijzin, die gevolgd wordt door een ondergeschikten zin, vinden we in Rt. 5, in Vb. 9 zinnen. Driemaal gaat in Rt. en Vb. een subjectszin vooraf, terwijl overigens nog als vooropgaande bijzinnen voorkomen: een dat.-objectszin, 1 maal in Rt. en Vb.; een dat.-objectszin gevolgd door een adverb. bijzin, 1 maal in Rt. en een acc.-objectszin, 1 maal in Rt.

Een merkwaardig vervlochten zinsverband heeft Rt. 246 Als Ridsaert die borch sach, // Mogedi horen, wes hi plach. - Voorafgaande bijzin en hoofdzin worden door een parenthetischen zin onderbroken in: Vb. 63.30 Mach Reinout bi u dochter kinder werven, *hi is van so hogen geslacht* hi sal u de oerlogen tegen coninc Karel wel helpen dragen - (Rt. heeft hier een

1) Vgl. § 31 waar dezelfde onderbreking ook in de zinnen met S. voorop, herhaaldelijk voorkomt.

vervlochten zinsverband: 565 Mach Renout, die helt van prise // Kinder hebben, als hi sal, // Bi uwer dochter, heift hijs geval, // Renout es van so hogen magen, // Die veete suldi wel gedragen).

Zinnen met aanloop, met als gevolg: geïnverteerde woordschikking komen in Rt. voor ten getale van 16, in Vb. 11, resp. 31% en 15%. De aanloop is steeds een hervatting van den voorafgaanden bijzin of van een gedeelte daarvan; vooral bijzinnen ingeleid door een Vf. (conditionale zinnen) worden in den hoofdzin hervat, en wel door 'so' als hervatting van den inhoud van een geheelen zin of door een pronomen als hervatting van een substantief.

Wat de volgorde van S. en Vf. betreft, blijken er in Rt. 26 zinnen zonder inversie voor te komen, en eveneens 26 met inversie. Vb. heeft 22 zinnen zonder, maar 52 met inversie. De grootere frequentie van geïnverteerde zinnen in Vb. hangt samen met de voorkeur voor temporale bijzinnen als 'aanloop'.

§ 42.

Onder de zinnen zonder inversie bevinden zich natuurlijk allereerst, èn in Rt. èn in Vb. de drie gevallen, waar een subjectszin voorafgaat. In twee van deze zinnen wordt in beide teksten de subjectszin door een pronomen in den hoofdzin herhaald:

Rt. 347 Die Yewen sullen helpen striden, // *Si* gereedden hem ter vaert.
- Vb. 25.9 dat gij nu swicht *dats* grote dorperheit - (evenzoo: Rt. 524, Vb. 63.18).

Niet herhaald wordt de subjectszin in: Rt. 125 Dat gij so lange zwijcht, es dorperhede. (correspondeerend met Vb. 25.9; zie boven). Vb. 63.15 die u desen raet gaf, en gaf seker om u lijf niet een mite. - Eénmaal wordt in beide teksten een hoofdzin, voorafgegaan door een dat. objectszin (in Rt. gevolgd door een toegevoegden zin), in den hoofdzin hervat door een pronominaal object:

Rt. 760 'So wie dat vername, // Dat hi toter roche quame, // Renout soude *hem* huusingen geven, - Vb. 65.27 wie totter roetsen woude comen woenen, Reynout soude *hem* husinge geven -

Alle overige niet geïnverteerde zinnen hebben in Rt. als aanloopzin een conditionalen bijzin of een concessieven bijzin,

ingeleid door 'al' (op drie uitzonderingen na; zie onder); in Vb. een conditionalen bijzin. De conditionale bijzinnen, met Vf. aanvangend, worden uiteraard door een hoofdzin zonder inversie gevolgd, daar er anders geen verschil in vorm tusschen hoofd- en bijzin zou zijn. Voorbeelden:

Rt. 616 Wildi mi de roche geven, // Ic wils verdienen al mijn leven, 624
 Gavic u de roche, coene wigant, // Ghi dwoncter mede al mijn lant, 465
 'Geifdi aldus up dese ridtaren, // Men sal u heten verrader hiernaer, - Vb.
 62.29 soudise dus overgeven ende verraden, men soude u min achten
 dan een dwaes.' 62.21 ende can hi u dan crigen hi sal u doen hangen.'
 64.16 Reinout, gave ic u de roetse, gi dwoncter al mijn lant mede ende
 oec Gascoengen.' (corresp. met Rt. 624 vlg.).

Voorbeelden van concessieve bijzinnen, gevolgd door een hoofdzin zonder inversie, in Rt.:

721 Al quame Karel die nameconde // Daer voren met al sinen here, //
 Hine mocht u niet .i. pere // Deren binnen .c. jaren.' 654 Al quamer die
 coninc selve voren, // Hine soude wel sinen toren // Daerin onthouden
 sekerlike // Jegen den man van Vrancrike.

Deze hoofdzinnen zonder inversie, voorafgegaan door een conditionalen bijzin en in Rt. ook door een concessieven, staan bijna uitsluitend in de directe rede en dienen voor het leggen van een sterken nadruk. De enkele gevallen, die niet in de directe rede voorkomen, zijn overgangen van directe naar indirecte rede, b.v.:

Rt. 867 Doe swoer Roelant vele saen: // 'Hi soude Ywe varen vaen //
 Constine vinden in enich lant, // Hi soudene hangen doen tehant.' - Vb.
 24.28 ende sijn verwe ontginc hem, so dat hi dicwil bleec wort als hi sijn
 vianden so voer hem sach staen: had hi se enichsins met eren mogen
 slaen, si en souden hem niet ontgaen hebben.

Scheiding tusschen S. en Vf. door het ontkennde 'en' komt in beide teksten enkele malen voor; overigens bevat Rt. één zin met scheiding door een pronomen, een possessieven datief: 977 Daer die vrouwe dese tale sprac, // Die trane *haer* uten ogen brac. - en één zin met een scheidend nominaal object: 126 Ende eer soe twort vulseide, // Aymijn *die hant* verdrouch. - De beide laatstgenoemde zinnen zijn tevens uitzonderingsgevallen, waar een temporale bijzin aan een hoofdzin zonder inversie voorafgaat (evenzoo vs. 522 vlg.).

§ 43.

Bij de zinnen met inversie is de voorafgaande zin op enkele uitzonderingen na een temporale of conditionale bijzin. We vinden in Rt. 10 zinnen met een temporalen bijzin, waarvan in drie gevallen de bijzin door 'doe' hervat wordt, in Vb. 43 van deze zinnen, tweemaal hervat door 'so'. Het groote aantal temporale bijzinnen typeert den Volksboekstijl; het zijn verklarende uitbreidingen van den aanloop 'doe' in Rt. Hoofdzinnen voorafgegaan door een conditionalen bijzin komen in Rt. 10 maal voor, waarvan 8 met een hervattend 'so', in Vb. 8 maal en op één uitzondering na met den hervattenden aanloop 'so'. Na de conditionale zinnen vinden we dus bij voorkeur een hervattenden aanloop, na de temporale bijzinnen slechts zelden. Soms wordt slechts één zinsdeel van den voorafgaanden bijzin hervat:

Rt. 456 Si dat sake dat gijs oec niet // Ne doet, *u* es evele gesciet: 490
 Quamedi in Poelien of in Toscanen, // Of in Calabren, *u* stonde tontfane
 // Groten lachter, dat weit wel, - correspondeerend met: Vb. 62.35
 Quaemdi in Poelgen of Calaberen, Cecilien Griecken of Hongerien, in
 Engelant of Francrijc, *u* stonde te lijden swaer verdriet. Rt. 500 Of comedi
 in Vrancrike, // *U* haten die hogeste van den rike:

Een objectszin wordt gevolgd door een hoofdzin met inversie, ingeleid door een hervattend pronominaal object in: Rt. 177 Wien ic van den sinen mochte begaen, // *Dien* soudic wel gaerne slaen. - Het object van den bijzin is tevens object van den hoofdzin. Een concessieve bijzin wordt hervat door 'nochtanne' in: Rt. 100 Al waert dat hi verdeelt ware, // *Nochtanne* soudire spreken jegen.' - In Vb. vinden we behalve temporale en conditionale bijzinnen, gevolgd door een hoofdzin met inversie, éénmaal een absolute constructie met temporale functie: 59.30 *Dat gedaen wesende*, leiden si haer hoefden in haer scilden ende sliepen een weinich. -

Scheiding van S. en Vf. door een pronom. (éénmaal door 'te + infinitief') komt in de directe rede alleen voor na een voorafgaanden conditionalen bijzin, in beide teksten 3 maal; in de indirecte rede alleen na een temporalen bijzin en uitsluitend in Vb. (3 maal):

Rt. 490 Quamedi in Poelien of in Toscanen // Of in Calaberen, *u* stonde
tontfane // Groten lachter, dat weit wel, - corresp. met Vb. 62.35
 quaemdi....*u* stonde *te lijden* swaer verdriet - Rt. 800 'Wildi

noch lien, here Ogier, // Van der verranese, die gi daet // In Vaucoloene, so ware *uwes* raet. 807 Ende wildi der mordaet lien niet, // So es u evele ghesciet, - correspondeerend met: Vb. 146.28 ende en wildi niet lijden so is *u* evel ghesciet. Vb. 62.29 ende ist dat gi des niet en doet soe sal *u* verdriet naken. 61.16 Als dit gedaen was gereide *hem* die coninc om te stride te trecken. 148.31 ende met dat dese vrouwe dese woerden sprac liepen *haer* die tranen wten oghen. 65.28 Als dit de luden verhoerden, *quammer* veel volcs (scheiding door het enclitische 'er').

§ 44.

Wat **de woordschikking** betreft in de zinnen zonder inversie kunnen we het volgende opmerken. Met scheiding van S. en Vf. komen in Rt. 4 zinnen met enkelvoudig praedicaat voor (2 maal S.A. Vf., 2 maal S.A. Vf. A.); in Vb. slechts één, van het type S.A. Vf. A. (63.15); met samengesteld praedicaat heeft Rt. één gesloten zin (S.A. Vf. A.V.) en twee open zinsvormen (S.A. Vf. A.V.A.), terwijl Vb. eveneens één gesloten (S.A. Vf. A.V.V.) en ook één open zin bevat (S.A. Vf. A.V.A.). De overige zinnen met enkelvoudig praedicaat, 7 in Rt. en 6 in Vb., hebben meestal den vorm S. Vf. A.; eenmaal in Rt. bestaat een zin uitsluitend uit S. en Vf. (523). Met samengesteld praedicaat heeft Rt. 11 zinnen, waarvan 6 met een open en 5 met een gesloten zinsvorm, Vb. 13, waarvan 3 open en 10 gesloten zinnen. Evenals in de hoofdzinnen, aanvangend met S. en niet voorafgegaan door een bijzin, toont Vb. hierin een voorkeur voor den gesloten zinsvorm (vgl. § 34).

In de zinnen met samengesteld praedicaat is het deel A. aan het zinseinde steeds een nadrukkelijke mededeeling; opvallend is dit in: Vb. 65.10 wildi ende alle uwe broeders mi getrou wesen, ic sal u de roetse in den Gronde geven, ende mijn dochter de scoon bloem tot enen wive ende dairtoe de helft van minen goede. - De aanleiding tot open zinsvorm is hier duidelijk het leggen van een sterken nadruk op de coördineerend toegevoegde verschillende gaven. Rt. bevat één zin met *o n d e r b r e k i n g* na Vf.: 465 Geifdi also up dese riddaren, // Men sal u heten verrader hiernaer, // *Dat weit wel*, over .M. jaer.

In de zinnen met inversie treffen we in Rt. 3 gevallen aan met scheiding van S. en Vf., resp. van het zinstype A. Vf. te V.S., A. Vf. A.S., en A. Vf. A.S.V., in Vb. 6 zinnen: 2 maal Vf. A.S., 1 maal Vf. A.S.A., 2 maal A. Vf. A.S.A., 1 maal A. Vf. te V.S.

Zonder scheiding van S. en Vf., dus met den normalen vorm, komen in Rt. 13 zinnen voor met enkelvoudig praedicaat, in Vb. 37; in Rt. 2 maal van den vorm A. Vf. S., 1 maal Vf. S., 4 maal A. Vf. S.A., 5 maal Vf. S.A., in Vb. 8 maal Vf. S., 3 maal A. Vf. S.A. en 26 maal Vf. S.A. Met een samengesteld praedicaat vinden we in Rt. 10 zinnen, waarvan 8 met een gesloten en 2 met een open zinseinde, in Vb. 9 zinnen, waarvan 6 een gesloten en 3 een open vorm hebben. In Rt. constateeren we dus een voorkeur voor een gesloten zinsvorm, in tegenstelling met wat tot dusver bleek¹⁾. Een zeer omvangrijk ópen zinseinde heeft Rt. 569 Die veete suldi wel gedragen // Jegen Kaerl geweldelike, // Puppins sone van Vrankrike.'

In het geheel bevat Rt. 10 en Vb. 7 zinnen met samengesteld praedicaat en open zinsvorm. Het deel A. aan het zinseinde blijkt in Rt. 5 maal een voorz. bep. en 3 maal een adverbium te zijn, in Vb. 3 maal een voorz. bep. en 2 maal een adverbium. Verder komt nog een enkele maal als deel A. voor: een object, een praed. nomen en in Vb. een gecoördineerd object (65.10). Meer dan één zinsdeel in A. bevatten Rt. 465 vlgg. en 569 vlgg. (zie boven).

De mededeelende Bijzin.

§ 45.

Het aantal bijzinnen bedraagt in Rt. 198, in Vb. 217; vergeleken bij de hoofdzinnen (resp. 381 en 216) is dit aantal in Vb. dus relatief veel grooter dan in Rt.; terwijl in Rt. telkens op twee hoofdzinnen slechts één bijzin voorkomt, is het aantal van beide soorten in Vb. nagenoeg gelijk.

Bij zinnen met aanloop zijn zeldzaam; in Rt. 11, in Vb. 12 gevallen²⁾. Rt. bevat zelfs een voorbeeld hiervan met inversie, het subject van den bijzin is daar een subjectszin: Rt. 53 Hi sat of hem ware onderdaen // *Dat kerstinede heift bevaen*; - Zoowel in Rt. als in Vb. is de aanloop slechts éénmaal nominaal; het is dan het psychologisch subject: Rt. 861 'Eer *Renoude* sorcors quam, // Haddi den riddre lofsam // Willen helpen? Vb. 65.34 Als *Yewijn* de boetscap quam, voer hi derwert met zijn heren. - Overigens is de aanloop pronominaal,

1) vgl. de zinnen zonder inversie en § 39.

2) Bij de hierna volgende bespreking der bijzinnen is met deze aanloopzinnen verder geen rekening gehouden.

op één uitzondering na, waar het enclitische 'er' den aanloop vormt: Vb. 24.12 hy was ooc so ontsien onder sijn baroenen datter niemant en was hoe hoge of edel, de spreken dorste. - In beide teksten komen 4 zinnen voor van het type A.S. Vf.; bevat de zin nog meer zinsdeelen, dan vinden we in Vb. steeds scheiding tusschen S. en Vf., in Rt. in op één na alle gevallen. De uitzondering is: Rt. 131 Daer dorste niemen seggen: laet! // No daertoe spreken goet no quaet, // Nochtan dat haer *dat bloet* // *Nederstorte* up den voet. - Wel heeft hier Vf. den bijzinsvorm; het praefix is n.l. niet van Vf. gescheiden.

Een ander uitzonderingsgeval, een zin met scheiding door een bijwoord en onderbreking door een bijstelling, komt eveneens in Rt. voor: 943 Ende dat hem Renout, *die heelt vercoren*, // Of dade sniden bede sijn oren. - Voorbeelden van de bijzinnen met aanloop en scheiding van S. en Vf.:

Rt. 430 Ende riep te rade sonder sparen // Alle sine man, die daer waren, // Met also groter listen, // Dats die heren niet ne wisten. 825 Ende gaf Goutiere .i. slach, // Daer *hem* die doet an lach. - Vb. 59.17 'Het is een vreemt dinc dat *ons* de werlt te cleyne is.' 147.12 ic seg u here coninc, bij God almachtich, dat *hem* Maeldegijns sijn oem secours brochte wt dat casteel van Montalbaen. - Met aan het zinseinde een afgescheiden bepaling bij het subject: Vb. 24.13 so ontsien onder sijn baroenen datter niemant en was, hoe hoge of hoe edel, de spreken dorste. -

§ 46. Bijzinnen met enkelvoudig praedicaat.

Rt. bevat er 133 (67% van alle bijzinnen), Vb. 118 (55%). Het aantal zinnen, dat behalve het verbindingswoord uitsluitend uit S. en Vf. bestaat, bedraagt in Rt. 15, in Vb. 14. Voorbeelden:

Rt. 153 Als Aymijn sijn evelmoet // Vergaen was, sprac hi, *daer hi stoet*:
- 212 Doe reitsi, *waer si wilden*, - Vb. 26.5 So sijn de eden verloren, *de gi swoirt* doe ic enz. 63.14 men mach hangen *die men wil*, -

Van de bijzinnen, die meer zinsdeelen bevatten dan S. en Vf. zijn er in Rt. 20 (18%) en in Vb. 9 (9%), waarin S. en Vf. niet gescheiden zijn; het aanmerkelijk geringere percentage in Vb. is in overeenstemming met de historische ontwikkeling van de woordschikking van hoofd- en bijzin. In de zinnen zonder scheiding, dus van den vorm S. Vf. A., heeft het zinseinde A. steeds een sterken nadruk en is soms zeer omvangrijk, zoodat in Rt. de zin herhaaldelijk twee versregels vult, b.v.:

Rt. 262 Ende sliepen toten stonden, // Dat si verbonden *hare wonden*,
// *Mallijc anderen met gemake*. 450 Dat si groten lachter daden, // Den
coninc in sire kemenaden, // Daer si slougen *jamerlike* // *Doot den coninc*
Lodewike.

Normaal is natuurlijk in beide teksten: scheidings tusschen S. en Vf. In Rt. bedraagt het aantal zinnen met scheiding 82%, in Vb. 91%. Hiervan behooren in Rt. 59 zinnen (= 50% van alle zinnen met enkelv. praedicaat), in Vb. 85 (80%) tot het type S.A. Vf.; den vorm S.A. Vf. A. vertoonen in Rt. 35 zinnen (30%), in Vb. 9 zinnen (9%). Vergeleken bij Vb. is de half-open zinsvorm S.A. Vf. A. in Rt. zeer frequent. Terwijl we in Vb. als zinseinde A. vinden: 7 maal een voorz. bep., 1 maal een dat. object en 1 maal een bepaling bij het object, kunnen we in Rt. geen voorkeur voor een bepaald zinsdeel aan het zinseinde constateeren. Veelvuldig komen in Rt. voor: een voorz. bep., een acc. object, een dat. object en een adverbium. In 6 gevallen vinden we in Rt. aan het zinseinde een gesplitst praed. nomen¹⁾:

888 Die alle stout sijn *ende coene*. (evenzoo: 38) 242 Die rikelijc was
ende goet. 142 Die hovesch was *ende getrouwe*. (evenzoo: 106) 47 Die
diere was *ende goet*.

Onderbreking van S. en Vf. door een zin komt nòch in Rt., nòch in Vb. voor, wel een enkele maal in Rt. door een bijstelling bij het subject, b.v. 766 So dat Renout, *die helt nameconde*, // Vergaderde in corter stonde // Hem .xv.c bi getalle, - Deze zin is tevens éen van de weinige gevallen, waarin het zinseinde A. meer dan één zinsdeel bevat. Voorbeelden van de zinstypen S.A. Vf. en S.A. Vf. A.:

Rt. 157 Ic ben dongevallichste man, // *Die ie ziele of lijf gewan* - 392
Ende omboot Yewen bi brieve, // *Dat hi hem dor sinen lieve* // *Sende die*
mordadige liede. - Vb. 24.2 datse zyn moye hem heeft gesent, *de vrou*
is in dit lant. 62.2 *ende als hi den coninc sach* gruete hi hem enz.

Inversie komt in Rt. 3 maal, in Vb. 2 maal voor in zinnen ingeleid door 'al' en 1 maal in Rt. in een vergelijkenden bijzin met het voegwoord 'als'.

1) vgl. 'Woordgebruik' § 7, b.

Rt. 100 Al waert dat hi verdeelt ware, 654 Al quamer die coninc selve voren, 721 Al quame Karel die nameconde // Daer voren met al sinen here, - Vb. 65.14 want hi en mach u niet deren al lage hijer voer hondert jaer.' 147.16 ende halen hem al waer hi te Beurepaer int cloester - Rt. 518 Dat ghire dan sult winnen an, // Als dede van Lacviden Jan, -

§ 47.

Bijzinnen met samengesteld praedicaat telt Rt. 54, Vb. 83, resp. 27% en 38% van alle bijzinnen.

a. Zinnen alleen bestaande uit S., Vf. en V. bevat Rt. 11, Vb. 16. Hiervan hebben in Rt. 7 zinnen den vorm S. Vf. V., 1 S. Vf. V.V., 1 S. te V. Vf. en 2 S.V. Vf.; Vb. daarentegen heeft 14 zinnen van den vorm S.V. Vf., slechts 2 S. Vf. V. en 1 S. Vf. te V. Terwijl Rt. dus een voorkeur heeft voor de schikking Vf. V., bevat Vb. bijna uitsluitend het type met de volgende V. Vf. Eén van de beide zinnen in Vb. met den vorm S. Vf. V. heeft een sterken nadruk op het deel V., dat tevens affectieve waarde heeft: 148.27 dat men tot u sal seggen in wat landen dat ghy coemt, dat u oudevader *is gehangen*.

S. TE V. VF.: Rt. 255 Dats daer wi *te ridene achten*.' S. VF. TE V.: Vb. 25.21 Als Aymyns toernigen moet *began te vercoelen*. S. VF. V.: Rt. 3 Ende sach in dat dal beneden, // Waer die heren *quamen gereden*. 54 Hi sat of hem ware onderdaen, // Dat Kerstinede *heift bevaen* - Vb. 148.2 vraechden si waer den coninc Yewijn *mochte sijn*. S. VF. V.V.¹⁾: Rt. 358 Daer hi die castele vant - // Si daden hem groten pant - // Die Saforet *hadde doen maken*. S.V. VF.: Rt. 100 Al waert dat hi *verdeelt ware*, 698 U verga alsoot *vergangen mach*,

b. De zin bevat ook andere deelen dan S.V. en Vf.

Inversie komt eenmaal voor en wel in Vb. in een zin ingeleid door 'al': 24.11 Aldus sat Aymijn met groter overmoet al hadde hi here geweest over al Kerstenrijc.

Wanneer een zin twee nominale werkwoordsvormen inhoudt, dan gaat in Rt. het verbum finitum steeds hieraan vooraf; in Vb. heeft deze regelmaat enkele uitzonderingen, tweemaal komt daar de schikking V. Vf. V. voor: 59.9 ende vochten so lange, datmen wel een mile *gegaen soude hebben*. 148.30 als gi so vorde coemt dat ghi ridders namen *ontvangen sult hebben*' - Hieronder volgen eenige voorbeelden van de normale schikking der deelen V. en Vf.:

1) vgl. voor de volgorde der deelen V.: b.

S.A. Vf. V.V.: Rt. 347 Die Yewen *sullen helpen striden*, // Si gereedden hem ter vaert, - Vb. 23.38 Doe si[se] gewaer *wert comen ridende* mercte si enz.¹⁾ 62.22 Heer Hughe van Avernaes sprac met toernigen moet als hi desen raet *had horen geven*¹⁾ enz. S. (A.) Vf. A.V.V.: Vb. 23.26 Soe geboerdet na dat die maeltijt ghedaen was, dat vrou Aye de scone vrouwe was voir een veynster vander salen *gaen staen* S.A. Vf. V.V.A.: Vb. 64.20 ic soudet op hem wreken alsoe dat hi mit vreden niet en *soude mogen slapen* op sijn bedde noch eten of opstaen; -

Bevat de zin é é n d e e l V., dan is zoowel de schikking V. Vf. als Vf. V. mogelijk. Rt. heeft 13 zinnen met de volgorde V. Vf. en 26 met Vf. V.; Vb. daarentegen 44 met de schikking V. Vf. en 20 met Vf. V.

Het Volksboek heeft dus een even groote voorkeur voor V. Vf., als Rt. voor Vf. V.; dezelfde verhouding dus als in de zinnen, die uitsluitend uit S., Vf. en V. bestaan. Wat de frequentie van open en gesloten zinsconstructies betreft, kunnen we constateeren, dat zoowel in Rt. als in Vb. het aantal zinnen met een gesloten vorm het grootst is; in Vb. echter is die voorkeur minder opvallend. Rt. heeft n.l. 26 gesloten en 12 open zinnen, Vb. 38 gesloten en 29 open zinnen.

In de zinnen met de volgorde V. Vf. komen in geen der beide teksten gevallen zonder scheiding van S. en Vf. voor. Het meest gebruikelijke zinstype voor den gesloten zin is: S.A.V. Vf.; in Rt. is deze zinsvorm regel zonder uitzondering (7 voorbeelden), in Vb. vinden we 21 van deze zinnen, maar bovendien nog twee van een anderen vorm, n.l. S.A. te V. Vf.: 65.7 so sal hi mi helpen waer ict te doen heb, - met scheiding van beide deelen van het praedicaat, S.A.V.A. Vf.: 64.14 ic sal daer een casteel op doen maken dat ic coninc Karel nyet een mite ontsien *en sel.*' - Als open zinsvorm komen voor: S.A.V. Vf. A. (half-open), in Rt. 3, in Vb. 11 zinnen en: S.V. Vf. A., in Rt. 2, in Vb. 8 zinnen. Eénmaal vinden we in Vb. een geval van onderbreking na het subject, door een relatieven bijzin: 64.37 dit waer ymmer scande dat men onsen coninc *die so edel ende machtich is*, in sijn lant hangen soude.

In de zinnen met de schikking Vf. V. is eveneens scheiding van S. en Vf. regel. Als uitzondering heeft Vb. een geval, waar de zin tusschen S. en Vf. wordt onderbroken door

1) Een verbinding van Vf. met een acc. cum inf.; zie § 16.

1) Een verbinding van Vf. met een acc. cum inf.; zie § 16.

een bijstelling bij het subject: 23.26 So geboerdet dat vrou Aye *de scone vrouwe* was voir een veynster vander salen gaen staen. - Rt. bevat drie zinnen zonder scheiding van S. en Vf., éénmaal een relatieven bijzin: 65 Maer daer was niemen so coene, // *Die dorste* seggen willecomen. - en twee voegwoordelijke bijzinnen: 217 Nu ne wetic, warewaert // *Wi mogen* varen omme onthout. 33 Ic wilde wel, datsi *alle waren* // Over .m. milen gevaren.

Terwijl in de zinnen met de volgorde V. Vf. het aantal met open zinseinde in Vb. vrij groot bleek, vinden we hier *in beide teksten een voorkeur voor den gesloten zinsvorm*. Het meest gebruikelijk is S.A. Vf. V. (6 maal in Rt., 14 maal in Vb.). Behalve dit zinstype komt een enkele maal voor in beide teksten de vorm S.A. Vf. te V., S.A. Vf. A. te V. en S.A. Vf. A.V., de beide laatste dus met gescheiden praedicaatsdeelen:

Rt. 835 'Hebbic gedaen,' sprac de heelt coene, // 'Al dat ic sculdech bem *te doene*.' - Vb. 24.8 met menigen costeliken steen die seer genoechlic waren *te sien*. 26.3 ende doen hem wes een vader sculdich is sijn kinder *te doen*.' - Rt. 877 So willic u te hulpen staen, // Met .viii.c riddren saen. // So salic u volgen, waer gi vaert, // Die alle sijn w e l *bewaert*.' - Vb. 25.29 ende God en verleende mi nie soveel graciën dat ic een kint hadde a n u *gewonnen*.

Open zinsvormen vinden we in beide teksten slechts 4 maal. Het zinstype S.A. Vf. V.A. komt nog het meest voor, overigens bevat Vb. één zin van den vorm S.A. Vf. te V.A. en Rt. één voorbeeld met scheiding der praedicaatsdeelen: S.A. Vf. A.V.A. Het zinseinde A. heeft steeds een sterken nadruk.

S.A. Vf. V.A.: Rt. 200 'Ic vlo mi liever uter noot, // Dan ic dus soude bliven *doot*.' - verder: 76, 324; Vb. 25.14 ende waren seer verstoert van binnen dat si daer waren gecomen *sonder wapenen*. - verder: 24.24, 64.5. S.A. Vf. te V.A.: Vb. 63.19 laetse varen in een ander lant, daer si hem weten te onthouden *voir coninc Karel*. S.A. Vf. A.V.A.: Rt. 425 Dat hi hem sonde den mordenare, // Die hem hadde in *V r a n k e r i k e* // Verslegen *sinen sone Lodewike*¹⁾.

Wat het deel A. aan het zinseinde betreft, bemerken we in Vb. een sterke voorkeur voor een voorzetselbepaling, n.l. in 21 van de 29 zinnen; verder 5 maal een object. In Rt., waar

1) Volgens de uitgave Matthes; het hs. heeft: Die hem *hadde* in Vrankerike // Verslegen lode *hadde* Lodewike.

het aantal open zinnen veel geringer is, treffen we niet die groote voorkeur aan; zelfs is het aantal zinnen met een object aan het zinseinde veel grooter; 3 maal komt een voorz.bep. voor en 6 maal een object. We constateeren hier dus dezelfde verhouding als bij de open zinnen met enkelvoudig praedicaat, waar het zinseinde in Vb. ook meerendeels gevormd werd door een voorz.bep., terwijl die voorkeur in Rt. daar evenmin bleek te bestaan¹⁾.

§ 48.

De aard van V. en Vf., in verband met hun schikking²⁾. Het deel V. kan zijn een infinitief op een participium perfecti. We vinden tusschen beide de volgende verhouding:

Volgorde V. Vf.:

Rt. 5 maal:	p.p. - Vf.	Vb. 25 maal:	p.p. - Vf.
12 maal:	inf. - Vf.	31 maal:	inf. - Vf.
1 maal:	te inf. - Vf.	1 maal:	te inf. - Vf.

Volgorde Vf. V.:

Rt. 21 maal:	Vf. - p.p.	Vb. 6 maal:	Vf. - p.p.
14 maal:	Vf. - inf.	8 maal:	Vf. - inf.
2 maal:	Vf. - te inf.	3 maal:	Vf. - te inf.

In Vb. blijkt de voorkeur voor V. Vf. bijna even groot in zinnen met p.p. als met inf.; Rt. daarentegen toont zijn omgekeerde voorkeur vooral in de zinnen met p.p. De inf. staat daar bijna even dikwijls voor als achter Vf. Slechts éénmaal in beide teksten gaat 'te inf.' aan Vf. vooraf.

De aard van Vf. Enkele werkwoorden vallen door hun frequentie reeds dadelijk op, n.l. 'hebben' en 'zijn'.

h e b b e n :	Volgorde p.p. - Vf.;	Rt. 0 maal, Vb. 15 maal.
	Volgorde Vf. - p.p.;	Rt. 9 maal, Vb. 3 maal.
z i j n :	Volgorde p.p. - Vf.;	Rt. 3 maal, Vb. 10 maal.
	Volgorde Vf. - p.p.;	Rt. 7 maal, Vb. 4 maal.

We merken op, dat bij een Vf. van het werkwoord 'hebben' in Rt. nooit de volgorde 'p.p. - Vf.' voorkomt. Overigens

1) vgl. § 46.

2) Alléén de zinnen, waarin één deel V. voorkomt, worden hier besproken.

blijkt ook duidelijk de groote voorkeur van Rt. voor Vf. V. en van Vb. voor V. Vf. De hulpwerkwoorden 'zullen' en 'willen' komen als volgt voor:

zullen:	Volgorde inf. - Vf.;	Rt. 5 maal, Vb. 16 maal.
	Volgorde Vf. - inf.;	Rt. 5 maal, Vb. 2 maal.
willen:	Volgorde inf. - Vf.;	Rt. 2 maal, Vb. 9 maal.
	Volgorde Vf. - inf.;	Rt. 2 maal, Vb. 0 maal.

Vb. vertoont bij beide werkwoorden bijna uitsluitend de schikking 'inf. - Vf.', de voorbeelden in Rt. zijn gelijkelijk over de twee mogelijkheden verdeeld. Andere werkwoorden zijn te weinig frequent om voor een vergelijkende beschouwing in aanmerking te komen (mogen, kunnen, durven, zien).

Conclusies aangaande 'de vorm van den mededeelenden zin'.

1. Het aantal hoofdzinnen is in Rt. aanmerkelijk groter dan in Vb.; het getal der bijzinnen is in Rt. in verhouding kleiner. Rt. vertoont een groote voorkeur voor den enkelvoudigen hoofdzin.
2. Hoofdzinnen, aanvangend met het subject, vormen in beide teksten een kleine meerderheid; scheiding van S. en Vf., tenzij door de negatie 'en', en onderbreking van den zin komt zelden voor, in het bijzonder in Vb.
3. Het aantal zinnen *met enkelvoudig praedicaat* is in Rt. in verhouding even groot als in Vb.; in het zinstype S. Vf. A., dat in beide teksten het veelvuldigst voorkomt, bevat A. in Rt. vaker dan in Vb. één zinsdeel. Frequent zijn vooral in Rt. de zinnen, waarin A. gevormd wordt door een praed. nomen of een adverb. bepaling, vooral in Vb. de zinnen, waarin A. een object bevat.
4. Bevat A. meer dan één zinsdeel, dan is er zoowel in Rt. als in Vb. een bepaalde volgorde der deelen van A. te onderscheiden.
5. In de zinnen *met samengesteld praedicaat* toont Rt. een groote voorkeur voor open zinsconstructies, Vb. voor den gesloten zinsvorm.
6. Het aantal hoofdzinnen met aanloop vormt in beide teksten een hoog percentage. De lichte, adverbiale aanloop

- blijkt in verhouding frequenter te zijn in Vb., de zware en pronominale in Rt.
7. De adverbiale of pronominale aanloop kan soms de functie hebben van den zwaren aanloop; omgekeerd heeft de zware soms de syntactisch bindende functie, die eigen is aan den lichten aanloop.
Overigens is de zware aanloop emphatisch of affectiefemphatisch, het laatste vooral in de directe rede.
 8. Scheiding tusschen S. en Vf. is in Vb. zeer zeldzaam, in Rt. frequenter; onderbreking tusschen S. en Vf. komt in geen der beide teksten voor.
 9. De geïnverteerde zinsvorm is in Vb. regel zonder uitzondering; Rt. bevat 7 zinnen zonder inversie, zinnen met zwaren aanloop.
 10. De zinnen *met enkelv. praedicaat* vormen een groote meerderheid, vooral in Vb. De vorm A. Vf. S. is in Vb. in verhouding frequenter dan in Rt.; hij wordt o.a. gebruikt in de zinnen die de directe rede inleiden.
De frequentie van den vorm A. Vf. S.A., die vooral in Rt. opvalt, wordt daar bevorderd door talrijke vaste constructies.
 11. Evenals in de zinnen *met samengest. praedicaat*, aanvangend met S., heeft Rt. bij voorkeur een open zinseinde, hoewel minder opvallend; Vb. bevat evenveel gesloten als open vormen.
 12. Onderbreking van den zin - elders dan tusschen S. en Vf. - komt in Vb. éénmaal voor, in Rt. veelvuldiger.
 13. Hoofdzinnen, voorafgegaan door één of meer bijzinnen, bevat Vb. meer dan Rt. (vgl. 1). Meestal gaat een bijwoordelijke bijzin vooraf. Zinnen met aanloop - een hervatting van den voorafgaanden bijzin - komen in Rt. talrijker voor dan in Vb.
 14. Bij de niet geïnverteerde zinnen komt als aanloopzin voor: een subjectszin en een conditionale bijzin; in Rt. ook een concessieve bijzin, ingeleid door 'al'.
 15. Bij de zinnen met inversie is de voorafgaande zin als regel een temporale of conditionale bijzin; na een conditionalen bijzin vinden we bij voorkeur een hervattenden aanloop. Het groote aantal temp. bijzinnen typeert den Volksboekstijl.
 16. Scheiding tusschen S. en Vf., door een pronomen, komt bij de geïnverteerde zinnen in beide teksten enkele keeren

voor na een condit. bijzin; na een temporalen bijzin uitsluitend in Vb. eenige malen.

17. In de zinnen *met samengesteld praedicaat*, zonder inversie, toont Vb. evenals elders (vgl. 5) een groote voorkeur voor den gesloten zinsvorm. De voorkeur van Rt. voor den open zin is minder groot.
In de zinnen met inversie constateeren we - in afwijking met wat tot dusver bleek - in Rt. een groote meerderheid van gesloten zinnen (evenals in Vb.).
18. Het aantal *bijzinnen met enkelv. praedicaat* is in Rt. in verhouding grooter dan in Vb. (resp. 67% en 55%). Bijzinnen met aanloop zijn in beide teksten zeldzaam.
19. Scheiding tusschen S. en Vf. is in den bijzin regel. Het aantal zinnen zonder scheiding bedraagt in Rt. nog 18%, in Vb. 9%.
20. In de bijzinnen *met enkelv. praedicaat* vormt het zinstype S.A. Vf. in Vb. een zeer groote meerderheid (in Rt. en Vb. resp. 50% en 80%).
In het zinstype S.A. Vf. A. is het zinseinde in Vb. bij voorkeur een voorz. bep.; Rt. toont hier geen voorkeur voor een bepaald zinsdeel.
21. In de bijzinnen *met samengest. praedicaat* vinden we in Rt. meestal de schikking Vf. V., in Vb.: V. Vf.
Komen in een bijzin twee nominale werkwoordsvormen voor, dan gaat in Rt. steeds Vf. daaraan vooraf; Vb. heeft enkele uitzonderingen.
Scheiding tusschen S. en Vf. is ook hier regel; het aantal uitzonderingen is in Rt. weer grooter dan in Vb.
22. In de zinnen met de schikking V. Vf. treedt de gesloten zinsvorm op den voorgrond; de voorkeur voor den gesloten zin blijkt echter nog grooter bij de zinnen met de schikking Vf. V.
23. In de open zinnen bevat het zinseinde in Vb. in de meeste gevallen een voorzetselbep.; in Rt. daarentegen komt in verhouding vaker een object aan het zinseinde voor (vgl. 20).
24. De voorkeur Vf. V. is in Rt. vooral duidelijk in de zinnen, die een participium perfecti bevatten; in de zinnen met een infinitief als deel V. is de volgorde V. Vf. bijna even frequent. In Vb. blijkt de voorkeur voor de volgorde V. Vf. zoowel in de zinnen met een p.p. als met een inf.

VIII.

De niet-mededeelende zinnen.

De Vragende Zin.

§ 49.

Van de 18 vragende zinnen in Rt. vinden we slechts 7 in Vb. terug. Eén der zinnen wordt in Vb. varieerend herhaald en krijgt daardoor nog meer dan in Rt. het karakter van een retorische vraag, n.l. Rt. 155 'Wat magic seggen, lieve vrouwe? Vb. 25.23 'Gheminde vrouwe, wat mach ic antwoerden, wat mach ic seggen? - In Rt. komt één elliptische vragende zin voor, die in Vb. verduidelijkend wordt aangevuld tot een volledigen zin: Rt. 161 'Waerbi', seitsoe, 'soete minne?' Vb. 25.26 'Waer om segdi dat, vercoren man?' - Van de overige 11 vragende zinnen, die niet met een dergelijken zin in Vb. correspondeeren, zijn er 4, waar Vb. een objectszin bevat door omzetting in de oratio obliqua. B.v.: Rt. 663 'Nu raet, ghi heren, gi baroene, // Wat mag ic nu anegaen?' Vb. 64.30 'Nu raet mij gi heren, wat best gedaen is.' - In eveneens 4 gevallen geeft Vb. den inhoud van Rt. bekort weer en laat een vragenden zin, die voor een goed begrip niet noodzakelijk is, weg. Eénmaal beantwoordt een gebiedende zin in Vb. aan een vragenden in Rt.: 440 'Ghi heren', sprac die coninc doe, // 'Wat rade gevedi mi hiertoe, // Dat ic blive in miner ere?' Vb. 62.13 *raet mi hier in*, gi heren, wat mi best hierin gedaen is ende mijn eere mede bewaert. - Een tweetal op elkaar volgende *retorische* vragen wordt in Vb. omgewerkt tot een verklarenden mededeelenden zin. n.l.: Rt. 468 So menigen dienst si u daden: // *Soudise also sere verraden?* Vb. 62.25 ende het wair oec dorperliken gedaen, want si u trouwelic gedient hebben ende menigen heiden verslegen ende u naem in heidenis doen ontsien. - Het tweede voorbeeld bevat een in epischen stijl typische opmerking van den auteur tot den lezer, dus een retorische vraag buiten den dialoog: Rt. 733 Wat holpe, dat ict updecte lanc // Van der brulocht, die daer was, // Also alsict gescreven sach? Vb. 65.18 Mer vanden feest vander bruloft wil ic swigen om de lancheit wil. -

Vb. vermijdt hier dus de retorische vraag; ook in de 7 corresponderende zinnen komt geen enkele retorische vraag voor.

Op één plaats in Vb. echter, waar Rt. mededeelende zinnen bevat, vinden we een vragend zinsverband, dat overgaat in den mededeelenden vorm. De hier gebruikte retorische vraag is een uitdrukking van verwondering, verrassing:

Rt. 5 'Den vorsten' seitsi, 'hebbic becant, // Dats mijn neve, die grave Roelant; // Dander es met waren dingen // Die grave Willem van Oringen; // Die derde dinket mi Bertram, // .i. stout rudder ende lofsam; // Die vierde dats mijn here Bernaert. Vb. 23.31 *Ende is de een niet myn neve grave Roelant*, die ander grave Willem van Oringhen, den derden een stout ridder ende hiet Bertram, *de vierde is heer Bernaert so mi dunct.* -

Behalve de corresponderende mededeelende zin in Rt. kan van invloed geweest zijn op den overgang van vragenden naar mededeelenden zin: 1°. de 'afstand' tot den voorgaanden volledigen zin, 2°. de vorm van den zin: 'ende hiet Bertram' -

De woordschikking van den vragenden zin vertoont als regel de volgorde Vf. S. Een enkele maal komt een pronominale zin voor¹⁾: Rt. 893 *Wat help*, dat ict u maecte lanc? 733 (zie boven) - Vb. 64.2. 'Heer coninc, *wat belieft u van mi?*' - Beide teksten hebben een voorkeur voor zinnen met aanloop; in Rt. 12 van 18, in Vb. 5 van 9. Scheiding tusschen S. en Vf. komt niet voor. Een volledige beschrijving der zinsvormen heeft hier door het geringe aantal geen nut.

De Gebiedende Zin.

§ 50.

Rt. bevat 36 gebiedende zinnen, Vb. 27. Van de 36 zinnen in Rt. zijn er 21, die ook als zoodanig in Vb. voorkomen; 15 zinnen zijn dus in Vb. niet als gebiedende zin bewaard gebleven.

Allereerst zijn in Vb. weggelaten de niet in den volksboekstijl passende onderbrekende gebiedende zinnen, waarvan er 9 in Rt. voorkomen: 467, 492 dat weit wel, 598 Maer des sijt ende vroet, 784 sijt des wijs, 860 dat weit harde wel, 946 des sijt vroet. 555 Also helpt mi sente Jan! 629 Also helpt mi onse vrouwe! 787 Also help mi Jesus! - Verder ontbreekt in Vb. de epische formule van Rt. 775 Nu hort, wat Renout doe dede. - Tenslotte missen we door bekorting in Vb. een corresponderenden gebiedenden zin: Rt. 131 Daer dorste niemen

1) Ook P. bevat één pronominalen vragenden zin: P. 1 'Wie deit?' sprac hi in corter stont.

seggen: 'laet!' - en 415 Here, eist u lief, // So doet lesen desen brief. - Het groote verband van gebiedende zinnen in het begin van het eerste fragment is in Vb. bekort, waardoor 3 gebiedende zinnen zijn weggelaten; Vb. bekort hier den herhaalden en gevarieerden zinsvorm, die kenmerkend is voor den epischen stijl van den dialoog.

Rt. 19 'Ganc wech,' seitsi, 'portenare, // Datti God onse here beware! // Ende nem dese .iiii. hobande, // Ende ghef mi den besten Roelande: // Sech datten hem sijn moeije sande, // Ende ghef mi desen den here Bertrande, // Ghef elken ridde .i. hobant, // Ende sech dat icse hem hebbe gesant. // Doe die paerden achterwaren wale, // Brine de riddren in de zale.'

Vb. 23.36 'Ganc haestelic tot geen vier heeren de ginder comen ende bringe hem dese vier hoebanden: den besten gevet minen neve Roelant ende segt hem datse zijn moye hem heeft gesent, de vrou is van dit lant ende doet haer paerden te gemake ende brengetse in die sale.

Vb. heeft alleen de gebiedende zinnen, die noodzakelijk bewaard moesten blijven, overgenomen; de overige varieerende als overbodig weggelaten. Daarentegen bevat dit zinsverband, geheel in den trant van het Volksboek, enkele *verklarende* uitbreidingen, n.l.: 'tot geen vier heeren de ginder comen' en 'de vrou is van dit lant.'

Tegenover deze 15 gevallen, waar Rt. wèl een gebiedenden zin bevat en Vb. niet, vinden we in het Volksboek 6 gebiedende zinnen, die niet met een dergelijken zin in Rt. correspondeeren.

Zoo vinden we tweemaal in Vb. een gebiedenden zin, waar Rt. een voorwaardelijken bijzin bevat. Overigens vermijdt Vb. dergelijke bijzinnen niet¹⁾; misschien is de verouderde verbinding van Vf. en persoonlijk pronomen de oorzaak van deze 'omwerking':

Rt. 605 *Doedijt*, so doedi alstie vroede. - Vb. 64.10 *doet dat*, so doedi als de wijse, - Rt. 532 *Maer doedi minen raet te waren*, // Here, gi s u l t se laten varen // In Poelien of in ander lant, - Vb. 63.18 *Doet minen raet*. l a e t se varen in een ander lant (vs. 533 wordt in Vb. vervangen door een gebiedenden zin; in Rt. heeft het futurum nog gebiedende functie).

Een epische optatieve zin maakt in Vb. plaats voor een gebiedenden zin: Rt. 726 'Dat lone u God van paradise! -

1) Zie: Zinsverbinding door modaliteit, accent en toon. § 78, a.

Vb. 65.15 Heer coninc, danc *hebt*. - Twee zinnen met den conjunctief in Rt. worden in Vb. omschreven door adhortatieve constructies:

Rt. 237 'So vare wi daer,' seide Renout. Vb. 59.22 Doe seide Reynout:
'Laet ons daer varen.' - Rt. 257 'Wi rusten ons bat, wi sijn moede.' Vb.
59.28 'Laet ons rusten want wi sijn moede.'

Tenslotte wordt één vragende zin in Vb. vervangen door een gebiedenden zin (Rt. 440 - Vb. 62.13)¹⁾

De korte, direct sprekende vorm in Rt. is een der kenmerken van den dramatischen dialoog van het primitieve epos. Deze korte gebiedende zinnen worden in Vb. veelal bijna letterlijk overgenomen. Maar een enkele maal, als de auteur van het Volksboek een dergelijk 'gebod' blijkbaar niet op zijn plaats acht, vinden we een langeren, eerbiediger vorm van aansporing, langer zoowel door een inleidende formule als door een omschreven vorm²⁾. Namelijk, als 'vrou Aye' den toornigen Aymijn toespreekt:

Rt. 121 Soe seide: '*spreict*, grave here, // Ende *andwort* dor uwes selves ere // Minen neven enten uwen mede: // Het sijn de beste van kerstinede.'
- Vb. 25.6 Do seide vrou Aye tot Aymyn: 'Edel here, ic bid u vriendelic: *wilt doch desen heren antwoerde geven* want het sijn u selfs magen ende de beste van Kerstenrije.'
Rt. 152 Ende seide: '*Spreict*, grave, lieve minne!' - Vb. 25.20 'Edel here, ic bid u vriendelic, *geeft dese heren antwoirde*.'

Evenmin vinden we een letterlijke overneming van den gebiedenden zin in het volgende voorbeeld, waarin bovendien de abrupte opeenvolging van twee gebiedende zinnen in Vb. is vermeden door een geheel afwijkende zinsconstructie:

Rt. 817 *Laet u dregen, doet* dat gi moget, // So doedi u ere ende u doget.' - Vb. 146.30 'God scende u,' seide Ogier 'gi en doet dat ghi sculdich sijt van doen ende *laet u roemen staen*.'

Tenslotte moet nog genoemd worden een zinsverband in Rt. met een merkwaardige woordschikking tengevolge van een constructie ἀπὸ χοινοῦ, die in Vb. niet meer voorkomt. Rt.

1) Zie boven: De Vragende Zin.

2) vgl. Mod. Ned. Grammatica, § 292.

bevat hier een gebiedenden zin met als aanloop een geïsoleerd object, een emphatisch-analytischen vorm, in Vb. vervangen door een zin aanvangend met Vf.:

Rt. 556 Maer coninc! suldi houden u ere, // So suldi Renout den jonchere
// Clarissien uwer dochter geven, // So mogedi vrolike leven // Emmermeer
na dese stonde; // Entie roche up die Geronde, // Die geeft hem,
hi salre saen // .I. vaste burch up doen staen, -

Vb. 63.28 heer coninc, wildy behouden u eer, gi sult Reinout u dochter
Clarisse geven ende geeft hem dye roetse op die Gronde, dair sal hi doen
maken een vasten borch, -

Beide teksten hebben in dit zinsverband geméén: de gevarieerde vorm van aansporing in op elkaar volgende zinnen; eerst een aanmaning, uitgedrukt met behulp van het hulpww. 'sullen', dat duidelijk nog gebiedende functie heeft, vervolgens een imperatief.

§ 51.

Behalve het meerendeel der onderbrekende epische formules in Rt.¹⁾ zijn de gebiedende zinnen in beide teksten bijna zonder uitzondering *verbonden met een vocatief*, die onmiddellijk voorafgaat, of volgt wanneer de gebiedende zin aan het begin van de oratio recta staat. Is dit niet het geval, dan staat de vocatief toch aan het begin van de oratio recta. Zelden vinden we een gebiedenden zin, die niet met een vocatief is verbonden²⁾. Als 'die hertoge Sampsoen' heftig geschrokken is door de nederlaag van 's konings kampioen Goutier, lezen we:

Rt. 835 'Hebbic ghedaen,' sprac de heelt coene, // 'Aldat ic sculdech bem
te doene?' // 'Ja gi,' sprac die hertoge Sampsoen, // 'Sit op, God geve u
pardoen!' - Vb. 147.4 Als dat ghedaen was vraechde Ogier of hi voldae
had. Doe seide de hertoge Sampson: 'Sit op u paert, dat u God ere!'

Als de broeders, vermoeid van den strijd en hun langen tocht het kasteel van Yewe genaderd zijn, zegt Adelaert, zonder een aanspreekvorm te gebruiken:

Rt. 257 'Wi rusten ons bat, wi sijn moede, - in Vb. een adhortatieve zin:
59.28 'Laet ons rusten want wi sijn moede.'

- 1) Onderbrekingen *met* een vocatief zijn: Also helpt mi sente Jan!, Also helpt mi onse vrouwel, Also help mi Jesus! (zie het begin der vorige §).
- 2) Een bijzonder geval zonder vocatief, een 'geciteerde' imperatief vinden we in: Rt. 131 Daer dorste niemen seggen: 'laet!'

Tenslotte: in Vb. gaat aan de reeks gebiedende zinnen tot den portier (corresp. met Rt. 17 vlgg.) geen vocatief vooraf; de beleefdheidsvocatief wordt tegen den knecht blijkbaar overbodig geacht: Vb. 23.34 Dye edel vrou riep de poertier ende seide tot hem: 'Ganc haestelic tot geen vier heeren enz. - De abrupte zinsbouw in Rt. eischt hier echter wel den vocatief, daar niet afzonderlijk, zooals in Vb., vermeld wordt, dat vrou Aye den portier roept; de vocatief heeft hier dus feitelijk verhalende functie: Rt. 17 Si hebben hoge bodscap te doene // Die riddren sterc ende coene. // 'Ganc wech,' seitsi, '*portenare*, // Datti God onse here beware! enz.

Slechts éénmaal in beide teksten onderbreekt de vocatief een gebiedenden zin:

Rt. 112 Ende seide: 'drinct, *neve Roelant* // Desen verscen coelen wijn:
- Vb. 25.2 'Drinct *neve Roelant*, de edel wijn. -

§ 52.

Wat de woordschikking betreft, valt op te merken, dat het meerendeel der gebiedende zinnen aanvangt met het verbum finitum. In Vb. vond ik slechts vier gevallen, waarin de gebiedende zin niet met Vf. begint. Als uitdrukking van affect en onderscheidende emphase fungeert een aanloop in: Vb. 65.10 Heer coninc, *danc* hebt - en 24.1 *den besten* gevet minen *neve Roelant*. - Een momentaan adverbium bevat: 64.30 *Nu* raet mi, gi heren (corresp. met Rt.). Een onontbeerlijke negatie 'en' is het vierde voorbeeld van een aanloop: 63.12 *Vrient*, *en* spreket niet meer als een dwaes. - Vb. heeft deze oude woordschikking dus nog in de functie van affect en emphase, overigens wordt ze gemeden.

In Rt. is het aantal zinnen met aanloop aanmerkelijk grooter, n.l. 13. Allereerst vinden we deze woordschikking 8 maal in een onderbrekkenden gebiedenden zin: 467, 492 *dat* weit wel, 860 *dat* weit harde wel, 598 Maer *des* sijt seker ende vroet, 946 *des* sijt vroet, 555 *Also* helpt mi sente Jen! (eveneens met 'also': 629, 787) - Verder in den reeds eerder geciteerden zin: 561 *Entie roche* up die Geronde, // *Die* geeft hem, - Driemaal heeft Rt. de woordschikking A. Vf.: *nu* segt (Vb.: segt), *nu* raet (corresp. met Vb., zie boven), *nu* hort (ontbrekend in Vb.). Tenslotte correspondeert in Rt. met den door 'en' ingeleiden zin in Vb.: 693 '*Nemmeer* sprec als .i. dwaes!'

In tegenstelling met Vb. komt in Rt. dus naast den nadrukkelijken ook de meer formeele aanloop nog voor.

De Wenschende Zin.

§ 53.

Het aantal wenschende zinnen bedraagt in Rt. 8, in Vb. slechts 3. Bij 4 van de 8 gevallen in Rt. ontbreekt een corresponderende zin in Vb.; dit zijn stereotiep-epische zinsvormen, die in Vb. zijn weggelaten, waardoor tevens het noemen van God en de Heiligen wordt beperkt, n.l.:

Rt. 698 Verga alsoot vergangen mach, 702 Also behoude mi God dat leven, 991 Also helpe mi sente Jhan!

Eénmaal wordt in Vb. de wenschende formule vervangen door een gebiedenden zin: Rt. 726 'Dat lone u God van paradise! - Vb. 65.15 Heer coninc, danc hebt. - Vb. heeft een wenschenden *bijzin* in plaats van een hoofdzin in Rt. 838 'Sit op, God geve u pardoen!' > Vb. 147.6 Sit op u paert, dat u God ere.

In drie gevallen hebben beide teksten een wenschenden zin; in het laatst te noemen voorbeeld wijkt de inhoud der zinnen echter af:

Rt. 310 Renout sprac: '*dat lone u God!*' Vb. 61.4 Reinout seide: '*Dat loen u God.*' - Rt. 463 '*Dese raet moete verdomet wesen.*' Vb. 62.23 '*Vermaledijt si de raet.*' - Rt. 813 '*God hi moete mi verdomen, // Of ic gave omme u romen // Die quatse botte, die nie wies.*' Vb. 146.30 'Ic en ontsie u dreygen niet: *God scende u,*' seide Ogier 'gi en doet dat ghi sculdich sijt van doen ende laet u roemen staen.' -

In de woordschikking bemerken we in de stereotiepe epische zinnen een sterke voorkeur voor den aanloop: also, so; in de werkelijk 'hartgrondige' wenschen vinden we zinnen met subject voorop. Terwijl Rt. meestal kernachtiger zinnen bevat in de oratio recta, met meer affect dan in Vb., treffen we hier toch één tegenovergesteld geval aan, een zin met buitengewoon sterk affectieve waarde en uitzonderlijke

¹⁾

1) In het Hs. ontbreekt deze versregel.

woordschikking: Rt. 463 Dese raet moete verdomet wesen. Vb. 62.23 'Vermaledijt si de raet.'¹⁾

Conclusies aangaande de niet-mededeelende zinnen.

1. Het aantal vragende zinnen is in Vb. zeer verminderd; de retorische vraag wordt in Vb. vermeden.
2. Beide teksten hebben een voorkeur voor vragende zinnen met aanloop.
3. In Vb. zijn weggelaten de niet in den volksboekstijl passende onderbrekende gebiedende zinnen; eveneens ontbreken in Vb. varierende gebiedende zinnen.
4. Soms wijzigt Vb. den korten gebiedenden zin van het epos in een langere, eerbiediger wijze van aansporing.
5. Bijna alle gebiedende zinnen - in beide teksten - zijn met een vocatief verbonden.
6. Het meerendeel der gebiedende zinnen begint met Vf.; overigens komt in Vb. uitsluitend de nadrukkelijke aanloop voor, in Rt. ook de meer formeele.
7. Het aantal wensende zinnen is in Vb. gering; stereotiepepische zinnen worden bij voorkeur ingeleid door 'also, so', bij de 'hartgrondige' wenschen vinden we zinnen met subject voorop.

IX.

De functies van de voegwoordelijke bijzinnen.

54.

Het aantal voegwoordelijke bijzinnen bedraagt in de onderzochte fragmenten van Rt. 143, in Vb. 159; in beide teksten \pm 74% van het totale aantal bijzinnen. Van alle voegwoordelijke zinnen is, zoowel in Rt. als in Vb. het aantal 'dat-zinnen' verreweg het grootst, n.l. in Rt. 63, in Vb. 69.

1) Dezelfde woordschikking vertoont Vb. eveneens in den zin, corresp. met P. 69 nl.: P. 69 Ende God zij ghebenedijjt! - Vb. 37.14 gebenedijt si God daer of.

De Zinnen met 'dat'.

§ 55.

Als subjectszin komt een zin met 'dat' in Rt. 7 maal, in Vb. 10 maal voor. Slechts een enkele keer gaat de subjectszin aan den hoofdzin v o o r a f en wordt dan in Vb. door een pronomen in dien hoofdzin hervat. Correspondeerende voorafgaande zinnen vinden we bij een hoofdzin bestaande uit het ww. *zijn*, verbonden met een substantief: Rt. 125 *Dat ghi so lange zwijcht, es dorperhede.* Vb. 25.9 *dat gi nu swicht, d a t s grote dorperheit.* - In Vb. gaat bovendien nog eenmaal een samengetrokken verband van subjectszinnen aan een hoofdzin vooraf, die bestaat uit 'zijn + adjectief', n.l. 63.17 *dat gi dese broders sende den coninc ende hise tleven naem, d a t waer scandelic, heer coninc.* -

De subjectszin met 'dat' volgt:

1°. bij zinnen met het werkwoord *zijn*.

Bij een hoofdzin met 'zijn + substantief' vinden we in Vb. tweemaal een volgende dat-zin (59.17, 64.37).

Bij een voorwaardelijken bijzin met 'zijn' vinden we twee stellen correspondeerende voorbeelden. De bijzin bestaat echter in Rt. uit 'zijn + substantief', in Vb. uit 'zijn + het'. Overigens komen in Vb. nog twee dergelijke zinsverbanden voor, waar Rt. éénmaal een enkelvoudigen voorwaardelijken bijzin met Vf. voorop heeft, en in het andere geval een corresp. zin in Rt. ontbreekt.

Vb. heeft 'ist dat' en 'waert dat' tot voegwoord ontwikkeld.

Rt. 189 *Of sake ware dat gi hat kinder.* Vb. 26.1 *Oft waer dat gi kinder had luttel of veel,* - Rt. 456 *Si dat sake, dat gijs oec niet // Ne doet, Vb. 62.20 ende ist dat gi des niet ne doet so enz.*

Vb. 62.33 *ende ist dat ghijse met verradenis opgaeft enz.* Rt. 486 *Wildise oec, sem mijn leven! // Met verranessen upgeven,* - Vb. 148.14 *ende waert dat hi hem geen hulpe en dede, so most hi enz.*

Bij een toegevendenden bijzin met 'zijn', ingeleid door 'al': Rt. 100 *Al waert, dat hi verdeelt ware,* - (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).

2°. bij zinnen *met andere werkwoorden dan 'zijn'*.
gebeuren.

Een inleidende zin in Vb. verwekt een samengetrokken verband van 'dat-zinnen', waar Rt. samentrekking van hoofdzinnen bevat:

Rt. 1 Was voir .i. veinstre gestaen, // Ende enz. - Vb. 23.25 Soe geboerdet nadat die maeltijt ghedaen was, *dat vrou Aye de scone vrouwe was voir een veynster van der salen gaen staen ende sach in een valleeye comen ridende de vier ridders.*

h e l p e n .

In Rt. komen twee subjectszinnen voor bij een vragenden hoofdzin met 'helpen', epische rhetorische vragen, die in Vb. ontbreken: Rt. 733 Wat holpe *dat ict updeckte lanc // Van der brulocht, die daer was*, - verder: 893.

b e h a g e n .

Eén voorbeeld in Rt.; het vage 'dat' is in Vb. vervangen door een duidelijk temporaal voegwoord:

Rt. 292 Hem behages harde wale // *Dat hi de ridders comen sach // Te sire herbergen up dien dach.* - Vb. 60.11 ende als hi se sach was hi blide.

z e g g e n .

Een zin met een passief gezegde van het ww. 'zeggen' wordt in Vb. gevolgd door een 'dat-zin' met subjectsfunctie; Rt. heeft hier de directe rede:

Rt. 909 Dat volc antworde gemenelike: // 'Hi heeft opgegeven zijn rike, enz. - Vb. 148.2 Doe wert die heren geseit *dat coninc Yewijn hem ghegeven had in een cloester genoemt Beurepaer ende en woude nemmermeer de crone meer dragen* (weer een voorb. van samengetr. subjectszinnen in Vb.).

§ 56.

Het aantal **objectszinnen** is natuurlijk groter dan dat der subjectszinnen: in Rt. 28, in Vb. 26 gevallen.

Het regeerend praedicaat is de uiting van een gedachte, gevoel of wil, de werking van den geest of de zintuigen¹⁾. Op dezen regel heeft Vb. één uitzondering: 62.10 coninc Karel van Vrancrijk heeft een brief an mi gesent, de inhoud *dat ic hem senden woude de IV. broeders.* - De regeerende zin is weer een 'logische' toevoeging van Vb. In plaats van een dergelijken analytischen zinsvorm heeft Rt. 436: Hier heift geeist Karel die coene // Om Aymijns kinder van Dordoene.

Behalve in de genoemde uitzondering in Vb. is het subject uiteraard een levend wezen. De regeerende zin gaat steeds

1) vgl. Overdiep. Zeventiende-eeuwsche syntaxis, § 38.

voorop en bevat soms een pronomen, dat den objectszin aankondigt, vooral in Rt.¹⁾:

Rt. 921 Als Yewe die monec d a t sach, // Dat Roelant vor den cloester lach, - Vb. 148.8 Ende als Y e w y n d i t sach dat die ghenoten voir den cloester lagen, - verder: Rt. 385, 397, 735, 760, 933, Vb. 25.31.

Behalve deze zinnen met een 'aankondigend' pronomen in den regeerenden zin bevat Rt. nog 22 objectszinnen, Vb. 23, waarvan er 11 correspondeeren. De niet-correspondeerende objectszinnen in Rt. komen o.a. voor in vaste epische constructies, die in Vb. ontbreken; zinnen als: 402 Alstie bode vernam, // *Dat hi in Gasscoengen quam.* - Verder ontbreken er door bekorting verschillende zinnen in Vb., soms door omwerking van het zinsverband. De niet-correspondeerende zinnen in Vb. vinden hun oorzaak in den verklarenden stijl, de uitbreidingen en de neiging tot het gebruik van de indirecte rede.

'Dat-zinnen' met de functie van een voorzetselvoorwerp komen in beide teksten zelden voor, n.l. 2 maal, waaronder één corresponderend stel zinnen:

Rt. 538 Maer hem jamerde sere // Om Renout den jonchere, // Ende om sine broedre, die met hem waren, // *Dat si hem souden ontfaren,* - Vb. 63.21 want hem iammerde seer Reinout ende sine broeders, *dat si van hem sceiden souden.*

Rt. 377 Ende Yewe wasser harde blide, // In wat wige si quamen, // *Dat si altoos den zege namen,* - Vb. 25.14 ende waren seer verstoert van binnen *dat si daer waren gecomen sonder wapenen.*

§ 57.

Dat-zinnen, verbonden met een woord van den regeerenden zin komen in beide teksten nagenoeg even veel voor.

Veelvuldig vinden we de verbinding met 's o', als graadbepaling bij een adjectief, een enkele maal met 's o' als graadbepaling bij een adverbium. In Vb. komt verder één zin voor, verbonden met 's o' als bepaling bij het werkwoord; we constateeren hier een overgang maar 'so-dat': 146.37 ende geraecten wel s o *dat hi wonder dede.*

1) Een corresponderend stel 'dat-zinnen' met genit. objectsfunctie vinden we in P. en Vb. In P. gaat regelmatig de hoofdzin vooraf, terwijl in Vb. de objectszin voorop staat, door een pron. gen. object in den hoofdzin hervat: P. 4 Danc hebbe hi, *dat hine slouch;* - Vb. 35.15 '*Dat hi den cock doot sloech,* d e s is hi dancs waerdich. -

De neiging tot verzwaring der voegwoordelijke vormen in Vb. blijkt duidelijk bij de talrijke 'dat-zinnen', verbonden met 'a l s o' als bepaling bij een werkwoord. We vinden steeds de opeenvolging 'also dat', terwijl in sommige zinnen blijkens de interpunctie 'also' reeds naar den bijzin is getrokken. Bijv.:

Vb. 61.27 daer hem God ende de .i.v. ridders toe hulpen, *also dat* Yewijn sijn vianden verwan ende ontsien wert van sinen vianden. 64.20 ic soudet op hem wreken, *alsoe dat* hi mit vreden niet en soude mogen slapen op sijn bedde enz.

Ook in Rt. komen enkele 'dat-zinnen' voor, verbonden met 'a l s o', waarin we de opeenvolging 'also dat' slechts eenmaal aantreffen. Elders is 'also' van den volgenden 'dat-zin' gescheiden. Bijv.:

Rt. 55 Ende hi hadde met sire tongen // Al dat hof a l s o bedwongen,
// *Datter niemen spreken dorste, // Geen so rike landvorste.*

Als graadbepaling bij een adjectief is 'a l s o', alleen in Rt., enkele malen met een 'dat-zin' verbonden:

Rt. 430 Ende riep te rade sonder sparen // Alle sine man, die daer waren, // Met a l s o groter listen, // *Dats die heren niet ne wisten.* 651 Gi heren, bedi wille hi // .i. huus maken a l s o vast, // *Dat hi niet gave .i. bast,* enz.

Behalve de 'dat-zinnen', verbonden met 's o' en 'a l s o', vinden we nog:

Rt. 69 Ende hine was niet i n d i e n, // *Dat hi up hem wilde sien.* 182 D i e s es mine herte tongereke, // *Dat ic hem crone spannen soude,* 619 .i. huus van a l s u l k e r sterken, // *Datic Kaerl ende sine mage // Van .i. baste niet ontsage,* - Vb. 25.28 God en verleende mi nie s o v e e l graciën *dat ic een kint hadde an u gewonnen.*

De hier genoemde 'dat-zinnen' zijn bijzinnen van *graad* op enkele uitzonderingen na: de zin, verbonden met 'in dien' (Rt. 69) geeft een hoedanigheid te kennen, terwijl door 'dies' (Rt. 182) een causale bijzin wordt aangekondigd.

Zelden is een 'dat-zin' verbonden met een substantief van den regeerenden zin:

Rt. 262 Ende sliepen toten stonden, // *Dat si verbonden hare wonden.* (Vb. heeft hier een andere lezing). 424 Karels bodscap ende niemare, // *Dat hi hem sonde den mordenare*¹⁾, (in Vb. ontbreekt een corresp. zin).

§ 58.

‘Dat-zinnen’ met modale functies komen bijna uitsluitend als ondergeschikte zinnen voor. Als zelfstandigen optatieven zin kunnen we misschien beschouwen: Vb. 147.6 ‘Sit op u paert, *dat U God ere!*’²⁾

Finale zinnen vinden we vooral na een hoofdzin, die een bevel bevat, uitgedrukt door het werkwoord ‘ontbieden’³⁾. Een enkele maal bevat de regeerende zin geen bevel in woorden uitgedrukt, terwijl in Rt. één geval voorkomt, waar in den regeerenden zin van een bevel of wensch in het geheel geen kwestie is. Voorbeelden:

Rt. 776 Hiombœt, waerlike dinc, // Sinen sweer den coninc, // *Dat hi te hem quame zaen.* Vb. 65.33 Reinout ontbœt coninc Yewijn zyn wijfs vader *dat hi tot hem quame.*

Rt. 923 Ontbœt Ywe vele houde // Sinen swagelinc Renoude // Bi .i. bode sonder blame, // *Dat hi hem te hulpen quame // Jegen Roelant, den coenen degen.* - vgl. de logische uitbreiding in Vb. van het ‘ontbieden’: 148.9 ende sende eenen bode mit een brief tot Reinout, de inhilt seer vriendelic an Reinout, of hi comen woude hem te hulpe tegen Roelant (een zelfde constructie: 64.3 en elders).

Rt. 72 Wi sijn boden totu gesant // Ende comen van den coninc van Vrankrike, // *Dat gi croont Lodewike;* - vgl. Vb. met verduidelijkende uitbreiding: 24.21 wy comen tot u als boden gesent vanden coninc van Vrancric de ons bi u laet bidden *dat ghi comen wilt tot Parijs ende cronen zyn sone Lodewijc.*

Vb. 25.4 Dair gaf si Roelant den scale ende dair na die ander drie heren *dat si drincken souden* - Rt. heeft hier een finalen (?) infinitief: 116 Doe gaf si *drinken* up die stede // Gonen rudders altemale enz.⁴⁾

Rt. 441 Wat rade gevedi mi hiertoe, // *Dat ic blive in miner ere?* - (Vb. 62.13 Raet mi hierin gi heren, wat mi best hierin gedaen is ende mijn eere mede bewaert).

- 1) Evenzoo: P. 34 Mettien cam daer die niemare // *Dattie drossate doot ware;* - In Vb. vinden we hier een objectszin: Vb. 36.10 Doe quam men daer clagen.... dat sijn drossat doot waer.
- 2) In het Hs. van Rt. ontbreekt de corresp. zin. Matthes geeft: 838 ‘Sit op, God geve u pardoen!’
- 3) Een finale ‘dat-zin’ na een hoofdzin met het w.w. ‘ontbieden’, verbonden met ‘vrede’, vinden we in Vb., met een dergelijken zin in P. correspondeerend: P. 36 Nochtan gheboet die keiser vrede, // *Dat men up Reinoude niet ne dede.* - Vb. 36.11 Nochtan geboet de coninc vrede, datter niemant so koen en waer de Reinout misdede.
- 4) Zie: ‘Infinitief-constructies’, § 28.

Consecutieve 'dat-zinnen' zijn zeldzaam in Rt., in het geheel slechts 2 gevallen, terwijl Vb. 7 dergelijke zinnen bevat. We vinden één corresponderend stel zinnen; de andere consecutieve zin in Rt. wordt in Vb. verzaamd tot een zin met 'so dat'. De overige gevallen in Vb. beantwoorden gedeeltelijk aan beknopter zinsvormen in Rt. (Vb. is logisch verklarend) gedeeltelijk aan graadaanduidende 'dat-zinnen', die verbonden zijn met een adjectief of adverbium van den regeerenden zin. Bijv.:

Rt. 827 Hi geractene ten scoudren boven, // *Dat hem thoeft quam afgevlogen.* - Vb. 146.37 ende geraecten seer wel s o *dat hi wonder dede.*

Vb. 25.36 want worden si mi machtich *dat si mi crigen*, si souden mi doden.' - Rt. 179 Gegreep si mi ooc, wete Kerst! // Sine gaven mi negenen verst, // Sine slougen mi ooc sekerlike.

Vb. 62.8 ende dede de baroenen heimelic bi hem comen, *dats die broeders niet en wisten* - Rt. 430 Ende riep te rade sonder sparen // Alle sine man, die daer waren, // Met a l s o groter listen, // *Dats die heren niet ne wisten.*

Minder duidelijk consecutieve, misschien zelfs finale functie heeft:

Vb. 62.1 die bode haeste hem *dat hi quam in Yewijns lant* - (Rt. 402 Alstie bode vernam, // *Dat hi in Gasscoengen quam*, enz.).

Neigend tot graadbepaling en corresponderend met een graadbepalenden zin in Rt., vinden we in het Volksboek:

59.23 ende reden *dat si binnen iij. dagen quamen in Yewijns lant* - Rt. 239 Do so voersi daerwaert // S o verre bin .iij. dagen, // *Dat si Yewes borch sagen.*

Tenslotte moet nog vermeld worden een grammatisch onlogische 'dat-zin' in Rt., die c o n d i t i o n a l e functie heeft, althans neigt om conditionaal te worden. Tegenover dit onlogisch zinsverband heeft Vb. een meer logischen zinsbouw met een 'dat-zin' als subject:

Rt. 528 *Dat gi Renout entie broedre sine // Upgavet* daermen hem dade pine // Doen ende nemen tleven, // So haddise qualike upgegeven. - Vb. 63.17 dat gi dese broders sende den coninc ende hise tleven naem · dat waer scandelic, heer coninc.

§ 59.

Zinnen met combinaties van het voegwoord 'dat'.

Een 'als dat-zin', met graadaanduidende functie vinden we een enkele maal in beide teksten (Rt. 695, Vb. 62.34); verbonden met een substantief van den hoofdzin komt een zin met 'als dat' voor in Vb.:

26.6 Voerwaer heren, so sijn de e d e n verloren de gi swoirt doen ic u eerstwerf besliep, *alsdat* gi doden soudet alle die kinder die ghi bi mi wont - (een uitbreiding in Vb.).

'So dat-zinnen', met consecutieve functie, komen uitsluitend in Rt. voor; Vb. gebruikt in die gevallen een 'dat-zin' of een verzwaarden vorm met 'also dat'.

Rt. 689 Den hals slouch hi hem ontween, // *So dat* hi doot met allen // Vor sine voete quam gevallen. Vb. 65.3 ende sloech Anceel met een vuyst in zijn hals *dat* hij ter aerden storte ende doot bleef:

Rt. 938 Hi wildem geven gevaen, // *So dat* men hem in corter stonde // Die tonge snede uten monde - (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).

Rt. 764 Alle die dit vernamen, // Wijf ende man ter roche quamen, // *So dat* Renout, die helt nameconde, // Vergaderde in corter stonde enz. - In Vb.: 'also dat,' vgl. § 57).

Behalve deze verzwaringen van 'dat' komen nog enkele andere voor, waarvan we telkens slechts één voorbeeld aantreffen. Zoo leidt in Rt. 'dor dat' een causalen zin in (694), 'nochtan dat' een concessieven (131 vlgg.) en 'war dat' een lokalen zin (901 vlg.).

In Vb. vinden we temporale zinnen met 'tot dat' (60.4), 'na dat' (23.25), 'met dat' (148.31) en 'teerst dat' (24.15).

In Vb. blijkt het aantal combinaties *grooter* te zijn dan in Rt. (vgl. ook 'also dat, § 57).

Terwijl de 'dat-zinnen' op enkele uitzonderingen na, bij de subjectszinnen, steeds op den hoofdzin volgen, gaan de zinnen met 'dor dat', 'met-dat' en 'teerst dat' aan den regeerenden zin vooraf.

De Zinnen met 'als'.

§ 60.

Rt. bevat 19 'als-zinnen', waarvan 14 met temporale functie; Vb. echter 43, waarvan 42 met temporale functie. Het groote aantal temporale 'als-zinnen' is typeerend voor het Volksboek, voor den vertellenden prozastijl. In zeer veel gevallen volstaat

Rt. met het bijwoord 'doe' als aanloop van een enkelvoudigen hoofdzin¹⁾. Terwijl Vb. op 43 zinnen slechts één niet-temporalen zin bevat, heeft Rt. op 19 daarentegen 5, d.w.z. bijna 25%.

De uitzondering in Vb. is een zin, waarvan de temporaal futurische functie zeer dicht de conditionale nadert:

Vb. 147.7 ende *als hi hem hadde* soude hij hem hangen aen een boem.
- Rt. 869 Constine vinden in enich lant, // Hi soudene hangen doen tehant.'

Rt. bevat twee 'als-zinnen' met *vergelijkende* en eveneens twee met *beperkende* functie, terwijl één zin verzwakt is tot een 'stoplap'²⁾. In Vb. komen geen corresponderende zinnen voor.

Rt. 518 Dat ghire dan sult winnen an, // *Als dede van Lacviden Jan.* - (Vb. heeft hier een bijw. bep. met 'als': als dander). - verder: 395.
Rt. 296 Ende groeten *alsi best mochten.* - verder: 565 vlgg.
Rt. 708 Doe riep Yewe Renout zaen, // *Alsic u mach doen verstaen,* //
Ende sprac: -

Bij de temporale zinnen vinden we maar weinig gevallen, waar de 'als-zin' op den regeerenden zin volgt. In Rt. komt dit één keer voor bij een 'als-zin' met een futurisch Vf., een uitzondering. Vb. bevat vier zinnen, die op den hoofdzin volgen, waarvan er drie toegevoegde uitbreidingen zijn en de vierde beantwoordt aan een bijzin in Rt., ingeleid door 'doe':

Rt. 973 Des suldi u, bi onsen heere! // Hierna scamen harde sere, // *Als men u verwiten sal,* // Waer gi comt overal.'
Vb. 25.31 want ic wetet wel voerwair dat hijt myn vrienden ontweldigen sal *als ic doot ben* - verder: 62.22 vlg., 148.29 vlg.
Vb. 24.28 so dat hi dicwil bleec wort *als hi sijn vianden so voer hem sach staen*: - Rt. 83 *Doe Aymijn sine viande // Vor hem sach in sinen lande,* //
Doe wert hi bleec ende vale,

Voorafgaande aan den regeerenden zin vinden we in Rt. dus 13 zinnen, in Vb. 38. In deze zinnen staat het Vf. meestal in het *imperfectum*, n.l. in Rt. 10 en in Vb. 29 maal (resp. 77% en 76%). De overige zinnen vertoonen een omschreven vorm

1) vgl. Uitbreidingen in het Volksboek, § 3.

2) P. bevat één 'als-zin', die zijn vergelijkende functie verloren heeft, een 'formule' geworden is: P. 21 Ende sloechene, *als ghi nu ghet horen.* (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).

met 'hebben' of 'zijn'; ze hebben perfectische functie; duidelijk wordt de voltooide handeling aangegeven, vergeleken bij den hoofdzin. Bijv.:

Rt. 823 Als hi .iii. slage *hadde gegeven*, // Heeft Ogier tswert verheven,
779 Als Yewe *heift verstaen*, // Voer hi derwaert, bi sente Jan, - verder:
153.

Vb. 60.1 Als dese vier ridderen *geslapen hadden* saten si op Beiaart -
147.4 Als dat *ghedaen was* vraechde Ogier of hi voldae had. - verder
b.v. 60.13, 61.16.

Al deze gevallen in Vb. zijn zinnen in nader verklarend verband, die in Rt. niet voorkomen; één uitzondering is er, een zin die correspondeert met eveneens een 'als-zin' in Rt., maar met eenvoudig praeteritum en momentane functie:

Vb. 62.7 Als Yewijn den brief *gelesen hadde* ende dat inhouden daer
of *verstaen*, was hi droevich - Rt. 428 Als Yewe de bodscap *verstoet*, //
Wert hi drouve in sinen moet,

In de 'als-zinnen' met eenvoudig praeteritum is in tegenstelling met de hier boven genoemde, gelijktijdigheid van handeling in hoofd- en bijzin niet uitgesloten, zelfs vaak bedoeld. Ze drukken een momentaan of incoatief aspect uit. In deze keuze der werkwoorden is slechts weinig variatie; zoowel in Rt. als in Vb. zijn er onder deze zinnen vele stereotiepe vormen. Veelvuldig worden gebruikt in beide teksten de werkwoorden: sien en comen; in Rt.: vernemen, verstaen, spreken; in Vb.: horen, sijn (als koppelww. en als onafhankelijk ww.). Voorbeelden:

Rt. 246 Als Ridsaert die borch *sach*, // Mogedi horen, wes hi plach. 905
Ende als *quamen* int lant, // Stichten si bede roef ende brant, 428 Als
Yewe de bodscap *verstoet*, // Wert hi drouve in sinen moet, 522 Als
Lambert *sprac* dese wort, // Ysoreit balch enz.

Vb. 65.5 Als die coninc dit *sach*, seide hi: 64.1 Ende als si biden coninc
quamen, grueten si hem 148.5 Als dit de genoten *hoerden* swoeren si
alle enz. - 146.32 ende als elc op sijn stede int crijt *waren*, lieten dye twe
heren haer orssen te gader lopen 147.2 ende als Gontier doot *was* ende
dat Ogier *sach* was hi blide.

De Zinnen met 'of'.

§ 61.

Het aantal zinnen met 'of', dat in Rt. 6 bedraagt, is in Vb. vergroot tot 8, terwijl we hier bovendien nog 2 zinnen met het verzwaarde voegwoord 'gelijc of' constateeren:

Vb. 64.22 ic ende mijn broeders sullen u al ons leven dienen *gelijc of* ghi onse vader waert.' - Rt. 639 *Gelijc* gi waert onse vader.'

Vb. 65.7 so sal hi mi helpen waer ict te doen heb, ende sine broeders mede, *gelijc of* ic hair vader wair.' - (een uitbreiding van Vb.).

Deze zinnen met den verzwaarden vorm van het voegwoord hebben *vergelijkende* functie, evenals 3 'of-zinnen' in Rt. en 1 in Vb., de laatste corresponderend met een der zinnen in Rt.:

Rt. 324 Yewe onthaetse *of* hi hare vader // Hadde geweest allegader.
- Vb. 61.10 ontfinc hise met bliscap *oft* sijn kinderen hadden geweest -
verder: Rt. 53, 374 vlg.

Of-Zinnen met *objects-functie* komen in Vb. voor ten getale van 5; Rt. bevat slechts één dergelijken zin, corresponderend met Vb. Het voegwoord 'of' is in deze zinnen dubitatief:

Rt. 96 Ende segt, *of* gi Lodewike // Cronen wilt, - Vb. 24.32 segt ons u meninge *of* gi Lodewijcke cronen wilt.
Vb. 61.35 inhoudende: *oft* coninc Yewijn enz. 148.11 de inhilt seer vriendelic.... *of* hi comen woude (Rt. heeft in deze beide gevallen 'dat-zinnen' met objectsfunctie, volgende op een zin met 'ontbieden.')

147.4 Als dat ghedaen was vraechde Ogier *of* hi voldaan had. (Rt. heeft de directe rede). 64.25 ende heeft mi gebeden om die roetse in den Gronde, *of* icse hem geven wil (een uitbreiding van Vb.).

In den *conditionalen* 'of-zin' heeft 'of' evenals in den objectszin dubitatieve functie. Beide teksten bevatten twee gevallen, waaronder één corresponderend stel zinnen:

Rt. 189 *Of*sake ware, dat gi hat kinder, - Vb. 26.1 *oft* waer dat gi kinder had luttel of veel.
Rt. 813 God hi moete mi verdomen, // *Of* ic gave omme u romen // Die quatse botte, die nie wies: (een corresp. zin ontbreekt in Vb.) - Vb. 66.36 'Gi hebt een scoen ende starc castele gemaect ende wel versien *oft* noot dede: -

De Zinnen met 'daer'.

§ 62.

Het aantal zinnen ingeleid door het voegwoord 'daer' bedraagt in Rt. 19, in Vb. 13.

1°. In resp. 10 en 7 gevallen heeft 'daer' betrekking op een substantivisch antecedent; deze bijvoegelijke 'daerzinnen' volgen op den regeerenden zin, op een enkele uitzondering na, waar ze den zin, na het substantief waarop ze betrekking hebben, onderbreken:

Rt. 968 Desen lachter, *dar wi in sijn*, // Dese scande ende dit seer //
Ne verwinnen wi nembermeer. - Vb. 148.26 dese scande. ende laster
daer wi nu in zijn en mogen wi nemmermeer verwinnen.
Vb. 24.14 Die vier ridders *dair ic voir of seide* sijn gecomen in de sale (de
'dair-zin' is een verduidelijkende toevoeging van Vb.).

Evenals in de geciteerde zinnen is 'daer' ook in de meeste bijvoegelijke zinnen, die op den hoofdzin volgen, verbonden met een volgend adverbium. Slechts in enkele gevallen is 'daer' uitsluitend verbonden met een locale voorzetselbepaling van den hoofdzin:

Rt. 508 So laetse varen haestelike // In .i. ander conincrike, // *Daer si Karel niet ontsien.*' - Vb. 63.3 so laetse varen in een ander lant *daer si Karel nyet en ontsien.*
Rt. 450 Dat si groten lachter daden // Den coninc in sire kemenaden, // *Daer si slougen jamerlike // Doot den coninc Lodewike.* (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).
Vb. 63.19 laetse varen in een ander lant, *daer si hem weten te onthouden voir coninc Karel*, (Rt.: daer si in bliven ongescant).

Verbonden met een substantivisch antecedent of terugslaand op den inhoud van den hoofdzin, tevens verbonden met een adverbium in den bijzin, vinden we:

Rt. 46 In enen bliaut van groenre siden, // Die diere was ende goet, // *Daer menich goet steen in stoet.* (Vb. *dat* verciert was met menigen goeden steen). 823 Ende gaf Goutiere .i. slach, // *Daer* hem die doet a n e lach. (Vb. *so dat* hi ..). 947 Dat men hem die herte utesnede, // *Daer* hi de verranese mede dede (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).
Vb. 59.24 ende versagen dat casteel *daer* Yewyn ende sijn baroenen op waren; (bekort uit een uitvoerige zinsconstructie in Rt. 239 vlgg.) 60.10 Doe liepen neder die ridders ende ioncfrouwen om dat paert te sien *daer* die heren op saten. (i. pl. v. den gecoördineerden zinsvorm

in Rt. 287 die bescouwen // Wilden tors van sconen leden, // *Entie* rudders diere quamen gereden). - Evenzoo: Vb. 60.13 so toechden si den coninc thoeft *daer* die croen op stont (i. pl. v. Rt. 298 Thooft dat si vor hem brochten, // *Ende* .i. crone daerup gebonden). Vb. 61.26 hi had altoes victorie, *daer* hem God ende de iv. rudders to e hulpen. (Rt. 377 Ende Yewe wasser harde blide, // In wat wige si quamen, // Dat si altoos den zegen namen).

2°. 'Daer-zinnen' zonder antecedent in den voorafgaanden hoofdzin bevat Rt. 8, Vb. 5. Het zijn meerendeels zinnen met *locale* of *richting-aangevende functie*¹⁾:

Rt. 149 Ende liep *daer* Aymijn stont, (Vb.: tot Aymijn) 154 Sprac hi *daer* hi stoet (een epische formule, die in Vb. ontbreekt) - verder 232 vlg., 396, 446 vlg., 581 vlgg.

Vb. 59.14 Nu en weet ic niet werwert wi tiden mogen *dair* wi onthout souden hebben. - Behalve richting-aangevend is deze zin ook *finale*, wat o.a. blijkt uit de constructie in Rt.: 217 warewaert // Wi mogen waren *omme onthout* - verder 25.6, 148.19.

Met *finale* functie vinden we in Rt. een zin, die in Vb. is weggelaten:

Rt. 528 Dat gi Renout entie broedre sine // Upgavet *daer* men hem dade pine // Doen ende nemen tleven.

Met *temporale* functie, die o.a. blijkt door vooropplaatsing van den 'daer-zin':

Rt. 977 *Daer* die vrouwe dese tale sprac, // Die trane haer uten ogen brac, - (Vb. *met dat* dese vrouwe dese woerden sprac enz.).

Als *gezegde-zin* vinden we één voorbeeld in Rt., waarbij een corresponderende zin in Vb. ontbreekt:

Rt. 255 Dats *daer* wi te ridene achten.

Onbepaald of *conditionaal* is de toegevoegde 'daer-zin' in Vb.:

25.35 Ic soudese scaden *daer* ic mochte - (Rt. 178 Dien soudic wel gerne slaen).

1) In P. komt een zin voor, ingeleid door 'aldaer', in Vb. vervangen door een 'daer-zin':
P. 5 'Ic sach wel, *aldaer* hi sat, // Datti enz. - Vb. 35.17 ic sach selver wel....de iongelingen, *daer* si saten -

Het aantal voorbeelden van de bijzondere functies der 'daerzinnen' is te gering om veel conclusies te kunnen trekken. Een uitzondering maakt de temporale functie in Rt., die in Vb. blijkbaar verouderd is. Vb. neemt den zin bijna letterlijk over, maar wijzigt 'daer' in 'met dat'.

De Zinnen met 'waer'.

§ 63.

Behalve zinnen met locale en richting-aangevende functie vinden we ook enkele objectszinnen; van de eerstgenoemde komen 5 gevallen voor in Rt. en 1 in Vb., van de laatste 1 in Rt. en 2 in Vb. Voorbeelden:

Rt. 212 Doe reitsi, *waer* si wilden (een corresp. zin ontbreekt in Vb.). 373 Castele maken, *waer* hi wilde. (Vb.: *daert* hem geliefde) - Vb. 65.7 so sal hi mi helpen *waer* ict te doen heb, (een uitbreiding van Vb.).
Rt. 907 Ende vrageden omme niemare, // Ende *waer* die coninc Ywe ware. - Vb. 148.2 vraechden si *waer* den coninc Yewijn mochte sijn. 62.2 ende vernam *wair* die coninc was ('n uitbreiding van Vb.).

Als variatie van een locale voorzetselbepaling vinden we een 'waer-zin' in de volgende corresponderende zinsconstructies:

Rt. 670 'So sal men u in corter tijt // Ontsien over de marken wijt, // *Waer* ment vernemet, seggic u.' - Vb. 64.33 'so sal men u ontsien in veel plaetsen *waement* verneemt.'

Duidelijk wordt de richting-aangevende functie merkbaar door een verzwaring van het voegwoord tot 'warewaert (werwert)':

Rt. 217 'Nu ne wetic, *warewaert* // Wi mogen varen omme onthout.' - Vb. 59.14 'Nu en weet ic niet *werwert* wi tiden mogen dair wi onthout soudén hebben.'

§ 64.

Behalve de besproken voegwoordelijke bijzinnen komen nog enkele zinnen voor, ingeleid voor 'doe' en 'eer', met temporale functie, ingeleid door 'gelijc' en 'dan' met vergelijkende functie, een 'so-zin' met vergelijkend-modaal karakter en eenige 'hoezinnen' met objectsfunctie; 'hoe' heeft dan vragende functie of is antwoord op een vraag.

Rt. 83 *Doe Aymijn sine viande // Vor hem sach in sinen lande, // D o e* wert hi bleec ende vale, (Vb. heeft een achtergevoegde 'als-zin': als hi zijn vianden so voer hem sach staen). - Vb. 23.28 *Doe s[se] gewaert wert comen ridende* mercte si enz. - verder 61.32 (beide zinnen zijn uitbreidingen van Vb.); 26.5 so sijn de eden verloren de gi swoirt *doen ic u eerstwerf besliep* (een uitbreiding van Vb.; in tegenstelling met de andere zinnen aan het *einde* van het zinsverband).

Rt. 126 Ende *eer soe twort vulseide*, enz. (Vb. heeft uitgebreider verhaaltrant) - verder: 861 (Vb. mist een corresp. zin). - Vb. 146.35 met alle sijn cracht *eer Ogier te weer conde comen* (een uitbreiding van Vb.).

Rt. 638 Ende mine broedre allegader, // *Gelijc gi waert onse vader.*' (Vb.: *gelijc of*).

Rt. 200 'Ic vlo mi liever uter noot. // *Dan ic dus soude bliven doot.*' - Vb. 59.7 ic vloge liever uter noot *dan ic dus doot bliven soude.*¹⁾

In plaats van 'hoe-zinnen' met objectsfunctie heeft Rt. òf een object òf de directe rede:

Vb. 61.6 Ic wiste gaerne *hoe ghi hiet* - (Rt. uwe namen) 61.7 ende seggen *hoe wi hieten* - (Rt. seggen onse namen). 147.8 vraechde hi *hoe de camp vergaen was* - (Rt.: directe rede).

Vb. 23.33 de vierde is heer Bernaert *so mi dunct* - (een uitbreiding van Vb.).

Tenslotte moeten nog genoemd worden de zinneningeleid door 'al', waarvan ik drie voorbeelden in beide teksten vond. Ze hebben, op één uitzondering in Vb. na, *concessieve functie*; in Rt. gaan twee zinnen aan den hoofdzin vooraf, in Vb. volgen ze alle drie op den regeerenden zin.

Rt. 100 *Al waert* dat hi verdeelt ware, // Nochtanne.... - verder 653, 721; (telkens ontbreekt door bekorting een corresponderende zin in Vb.).

Vb. 65.14 'want hi en mach u niet deren *allage hijer voer honder tjaer.*' - (Rt.: hi mochte u niet deren *binnen .c. jaren*). - 147.16 ende halen hem *al waer hi te Beurepaer* - (een uitbreiding van Vb.).

Een 'al-zin' met *vergelijkende functie* gebruikt Vb. éénmaal, in plaats van een vergelijkenden 'of-zin' in Rt.:

Vb. 24.11 Aldus sat Aymyn met groter overmoet *al hadde hi here geweest over al Kerstenrijc.* - (Rt. 53 Hi sat *of hem ware onderdaen // Dat kerstinede* heeft bevaen).

1) De ethische datief 'mi' is in Vb. uitgevallen; het adverbium 'liever' krijgt daardoor meer gevoelswaarde.

Conclusies aangaande de voegwoordelijke bijzinnen.

1. Procentsgewijze bevatten Rt. en Vb. evenveel voegwoordelijke bijzinnen. In beide teksten is het aantal zinnen met 'dat' verreweg het grootst.
2. We kunnen de volgende soorten van 'dat-zinnen' onderscheiden:
 - a. de subjectszin: bijna altijd volgend op den hoofdzin. Gaat de bijzin vooraf, dan vinden we in Vb. een hervatting in den hoofdzin door een pronomen.
 - b. de objectszin: in beide teksten frequent voorkomend; het regeerend praedicaat is de uiting van een gedachte, gevoel of wil, de werking van den geest of de zintuigen. De regeerende zin gaat steeds voorop en bevat soms een 'aankondigend' pronomen, vooral in Rt.
 - c. de 'dat-zin', verbonden met een woord van den regeerenden zin: vooral met 'so' en 'also'. Vb. toont een neiging tot verzwaring van den voegwoordelijken vorm (so dat, also dat).
 - d. de 'dat-zin' met modale functie: zinnen met finale functie komen in beide teksten voor; consecutieve zinnen zijn zeldzaam in R., in Vb. talrijker.
3. Het aantal combinaties met het voegwoord 'dat' is in Vb. groter dan in Rt. In beide teksten komt voor: 'als dat', in zinnen met graadaanduidende functie; in Rt. constateeren we 'so dat', waar Vb. 'dat' bevat of den verzwaarden vorm 'also dat'.
4. Het aantal 'als-zinnen' is in Vb. vergeleken bij Rt. zeer groot. Ze vervangen herhaaldelijk den aanloop 'doe' van een enkelvoudigen hoofdzin in Rt. Hun functie is meestal temporaal. Vb. heeft slechts één uitzondering, Rt. 5 (d.w.z. 25%). Zelden volgt de 'als-zin' op den regeerenden zin.
5. Het Vf. der 'als-zinnen' wordt meestal gebruikt in het imperfectum; de zin heeft dan een momentaan of incoatief aspect. Verder vinden we den omschreven vorm met 'hebben' of 'zijn' in zinnen met perfectische functie.
6. 'Of-zinnen' bevat Vb. meer dan Rt.; bovendien telt Vb. 2 zinnen met het verzwaarde 'gelijk of'. De functie der 'of-zinnen' is vergelijkend of conditionaal, terwijl ook - vooral in Rt. - de objectsfunctie voorkomt.

7. Het aantal 'daer-zinnen' is het grootst in Rt. Het voegwoord is meestal verbonden met een volgend adverbium. We onderscheiden: zinnen met een antecedent, die meestal op den regeerenden zin volgen of dezen - soms - onderbreken nà het antecedent, en zinnen zonder antecedent, die meestal locale of richtingaangevende functie hebben, Andere functies vinden we zelden en in beide teksten verschillend; de temporale functie blijkt in Vb. te zijn verdwenen.
8. 'Waer-zinnen' komen voor met locale en richtingaangevende functie en - vooral in Rt. - als objectzin.
9. Zinnen met andere voegwoorden, dan de hier genoemde komen zelden voor; 'al-zinnen' vinden we driemaal in beide teksten, met als regel: concessieve functie. Vb. bevat éénmaal de vergelijkende functie.

X.

De functies van de pronominale bijzinnen.

§ 65.

Het aantal pronominale bijzinnen bedraagt in Rt. 66, in Vb. 57. Deze zinnen kunnen worden ingeleid door een aanwijzend, een vragend of een onbepaald pronomen. De meeste bevatten een aanwijzend pronomen, in het bijzonder in Rt. De Renout heeft n.l. slechts 5 pronominale bijzinnen, die niet door 'die' of 'dat' worden ingeleid, Vb. daarentegen 12.

We kunnen alleen *dán* van relatieve zinnen spreken, als het pronomen terugwijst op een antecedent. Dit is het geval bij een groote meerderheid der zinnen.

Zinnen ingeleid door 'die' en 'dat'.

§ 66.

De verbogen vorm van het pronomen 'die' (neutr. 'dat') komt in Rt. niet als inleidend verbindingswoord voor; in Vb. tweemaal en wel in zinnen, waarbij in Rt. een corresponderende pronominale zin ontbreekt, dus bij verklarende uitbreidingen van Vb.; deze relatieve zinnen hebben progressieve functie:

25.32 Ende nu willen si begeren dat ic hem cronen sal, *des ic niet doen en wil* want ic hate hem mer dan den vader - 148.18 De bode reet met haesten daer hi Reynout vandt, *dien* hi die bootscap seide ende gaf hem den brief.

§ 67.

De zinnen met antecedent vormen bij de 'die (dat)-zinnen' een overgrote meerderheid. Van 61 zinnen zijn er in Rt. 55 met antecedent, in Vb. 39 van 45. Hierbij zijn 16 corresponderende plaatsen. In enkele gevallen behoort de bijzin niet bij een volledigen hoofdzin, maar bij een op zich zelf staand substantief (c.q. substantivisch woord), een onvolledigen zin dus:

Rt. 250 'Welc essoe?' seide Renout // 'Neven der rootsen an dat wout, // Gene hoge casteel, *die ginder staet*,
Vb. 65.31 sommige wonnen wyngaerden sommich boemgaert enten sommich *die coren wonnen ende tlant eerden*.

Eénmaal komt in Vb. een pronominale zin voor met tegenstellend concessieve functie, die den regeerenden zin onderbreekt; het is een verduidelijkende toevoeging van Vb.:

64.37 dit waer ymmer scande dat men onsen coninc *die so edel ende machtich is*, in zyn lant hangen soude.

Naar de functie, die ze vervullen, kunnen we onderscheiden:

1°. Beperkende relatieve zinnen.

Deze vormen de meerderheid der 'die (dat)-zinnen' met antecedent. Van 55 zinnen in Rt. hebben er 30 deze functie, in Vb. 22 van 39, waaronder 11 corresponderende zinnen. Het relatief pronomen is in Rt. 19 maal het subject van den pronominalen zin, 11 maal het object; in Vb. 17 maal het subject en 5 maal het object. Opvallend is het kleine aantal zinnen in Vb. met het relatief pronomen als object. Voorbeelden der beperkende zinnen:

Rt. 29 Si comen vor den overmoedichsten man, // *Die nie ter werelt lijf gewan.* - Vb. 24.3 si comen voir den overmoedichsten man *die in alle die werlt is*; - verder: Rt. 361, Vb. 24.12 enz.
Rt. 197 De ede, *die gij hebt gezworen*, - Vb. 26.5 so sijn de ede verloren *de gi swoirt* - verder Rt. 550, Vb. 26.7 enz.

Op een overigens corresponderende plaats valt een afwijking in den bouw van den relatieven zin op te merken, zoodat het pronomen, dat in Rt. objectfunctie heeft, in Vb. subject wordt:

Rt. 61 Ende groeten Aymijn met minnen, // Ende *aldatsi vonden daer binnen* - Vb. 24.16 ende al *dat binnen der sale was*.

Een grammatisch incongruente relatieve zin in Vb. beantwoordt aan een logisch zinsverband in Rt.:

Vb. 63.27 si sijn beide van den geslachte *de niet goet en deden*: - Rt. 552 Si sijn beede van den geslachte, // *Dat nie goeden raet vortbrechte // Vor genen goeden man*.

Eénmaal wordt het pronomen 'die' gebruikt bij een grammatisch onzijdig antecedent:

Rt. 159 Ende gi dongevallichste w i j f , // *Die nie ontfinc siele ofte lijf*. - Vb. 25.25 Ende gi sijt dat ongevallichste w i j f *die ye lijf ontfinc*.'

2°. Continuatieve relatieve zinnen: d.w.z. zinnen, die een nadere bijzonderheid mededeelen. Rt. heeft wat deze zinssoort betreft groter frequentie en verscheidenheid dan Vb. In Rt. komen n.l. 25 van deze zinnen voor en in Vb. 12, waaronder 4 corresponderende. Terwijl in Vb. het pronomen steeds subject van den relatieven zin is, vinden we in Rt. ook twee gevallen met het pronomen als object (overigens twee soortgelijke zinnen):

Rt. 195 Te houdene sijn lieve kint, // *Dat hi vor al de werelt mint*. 985 Adelaert, sijn scoene kint, // *Dat hi met al siere herten mint*, (een corresp. zin ontbreekt in Vb. voor beide gevallen).

Het groote aantal van deze continuatieve zinnen in Rt. vindt zijn oorzaak in de veelvuldig gebruikte stereotiepe zinsvormen als: '*Die alle stout zijn ende coene, Die diere was ende goet, Bi den here, die mi geboot,*' die in Vb. ontbreken. Bij de laatstgenoemde epische formule bestaat de mogelijkheid, dat de relatieve zin niet 'continuatief', maar 'beperkend' bedoeld is, dus onder 1° genoemd moet worden.

Voorbeelden van continuatieve zinnen:

Rt. 165 Hadde mi God der ere gejonnen, // Ic hadde .i. kint an u gewonnen, // *Dat nu ter wapenen ware so goet*, - Vb. 25.28 ende God en verleende mi nie sooveel graciën dat ic een kint hadde an u gewonnen *dat mijn lant na mijn doot besitten mocht*.

Rt. 768 .xv.c bi getalle, // *Die van ambochte waren alle* (een corresp. relatieve zin ontbreekt in Vb.).

Vb. 24.7 met menigen costeliken steen, *die* seer genoeghlic waren te sien ('n verhalende uitbreiding van Vb.)¹⁾.

In enkele gevallen in Vb. is het relatief pronomen vèr van het antecedent verwijderd en heeft de relatieve zin modale, resp. toegevend-tegenstellende en optatieve functie:

147.1 want hi sloech Gontier des conincs campenioen ten eersten slage doot, *die* so starc was van crachten, 25.28 (zie onder: Voorb. van contin. zinnen).

3°. Progressieve relatieve zinnen: d.w.z. bijzinnen naar den vorm, doch hoofdzinnen naar de functie. Hiervan vond ik slechts enkele voorbeelden en wel uitsluitend in Vb. In het eerste voorbeeld beantwoordt de progressieve bijzin in Vb. aan een nevengeschiedten hoofdzin in Rt., bij het tweede ontbreekt in Rt. een corresponderende zin (Zie ook § 66):

Vb. 149.2 ende viel op haer knien voer Reynout haren here, *die si sere dancte*. (Rt. 1000 Ende neech den grave op sinen voet, // *Ende dankes hem omodelike*).

Vb. 148.18 als hi daer quam ginc hi met haesten daer hi Reynoudt vandt, *dien hi die bootschap seide*. -

Minder duidelijk progressief is een verduidelijkende uitbreiding in Vb., een zin die in Rt. er bij gedacht moet worden:

Vb. 24.20 wij comen tot u als boden gesent vanden coninc van Vrancrijc *de ons bi u laet bidden* dat ghi comen wilt tot Parijs ende cronen zyn sone Lodewijc. (Rt. 72 Wi zijn boden totu gesant, // Ende comen van den coninc van Vrankrike, // *Dat* gi croont Lodewike)²⁾.

§ 68.

Het antecedent der relatieve zinnen is zoowel in Rt. als in Vb. in verreweg de meeste gevallen een *substantief*³⁾, hoewel deze voorkeur in Rt. minder groot is dan in Vb. Een enkele maal wordt het gevormd door een gesubstantiveerd adjectief

1) Een dergelijk verband vinden we ook in P. (de corresponderende zin in Vb. ontbreekt hier). Opmerkelijk is, dat het onzijdige 'dat' betrekking heeft op een vrouwelijk antecedent:

P. 78 ij bisscope hilden die dwale, // *Dattem zat harde wale*.

2) vgl. voor den 'dat-zin' § 58, 1°.

3) c.q. eigenaam.

(Rt. 643, 874; Vb. 63.7). Behalve deze adjectieven komen in Rt. in 11 zinnen en in Vb. in 6 nog andere woordsoorten dan het substantief als antecedent voor. Zoo vinden we 'al(le)', in Rt. 5 maal en in Vb. 2 maal, verder 'niemen (niemant)', resp. 2 en 3 maal, 'ander'en 'den gonen'.

Voorbeelden:

Rt. 62 Ende a l datsi vonden daer binnen. - Vb. 24.17 ende a l dat binnen der sale was. - Rt. 742 A l l e die have willen winnen.

Rt. 65 Maer daer was n i e m e n so coene, // Die dorste seggen willecomen. - Vb. 24.17 Dair en was n i e m a n t so stout in de sale die spreken dorst.

Vb. 63.6 gi sult varen als d a n d e r die tegen coninc Karel strijt maecten - Rt. 399 Dat hi hem sende sekerlike // *Dengonen* die hem in Vrancrike // Doot slouch sinen sone Lodewike.

Enkele malen komt in Rt. een bepaald hoofdtelwoord voor als antecedent, b.v.:

767 Vergaderde hem in corter stonde // Hem .xv.c bi getalle, // Die van ambochte waren alle.

Scheiding tusschen antecedent en relatief pronomen is bij de zinnen met een nominaal antecedent uitzondering. Het aantal gevallen bedraagt in Rt. 6 en in Vb. 9. Meestal is een werkwoordelijke vorm het scheidende deel, soms uitgebreid, b.v. door een voorzetselbepaling¹⁾. Voorbeelden:

Rt. 791 'Hijs up .i. roche *gestaen*, // Die algader es marberijn.' Vb. 66.2 'Het is op een roetse *gestaen* de morben is, - Rt. 166 Ic hadde .i. kint *an u gewonnen*, // Dat nu ten wapenen ware so goet, Vb. 25.29 dat ic een kint *hadde an u gewonnen* dat mijn lant na mijn doot besitten mocht.

In Rt. vond ik twee voorbeelden van omvangrijke scheiding:

878 Met .xiii.c riddren *saen* // *Salic u volgen, waer gi vaert*, // Die alle sijn wel bewaert.' - Scheiding èn onderbreking: 358 Daer hi die castele *vant* - // *Si daden hem groten pant* - // Die Saforet hadde doen maken.

1) vgl. § 67. 2°.: scheiding van antecedent en relat. pronomen gaat gepaard met een modale functie van den relatieven zin.

Bij een pronominaal antecedent komt scheiding van het relatief pronomen talrijker voor; in beide teksten 4 maal, resp. van 12 en 6 gevallen; o.a. eenige malen door een praedicaatsnomen (eventueel uitgebreid met een ander zinsdeel: niemen *so coene*, die... (Rt.), niemant *so stout in die sale* die...(Vb.), niemant *so edel of hoge geboren* die...(Vb.), Het is al *waer*, dat ic...(Rt). Verder vinden we: Vb. 61.22 ende slougen al *doot*, dat sire vonden. 24.12 datter niemant *en was*, die

Het telwoord 'alle' is steeds onmiddellijk met het relatief pronomen verbonden.

§ 69.

Zinnen zonder antecedent, ingeleid door 'die (dat)' komen in beide teksten zelden voor; in Rt. 7 maal, in Vb. 4 maal. Het zijn subjects- of objectszinnen, waarvan de laatste steeds op den regeerenden zin volgen. De subjectszinnen gaan, op één uitzondering in Rt. na, aan den hoofdzin vooraf, terwijl het relatief pronomen in Rt. in den regeerenden zin hervat wordt door een pronominaal subject. Voorbeelden:

Rt. 524 Ende seide: '*die desen raet u gaf*, // H i n e gave niet om u ere .i. caf: - Vb. 63.15 *die u desen raet gaf* en gaf om u lijf niet een mite; - verder Rt. 347 vlg., 53 vlg. met vooropgaanden hoofdzin;
Rt. 817 doet *dat gi moget*, - Vb. 141.30 gi en doet *dat gi sculdich sijt van doen* - verder Rt. 422 vlg.; Vb. 63.13, 148.17; tenslotte een objectszin, die gevolgd wordt door een appositie, opnieuw een pronominale bijzin met 'dat': Rt. 363 Ende slougen doot *dat sire vonden*, // D a t b i n d e n castele was ginder.

Zinnen ingeleid door 'wie', 'wat' en 'welc'.

§ 70.

Het aantal van deze pronominale zinnen bedraagt in de beide teksten resp. 5 en 11. In Vb. is de frequentie dus aanmerkelijk toegenomen. In tegenstelling met de zinnen, ingeleid door 'die (dat)' komt de verbogen vorm van het relativum herhaaldelijk voor, resp. 4 en 3 maal. Correspondeerende 'wie (wat)-zinnen' komen in de onderzochte fragmenten niet voor. Eénmaal gaat in beide teksten een pronominale zin aan den hoofdzin vooraf, een objectszin, waarvan het relativum in den hoofdzin door een pronominaal object wordt hervat:

Rt. 177 *Wien ic mochte begaen, // D i e n soudic wel gaerne slaen.* - Vb. 65.26 *wie totter roetsen woude comen woenen*, Reynout soude h e m husinge geven¹⁾. -

In Rt. zijn alle zinnen ingeleid door 'wie (wat)' objectszinnen (40, 247, 423, 517, 775), in Vb. het meerendeel (23.29, 26,3, 61,5 61,7). Uiteraard wijst het pronomen niet terug op een antecedent van den hoofdzin. Met antecedent komt in Vb. een zin voor, die feitelijk een appositie vormt bij het antecedent:

Vb. 64.10 segt u m e n i n g e *wat gi doen wilt.*' (Rt. 606 Nu segt mi ende doet verstaen: // Soudijt willen anegaen?').

Tenslotte bevat Vb. nog twee zinnen met graadaanduidende functie:

Vb. 146.34 ende Gontier sloech seer grote slagen after een op Ogiers scilt *wat hi mochte* met alle sijn cracht (de pronom. bijzin onderbreekt den hoofdzin; de pronom. functie van 'wat' verdwijnt). 60.15 ende helpen u *wes wi vermogen* (Rt. met onser cracht).

§ 71.

twelc. Behalve de pronominale zinnen zónder antecedent en die mét een antecedent in den voorgaanden hoofdzin moet nog één zin in Vb. gevormd worden, ingeleid door 'twelc', waarbij het antecedent gevormd wordt door den geheelen voorafgaanden zin. Evenals de progressieve relatieve zinnen is deze zin slechts ondergeschikt naar den vorm. Een corresponderende zin in Rt. ontbreekt.

Vb. 63.36 Die coninc ontboet Reinout ende zyn broeders dat si tot hem quamen, *twelc die broeders terstont deden.*

Conclusies aangaande de pronominale bijzinnen.

1. Het aantal pronominale bijzinnen is in Rt. grooter dan in Vb. De meeste worden ingeleid door 'die (dat)', in het bijzonder in Rt. In de groote meerderheid der zinnen wijst het pronomen terug op een antecedent.

1) vgl. voor de woordschikking van den hoofdzin (zonder inversie): Hoofdzinnen, voorafgegaan door één of meer bijzinnen, § 42.

2. In de zinnen, ingeleid door 'die (dat)' komt de verbogen vorm van het pronomen in Rt. nooit, in Vb. zelden voor. De overgrote meerderheid heeft een antecedent.
3. We kunnen bij de zinnen met een antecedent onderscheiden:
 - a. beperkende relatieve zinnen: de meerderheid vormend; het pronomen is subject of object van den bijzin, in Vb. zelden object.
 - b. continuatieve relatieve zinnen: Rt. heeft wat deze zinssoort betreft groter frequentie en verscheidenheid dan Vb.; in Vb. is het pronomen steeds subject van den bijzin. Door scheiding van antecedent en pronomen krijgt de bijzin in Vb. soms modale functie.
 - c. progressieve relatieve zinnen: slechts enkele voorbeelden in Vb.
4. Het antecedent is meestal een substantief (c.q. eigennaam). Is het antecedent pronominaal, dan vinden we herhaaldelijk scheiding van antecedent en pronomen; bij een nominaal antecedent zelden.
5. 'Die (dat)-zinnen' zonder antecedent zijn zeldzaam; ze hebben subjects- of objectsfunctie. Een voorafgaande subjectszin wordt in Rt. in den hoofdzin hervat.
6. Het aantal zinnen ingeleid door 'wie (wat)' is weinig talrijk; toch is de frequentie in Vb. aanmerkelijk toegenomen. Ze hebben in Rt. alle, in Vb. op enkele uitzonderingen na, objectsfunctie. De verbogen vorm van het pronomen komt herhaaldelijk voor.
7. Een zin ingeleid door 'twelc' komt éénmaal in Vb. voor; het antecedent wordt gevormd door den geheelen voorgaanden zin. De 'twelc-zin' is slechts ondergeschikt naar den vorm.

XI.**Zinsverbinding door ende, want en maer.****Coördinatie door middel van 'ende'.****§ 72.**

In de meeste gevallen heeft 'ende' de z.g. aaneenschakelende functie, hoewel in Rt. nog betrekkelijk vaak de krachtige oude *additieve* functie merkbaar is. Uit deze laatste is ook de tegenstellende functie te begrijpen, waarvan we in Rt. en Vb. resp. 4 en 2 voorbeelden vinden¹⁾. Bijv.:

Rt. 67 Si bogen neder vele sciere // An Haymijn alle .iij. // *Ende* hine was niet in dien, // Dat hi up hem wilde sien -

Een voorbeeld van additieve functie vinden we in:

Rt. 85 Doe wert hi bleec ende vale, // Hine conste spreken gene tale, // *Ende* dat dede den ruddere goet // Algader sine overmoet.

Bij de bespreking der samengetrokken zinsverbanden, door 'ende' verbonden²⁾, blijkt het aantal gevallen in Rt. en Vb. nagenoeg even groot. De verhouding der gecoördineerde volzinnen is echter geheel anders. In Vb. vond ik n.l. 45 gecoördineerde zinnen, in Rt. slechts 27. Zonder meer kan hieruit niet geconstateerd worden, dat Vb., een grootere voorkeur heeft voor uitdrukking der coördinatie dan Rt., want we moeten eerst onderzoeken in hoeverre de genoemde plaatsen corresponderen. Hierbij blijkt, dat van de 45 voorbeelden in Vb. er 10 niet in aanmerking komen voor vergelijking, n.l. 5 gevallen, waar 'n corresponderende zin in Rt. ontbreekt en 5 andere, die wat betreft den inhoud en de volgorde der mededeelingen afwijken. Er blijven dus ter vergelijking over 35

- 1) Afwijkend van niet-verbonden zinnen in P. heeft Vb. een constructie met 'ende', dat tegenstellende toegevende functie heeft: Vb. 35.16 ic sach selver wel dat si niet teten en hadden, de iongelingen, daer si saten ende hem en is nye niet gebrocht *ende* hier eet doch so menich man. (P. 5. Ic sach wel, aldaer hi sat, // Datti lettelt dranc of at; // Den coc verdome God van paradise, // Soudi hem onsegghen spise; // Waeromme wederseidise hem dan? // Het eit se hier so menich man).
- 2) Zie § 79.

zinnen. Hierbij is er slechts één, waar ook in Rt. een gecoördineerd zinsverband voorkomt, n.l.:

Rt. 903 Aldus gereden si hare vaert // Ende voeren te Gasscoingen waert. // *Ende* als quamen int lant, // Stichten si bede roef ende brant. - Vb. 147.20 Het dusdanigen opset ende overdracht reden die ghenoten nae Gascoengen. *Ende* als si in Gascoengen quamen enz.

In vijf gevallen heeft Rt. niet alleen coördinatie door 'ende', maar ook samentrekking van zinsdeelen. Tenslotte blijven dus nog over in Vb. 29 gevallen. Al deze zinnen corresponderen volledig of nagenoeg met Rt., wat betreft den inhoud.

Maar in Rt. vinden we in geen enkel geval de coördinatie uitgedrukt door het voegwoord 'ende'. De oude epische techniek is soberder met dit voegwoord, ook omdat 'ende' hier nog sterker additief is, dus niet willekeurig toegevoegd kan worden. Vb. heeft den soberen epischen trant gewijzigd in den vloeienden volksboekstijl:

Rt. 472 U vaendrager es Adelaert, // .i. goet ridder es Ridsaert, - Vb. 62.28 U vaendrager is Adelaert *ende* Ridsaert is een vroem ridder. - Rt. 309 'Gi sijt mi harde willecome // Hier ter herbergen mijn: // Ic geve u broot ende wijn.' - Vb. 61.3 'Gi heren, gi sijt mi welcoem *ende* ic sal u herberghe geven *ende* dairtoe broot ende wijn.'

Tien temporale bijzinnen (een typeerend onderschikkend zinsverband in Vb.¹⁾) beginnend met 'als' en verzaard door 'ende' zijn verklarende uitbreidingen van 'doe' (so enz.) in Rt. Voorbeelden:

Rt. 843 Groeten si omodelike // Den coninc van Vrankrike. // *Doe* sprac Kaerl harde saen: - Vb. 147.7 *ende* als die coninc die heren sach, vraechde hi enz.

Rt. 581 *Doe* ginc die grave welgedaen // Ende sine broedre tien stonden // Daer si den coninc Yewe vonden. // *Doe* sprac Renout, .i. helt vri - Vb. 64.1 *ende* als si bi den coninc quamen, grueten si hem *ende* als si hem gegruet hadden seide Reinout. -

Rt. bevat 27 gecoördineerde zinnen door 'ende' verbonden. In 9 gevallen is Vb. bekort en ontbreekt daar de gecoördineerde zin; in 7 gevallen vinden we in Vb. een afwijking, wat den

1) Zie §§ 3, 60.

inhoud betreft, zoodat dus 11 zinnen ter vergelijking overblijven. Eén geval correspondeert volledig met Vb. (zie boven) Negenmaal heeft Vb. coördinatie gepaard gaande met samentrekking, terwijl slechts op één plaats Rt. wèl en Vb. geen gecoördineerd zinsverband bevat:

Rt. 779 Alst Yewe heift verstaen, // Voer hi derwaert, bi sente Jan // Met menigen goeden man. // *Ende* alstie coninc doe vernam, // Dat hi toter roche quam, // Doe sprac Yewe, sijt des wijs: - Vb. 65.34 Als Yewijn de boetscap quam, voer hi derwert met syn heren. *Als* die coninc op de roetse quam seide hi tot Reinout:

Coördinatie van gebiedende zinnen.

§ 73.

In beide teksten vinden we hiervan slechts enkele voorbeelden; n.l. twee corresponderende plaatsen (Rt. 96 - Vb. 23.24; Rt. 561 - Vb. 63.29). Verder nog één zin in Rt., waarvoor Vb. een andere, mededeelende zinsconstructie heeft (Rt. 121 - Vb. 25.7) en een omgekeerd geval (Rt. 817 - Vb. 146.30). Bovendien komt in beide teksten één corresponderend groot zinsverband van gebiedende zinnen voor, waar de neiging tot coördinatie in Rt. groter blijkt dan anders. Deze constructie duidt op een sterk affect, waartoe ook het herhaald gebruik van het voegwoord in een tijd, toen het nog additief was, meewerkt:

Rt. 19 'Ganc wech,' seitsi, 'portenare, // Datti God onse here beware! // *Ende* nem dese .iiij. hobande, // *Ende* ghef mi den besten Roelande: // Sech datten hem sijn moeije sande, // *Ende* ghef mi desen den here Bertrande, // Ghef elken riddere .i. hobant, // *Ende* sech dat icse hem hebbe gesant. // Doe die paerde achterwaren wale, // Brinc de riddren in de zale. - Vb. 23.36 Ganc haestelic tot geen vier heeren de ginder comen *ende* bringe hem dese vier hoebanden: den besten gevet minen neve Roelant · *ende* segt hem datse zyn moye hem heeft gesent, de vrou is van dit lant · *ende* doet haer paerden te gemake *ende* brengetse in die sale:

Coördinatie van bijzinnen.

§ 74.

Terwijl coördinatie, gepaard gaande met samentrekking vrij veel voorkomt, vinden we slechts enkele gecoördineerde bijzinnen zonder samentrekking. Eenmaal komt hiervan een voorbeeld voor in Vb.: 61.1 Dat willen wi gaerne doen *ende* segghen

hoe wi hieten *ende* wie onse vader is. - Rt. bevat drie gevallen:

907 Ende vrageden omme niemare, // *Ende* waer die coninc Yewe ware.
 - (De objectszin is verbonden met het voorz. vw. 'omme niemare.')

515 Wildise den coninc wederseggen, // *Ende* gise wilt houden jegens hem,
 // Ic segge u wies ic seker bem, // Dat ghire dan sult winnen an, // Als dede van Lacviden Jan, - (Hier is òf sprake van varieerende coördinatie òf van gevolgaanduidende functie van 'ende')¹⁾.

939 So dat men hem in corter stonde // Die tonge snede uten monde // Ende utestake bede sijn ogen, // Hi wilt gaerne gedogen; // *Ende* dat hem Renout, die heelt vercoren, // Of dade sniden bede sijn oren // Ende of dade slaen sinen rechten voet: (Twee samengetrokken verbanden van bijzinnen zijn gecoördineerd door middel van 'ende').

Zinsverbinding door 'want'.

§ 75.

In beide teksten heeft 'want' nevenschikkend-redengevende functie. Toch bevat Vb. drie zinnen, waarin de mogelijkheid zeker bestaat, dat 'want' geen coördineerende maar subordineerende functie heeft. We vinden daar n.l. na 'want' de woordschikking S.A. Vf., die overigens in een hoofdzin in Vb. niet voorkomt²⁾. In twee van deze gevallen is vergelijking met Rt. niet mogelijk, omdat een corresponderende zin daar ontbreekt:

Vb. 61.28 ende ontsien wert van sinen vianden overmits de vier ridders;
want si vroem ende cloec waren. 147.4 ende werp Gontier wten parc,
want hi seer starc was.

Merkwaardig is vooral het derde voorbeeld, omdat Rt. in den corresponderenden zin ook scheiding van S. en Vf. heeft:

Rt. 468 So menigen dienst *si u daden.* - Vb. 65.25 ende het wair oec dorperliken gedaen, *want si u trouwelic gedient hebben.* -

Vergeleken bij de gecoördineerde zinnen met 'ende' is het aantal zinnen met 'want' in Vb. in verhouding nog grooter; Vb. is hier bij uitstek 'redeneerend'. In Rt. komen slechts 4 gevallen voor, in Vb. daarentegen 26. Van die 4 zinnen in Rt. kunnen er 3 niet voor vergelijking dienen, want in het eene

1) Evenzoo: P. 11 Sal ic mine maghe verdriven, // *Ende* vremde met mi sullen bliven, // So waric dul ende sot;
 2) Zie § 31.

geval ontbreekt in Vb. een corresponderende zin (Rt. 648), terwijl de twee andere in Vb. geheel afwijkend bewerkt zijn (Rt. 618, 971).

Bij het eenige voorbeeld, waar Vb. een corresponderende zin bevat, missen we de redengevende verbinding door 'want'; de tweede zin is onafhankelijk van den eersten. In Rt. is het inleidende 'want' sterk rhetorisch:

Rt. 524 'die desen raet u gaf. // Hine gaf niet om u ere .i. caf: // *Want* ic seggu,' sprac die heilt fijn: // 'Geen coninc mag verrader sijn. - Vb. 63.15 Heer coninc, die u desen raet gaf, en gaf zeker om u lijf niet een mite; ick segt u *voerwaer*, geen coninc en mach verrader wesen:

Van de 26 zinnen met 'want' in Vb. zijn er 4, die geen corresp. zin in Rt. hebben; het zijn verklarende uitbreidingen van het Volksboek. Twee gevallen zijn er, waar Rt. het voegwoord 'maer' gebruikt, dat beperkende functie heeft:

Rt. 212 Doe reitsi, waer si wilden, // *Maer* sine hadden niet van haren scilden, // No van helmen niet geheel // Behouden trechte derden deel. - Vb. 59.12 ende ontreden theer. *want* haer scilden waren al stucken enz. - Verder Rt. 536 vlgg. - Vb. 63.20 vlgg.

Op twee uitzonderingen na - eenmaal heeft Rt. een afwijkende zinsconstructie, een andere maal 't voegwoord 'bedi' - corresponderen de overige gecoördineerde zinsverbanden in Vb. met niet-verbonden volzinnen in Rt. De oude abrupte epische stijl is dus in Vb. verduidelijkt door het gecoördineerde zinsverband met het redengevende 'want'; een kenmerkend staaltje van den verklarenden verhaaltrant in Vb. Voorbeelden:

Rt. 257 Wi rusten ons bat, wi sijn moede. Vb. 59.28 'Laet ons rusten *want* wi sijn moede.' - Rt. 851 Ogiere geschach die ere groot: // Ten ersten slage slouch hine doet!' Vb. 147.9 Ogier geschiede grote eer *want* hy sloech hem ten eersten slage doot.'

Een merkwaardig geval bevat Rt. 173 vlgg., waar een niet-verbonden redengevende zin gescheiden staat van den zin, waar hij op terugslaat. Aymijn spreekt met hevig affect, prachtig weerspiegeld in deze abrupte asyndetische zinnen. In het Volksboek wordt dit geheel bedorven door een constructie met 'want':

Rt. 173 Daerbi staet mi onscone, // Hi wille dat ic hem spanne crone,
 // Dat ombieden si mi allegader, // *ic hâten meer dâ den vâder*. - Vb.
 25.32 Ende nu willen si begeren dat ic hem cronen sal, des ic niet doen
 en wil *want* ic hate hem mer dan den vader, -

Zinsverbinding door ‘maer (mer)’.

§ 76.

Was het aantal verbindingen met ‘ende’ en ‘want’ in Rt. veel geringer dan in Vb., met de verbindingen door middel van ‘maer’ is dit niet het geval. In Rt. komen n.l. 9 gevallen voor, in Vb. 8. Het aantal is in beide teksten dus nagenoeg even groot, maar een corresponderende zin komt slechts éénmaal voor:

Rt. 597 ‘Geen verrader willic wesen, // *Maer* des sijt seker ende vroet: //
 Te zwaer es mi sijn evelmoet. - Vb. 64.6 ic en wil geen verrader wesen.
mer sijn toern en derf ic niet verwachten:

De functie van ‘maer’ is hier beperkend, zoals ook op verschillende andere plaatsen in beide teksten. Bijv.

Rt. 212 Doe reitsi, waer si wilden, // *Maer* sine hadden niet van haren
 scilden, // No van helmen niet geheel // Behouden trechte derden deel
 (Vb. heeft ‘want’, zie vorige §). - Vb. 63.14 men mach hangen die men
 wil, *mer* gi hebt u doemsdach. (een corresp. zin ontbreekt in Rt.).

De tegenstellende functie van ‘maer’ komt in beide teksten slechts enkele malen voor:

Rt. 854 ‘Hoe soudi proeven nu op mi // Verradenesse? In dede nie gene,
 // Bi den here van Nasarene! // *Maer* Ywe, die u gout nam, // Hi sende
 sorcors, die rike man, - evenzoo: 528 vlgg., 566 vlgg. - Vb. 62.35 quaemdi
 in Poelgen....u stonde te lijden swaer verdriet....*mer* wildi u selven quiten
 ende u eer bewaren, dordise niet onthouden om Kaerls wil, so laetse
 varen in een ander lant.

Conclusies aangaande de zinsverbinding door ende, want en maer.

1. Het aantal zinsverbindingen door middel van ‘ende’ is in Vb. aanmerkelijk groter dan in Rt.; de sobere epische stijl is in Vb. vervangen door een meer vloeienden zinsbouw.
2. De oude ‘additieve’ functie van ‘ende’ is in Rt. nog merkbaar.

3. Coördinatie van gebiedende zinnen en bijzinnen komt zelden voor.
4. Zinsverbinding door 'want' is in den 'redeneerenden' volksboekstijl een frequent verschijnsel, in Rt. zeldzaam.
5. Zinsverbinding door 'maer' komt in beide teksten weinig voor; de functie van 'maer' is vaker beperkend dan tegenstellend.

XII.

Zinsverbinding zonder verbindingswoorden.

Door 'Parenthesis'.

§ 77.

Parenthesis, d.w.z. onderbreking door een lossen, niet ingeleiden zin of uitroep komt in Rt. tamelijk veelvuldig voor, in totaal 26 maal. In Vb. daarentegen, met zijn rustigen betoogenden verhaaltrant vinden we een dergelijke onderbreking slechts éénmaal, en wel in een plechtige, hartstochtelijke verklaring: Vb. 147.12 ic seg u here coninc, *bij God almachtich*, dat hem Maeldegij's sijn oem secours brochte wt dat casteel van Montalbaen. - Bovendien trof ik in Vb. nog een merkwaardigen zin aan, die ook aan parenthesis doet denken, een treffend staaltje van epische plastiek: 60.2 ende bonden thoeft van Saforette en een staec · ende stakent om hoge boven haer bannieren *ende de croen was dair boven op gebonden* ende reden totdat si quamen voer Yewij's burch. - Als een opvallend omvangrijk parenthetisch zinsverband kunnen we beschouwen Rt. 928 vlgg., dat in Vb. door een relatieven bijzin vervangen is:

Rt. 923 Ontboet Yewe vele houde // Sinen swagelinc Renoude // Bi .i. bode sonder blame, // Dat hi hem te hulpen quame // Jegen Roelant, den coenen degen: // *Beverepaer haddi belegen, // Ende die .xii. genoete van Vrankrike, // Si hadden gesworen gemenelike, // Dat sine emmer soudan vangen // Ende bi siere kelen hangen, //* Ende bat hem dies omoedelike - Vb. 148.11 of hi comen woude hem te hulpe tegen Roelant, *die* hem in Beurepaer strengelic belegen had met de xij ghenoten ende had gesworen dat hi hem vanghen soude enz.

Een ander merkwaardig geval biedt Rt. 515 vlgg., waar de onderbreking een logischen zinsbouw verhindert. De 'onderbrekende' parenthetische zin - een epische formule - wordt

'hoofdzin' bij hetgeen volgt; de voorafgaande zin wordt niet voltooid. Vb. maakt den zin grammatisch logisch door de formule - veranderd in een stereotiepen vorm van het Vb. - voorop te plaatsen:

Rt. 515 Wildise den coninc wederseggen, // Ende gise wilt houden
iegen hem, // *Ic segge u wies ic seker bem*, // Dat ghire dan sult winnen
an, // Als dede van Lacviden Jan, - Vb. *mer ic seg u certeyn*, wedersegdise
den coninc, gi sult varen als dander die tegen coninc Karel strijt maecten
ende enz.

De gevallen van parenthesis in Rt. komen zoowel in de directe rede als in het verhalend gedeelte voor. Vb. laat de onderbrekingen steeds achterwege. We kunnen ze onderscheiden in onderbrekende volzinnen en uitroepen.

De u i t r o e p e n zijn dikwijls stoplappen; herhaaldelijk vinden we dezelfde uitdrukkingen. Bijv.:

Rt. *Ic vruchte, bi Gode die mi geboot*, // Dat si riden in hare doot -
evenzoo 936, 996, - 221 'Ic weet utermaten wel, // *Bi Gode van Nazarene!*
// Dattie werlt ons es te clene.' -

De onderbrekende parenthesische volzinnen zijn eveneens, op enkele uitzonderingen na, vaste epische formules¹⁾. Bijv.:

Rt. 370 Ende oorlogeden, *dat was waer*, // .I. lettel min dan .iij. jaer.
163 *dats waer*, 784 Doe sprac Yewe, *sijt des wijs*: // 'Renout, enz. 946
Dit ontboet Ywe, *des sijt vroet!* // Dat men hem die herte utesnede, -
Bijzonder treffend door de psychologische karakteristiek, de plastiek, is
de onderbreking in 184 vlgg.: Dies es mine herte tongereke, // Dat ic hem
crone spannen soude,' - // *Aldus sprac Aymijn die oude*, - E □ d e mijn
góet hem sòude blíven, -

De onderbreking is een epische figuur, een op het verhaal vooruitlopende mededeeling, die de spanning vergroot, in:

Rt. 109 Ende ginc ten alre besten wine, // *Daerof quam haer sint pine*,
// Ende brochtse vul wijns althant, -

1) Onderbrekingen als 'seide hi' e.a. hebben een zwak accent; deze afwijking in accent bepaalt de verbinding met de omgevende zinnen. Zie: Zinsverbinding door modaliteit, accent en toon, § 78, b.

Tenslotte vinden we nog als parenthetische zin een verklarende mededeeling en een aanvullende vraag, die conditionale functie krijgt:

Rt. 358 Daer hi die castele vant - // *Si daden hem groten pant* - // Die Saforet hadde doen maken. 189 Of sake ware dat gi hat kinder, // *Waren si meerre of minder*, // Soudise doden?' sprac die vrouwe.

Zinsverbinding door modaliteit, accent en toon.

§ 78.

a. Een vragende zin kan ondergeschikt worden aan een volgende hoofdzin door een geringe pauze tusschen beide zinnen en vaak een verzwakking van den vragenden toon. De vragende zin is dan de uitdrukking van een *voorwaarde*. In Rt. en Vb. beide komen hiervan talrijke voorbeelden voor, bijna zonder uitzondering op corresponderende plaatsen; voor de vergelijking der teksten zijn ze dus niet van belang. Rt. heeft 38 gevallen, Vb. 30. Het aantal is in Vb. kleiner, omdat daar soms eenige vragende zinnen tot één zin zijn samengetrokken¹⁾. Bijv.:

Rt. 490 Quamedi in Poelien of in Toscanen, // Of in Calabren, u stonde tontfane // Groten lachter, dat weit wel, // Daer es so menich ridder fel, // Die hem wel na sijn belanc, // Ende in Cecilien sonder wanc // Sone mogedi dan niet comen, // U ne quamer af grote onvromen. // Quamedi in Grieken ofte in Ongerie, // In Ingelant of in Normendie, // Of comedi in Vrankrike, // U haten die hogeste van den rike: > Vb. 62.35 quaemdi in Poelgen of Calaberen, Cecilien Griecken of Hongerien, in Engellant Normandien of Vrancrijc, u stonde te lijden swaer verdriet.

Soms wordt de vragende zin gevolgd door een ondergeschikten zin:

Rt. 800 'Wildi noch lien, here Ogier, // Van der verranesse, *die gi daet // In Vaucoloene*, so ware uwes raet.' Vb. 146.25 'Ogier, wildi noch liden die verradenis *die gi daet buten Vaucoloen*, so moechdi noch van mi gaen, onverslegen.'

b. Zinnen, waarin een mededeeling, een gedachte of een gevoel worden uitgedrukt, kunnen zonder

1) Zie voor 'samentrekking' de volgende §§.

verbindingswoord, alléén *door verschil in toon* met een anderen zin zijn verbonden. Een zwak geaccentueerde zin (als: *seiti, seitsoe* e.d.) kan worden toegevoegd, maar ook tusschengevoegd, een parenthetische vorm dus, die een overgang of nadruk aangeeft. Van deze zinnen vond ik in Vb. slechts één voorbeeld, in Rt. echter talrijke gevallen (18); toegevoegde zinnen komen in Vb. niet voor, terwijl Rt. hiervan 8 voorbeelden bevat. Voorbeelden:

Vb. 146.30 'God scende u,' *seide Ogier*, 'gi en doet dat gi sculdich sijt van doen.' Rt. 5 'Den vorsten,' *seitsi*, 'hebbic becant.' 434 'Gi heren!' *sprac Yewe de coninc*, // 'Wat radet gi tot dese dinc?' 219 Sone doeic ooc, 'seide *Renout*. 670 So sal men u in corter tijt // Ontsien over de marken wijt, // Waer ment vernemet, *seggic u.*'

Een hoofdzin naar den vorm is naar zijn functie een modale inleiding bij de mededeeling in den volgenden hoofdzin in een tweetal gevallen van Rt.¹⁾ Vb. vermijdt deze constructies:

Rt. 156 *Dat manic U in trouwe* // Ic ben dongevallichste man, // Die ie ziele of lijf gewan, 416 *Dats waerlike dinc*, // U sentene Carel die coninc.'

In enkele gevallen in Rt. heeft een hoofdzin naar den vorm, die volgt op een zin, waarin een mededeeling, gedachte of gevoel wordt uitgedrukt, objectsfunctie. Ook deze constructies worden in Vb. vermeden:

Rt. 12 Ic weet wel, *si comen harewaert*, 32 Ic duchte, *hi salse slaen te doot*. - verder 598 vlg., 750 vlgg.

Zoo kan een volgende hoofdzin naar den vorm ook een graadaanduidende, temporale, conditionale of beperkende functie hebben, en wel uitsluitend in Rt. Dergelijke zinsverbindingen komen in Vb. niet voor; waar de teksten overigens corresponderen, vinden we in Vb. op die plaatsen: een hoofdzin gevolgd door een *ingeleiden* bijzin, hetgeen in overeenstemming is met de historische ontwikkeling van het zinsverband:

Rt. 171 Hi wert so crachtich in corten dagen, // *Hi ontcrachtiget minen magen*, 198 Die ede, die gij hebt gezworen, // *Hets omtrent .xxxii. jaer.*' 96 Ende segt, of gi Lodewike // Cronen wilt, *laet u sijn lief*, 496 Sone mogedi dan niet comen, // *U ne quamer af grote onvromen.*

1) Eénmaal vinden we een dergelijke constructie in P.: 76 *Dies so moghed mi ghetrouwen*, ij coninghe vesten sine mouwen, (de pronom. zin ontbreekt in Vb.).

Zinsverbinding door Samentrekking.

Samentrekking van Hoofdzinnen.

§ 79.

Zowel in Rt. als in Vb. komt samentrekking veelvuldig voor. In Rt. telde ik 66 samengetrokken zinsverbanden, in Vb. 71. Behalve door de samentrekking zijn deze zinnen bovendien bijna zonder uitzondering *verbonden door het voegwoord 'ende'*. Samengetrokken zinnen, verbonden door het voegwoord 'no' vinden we tweemaal in Rt.:

131 Daer dorste niemen seggen: 'laet!' // *No* daertoe spreken goet no quaet, (een corresp. zin ontbreekt in Vb.) 632 Ende hine sal niet met sinen cnapen // Nachts met gemake slapen, // *No* smorgens met rusten opstaen, // *No* eten *no* drinken, sonder waen (Vb. heeft hier een zinsverband met samengetrokken bijzinnen¹⁾: 64.20 alsoe dat hi mit vreden niet en soude mogen slapen op sijn bedde *noch* eten *of* opstaen).

Zonder verbindend voegwoord bevat Rt. slechts één samengetrokken zinsverband van twee zinnen; Vb. heeft drie omvangrijke constructies zonder voegwoord, waarvan twee bestaan uit opsommingen van namen (23.31 vlgg. en 61.8 vlgg.):

Rt. 470 So menigen hedene hebsi verslegen, // So menigen.... uten sadele gedregen. (de tweede zin ontbreekt in Vb.).
Vb. 26.3 ic soudese voeden, ophouden ende liefhebben ende doen hem enz. (gedeeltelijk asyndetisch verbonden).

Van de 66 gevallen in Rt. zijn er 32 zinnen met subject voorop en 34 met aanloop; in Vb. is het aantal resp. 27 en 44. Vb. heeft dus in verhouding een aanmerkelijk grooter aantal samengetrokken zinnen met aanloop, hetgeen op een sterkere spanning in de samentrekking wijst.

Zinnen met Subject voorop.

§ 80.

Bij deze zinnen komt in Rt. éénmaal en in Vb. tweemaal een geval voor van onlogische samentrekking. Bovendien bevat Rt. twee constructies met afwijking in persoon en getal van het Vf. (157 vlgg., 637 vlgg.).

1) Zie § 82.

Rt. 977 Daer die vrouwe dese tale sprac, // Die trane haer uten ogen brac,
// Ende weende utermaten sere // Voer Renoude, haren here. (Het subject van den tweeden zin is possessieve datief in den eersten zin).

Vb. 59.12 want haer scilden waren al stucken ende haer helmen doerslegen ende waren seer gewont ende Beyert mede (overspannen samentrekking van het subject van den derden zin als pron. personale in den eersten of tweeden zin) 65.2 Dese woerden van Ancel vertorende seer Averkaes ende sloech Anceel met een vuyst in zijn hals (samentrekking van het subject van den laatsten zin, object van den eersten).

De samentrekking kan zich tot één zinsdeel beperken of meer zinsdeelen omvatten. Bijna altijd behoort het *s u b j e c t* tot de samengetrokken deelen. Gevallen, waarin het subject niet is samengetrokken, zijn uitzonderingen. Rt. bevat drie zinnen en Vb. één, waarin Vf. is samengetrokken, c.q. uitgebreid met andere deelen dan S:

Rt. 157 Ic *ben* dongevallichste man, // Die ie ziele of lijf gewan, // Ende gi dongevallichste wijf, (in Vb.: coördinatie zonder samentrekking) 637 Ic *sal u dienen* al mijn leven, // Ende mine broedre alle gader (Vb. heeft een synthetischer vorm: ic ende myn broeders sullen enz.) 859 Hi *verriet u* ende niemen el (een corresp. zin ontbreekt in Vb.).

Vb. 61.8 onse vader *hiet* Aymijn ende mijn oudste broeder Ridsaert, de ander Adelaert, die derde Wridsaert (Rt. heeft hier onverbonden hoofdzinnen: 313 vlgg.).

In alle overige zinsconstructies met samentrekking behoort dus het *s u b j e c t* tot de samengetrokken zinsdeelen, grootendeels wordt zelfs uitsluitend het subject samengetrokken; n.l. 21 maal in Rt. en 16 maal in Vb., terwijl samentrekking van subject en verbum finitum in Rt. en Vb. resp. 7 en 8 maal voorkomt. Het aantal zinnen, dat een samengetrokken zinsverband vormt, kan twee of meer bedragen; het meerendeel van deze constructies bestaat echter uit twee zinnen. In Rt. vinden we 19 van deze gevallen, in Vb. 17. Constructies van drie zinnen zijn al veel minder talrijk; resp. 6 en 4 gevallen treffen we in Rt. en Vb. aan. Een zinsverband van vier zinnen komt in Rt. 2 maal en in Vb. 3 maal voor, terwijl tenslotte éénmaal en wel in Rt. een samengetrokken zinsverband van vijf zinnen voorkomt.

Hier volgen ter illustratie voorbeelden van zinnen, waarin alleen het *subject* is samengetrokken:

2 z i n n e n : Rt. 205 *Si* reiden echt in met Beyarde // Ende vochten so lange wile, (Vb. heeft hier een samengetrokken zinsverband met aanloop [59.8]) - Vb. 23.36 *Dye edel vrou* riep de poertier ende seide tot hem: (een uitbreiding van Vb.) - Met o n d e r b r e k i n g door een relatieven bijzin vond ik één voorbeeld in Vb.: 24.24 want hi en kent niemant so edel of hoge geboren *de hem sonder u mach spannen crone* ende heeft daerom sijn hof doen verlangen XL dagen.'

3 z i n n e n : Rt. 999 *Die vrouwe* was edele ende goet, // Ende neech den grave op sinen voet, // Ende dankes hem omodelike (Vb. bevat in plaats van den laatsten samengetrokken zin een progressieven relatieven zin: ende viel op haer knien voor R. haren here, *die* si sere dancte) - Vb. 24.26 *Aymijn* anhorende die tale van Roelant en antwoerde hem niet ende sweech stille ende woude niet op sien (Rt. 81 Haymijn horde wel de tale, // Maer hi versweechse altemale).

4 z i n n e n : Vb. 25.18 *Si* dwouch haer selven van den bloede ende ginc met een vroliken ansichte tot Aymyn ende custen vriendelic an sinen mont ende omhelsden seggende: - Met dezen zin correspondeert Rt. 147 vlgg., waar we echter in plaats van 'seggende' vinden 'ende seide', dus een verband van 5 z i n n e n : *Die hovessce vrouwe entie goede* // Dwouch haer selven van den bloede, // Ende liep daer Aymijn stont, // Ende custen an sine mont, // Ende helsden met bliden zinne // Ende seide: -

In de zinnen met s a m e n t r e k k i n g van S. en Vf. is het samengetrokken verbum finitum steeds een hulpwerkwoord, zoodat de samengetrokken zinnen een infinitief bevatten; een enkele maal is bovendien de infinitief samengetrokken. Voorbeelden:

2 z i n n e n : Rt. 303 *Wi willen* u sekerlike // Dienen dach ende nacht, // Ende helpen u met onser cracht.' Vb. 61.1 *wi willen* u dienen met al onser macht ende helpen u wes wi vermogen.

3 z i n n e n : Vb. 61.14 *hi dede* hem nieuwe scilden maken ende haer hernas versien ende schoon maken ende couvertueren over haer paert. (In den laatsten zin is ook de infinitief samengetrokken; Rt. heeft eveneens een samengetr. zinsverband, maar beginnend met een aanloop: 338 vlgg.).

4 z i n n e n : Rt. 897 *Si willen* alle met varen // In Gasscongen, sonder sparen, // Ende daer stichten roef ende brant, // Ende bernen sconincs Ywes lant // Ende hangene bi siere kelen saen, (Vb. heeft een bekorten zinsvorm). - Vb. 16.3 *ic soudese* opvoeden, ophouden ende liefhebben ende doen hem wes een vader sculdich is zyn kinder te doen (Ook 't object is samengetrokken; Rt. heeft veel beknopter: *Ic soudse* wel houden allegader).

Zinnen met Aanloop.

§ 81.

Behalve enkele gevallen van samentrekking bij zinnen met afwijking in persoon en getal in beide teksten, komt in Rt. één grammatisch onlogisch zinsverband voor: 803 'So moeti dan', sprac die degen // Van mi bliven onverslegen // Ende wil u helpen versoenen. - Het subject van den tweeden zin is voorzetselbepaling 'van mi' in den eersten zin. Evenals in de zinnen met subject voorop behoort bijna altijd h e t s u b j e c t tot de samengetrokken zinsdeelen. De gevallen, waarin het subject niet is samengetrokken, zijn zeldzaam; n.l. 4 in Rt. en 1 in Vb.

Samentrekking van Vf.: Rt. 473 .l. goet ridder es Ridsaert, // Ende Writsart u drossate: 581 Doe *ginc* die grave wel gedaen // Ende sine broedre tien stonden // Daer si den coninc Yewe vonden (met afwijking in getal).

Samentrekking van Vf. en V.: Vb. 65.7 so *sal* hi mi *helpen*, waer ict te doen heb ende sine broeders mede (met afwijking in persoon en getal).

Samentrekking van Vf. en Object: Rt. 135 *Dit versach* die grave Roelant // Ende Bertram, die wigant, // Mijn here Willem ende Bernaert.

Samentrekking van Vf. en V. en Object: Rt. 918 *Den cloester heeft* Roelant *beseten* // Ende met Roelant gemenelike // Die .xii. genoete van Vrankrike (met afwijking in getal).

Bij de overige gevallen, waarin het subject tot de samengetrokken zinsdeelen behoort, zijn er in Rt. 22 en in Vb. 38, die uitsluitend samentrekking van S. vertoonen, terwijl in beide teksten viermaal S. en Vf. zijn samengetrokken. Nog sterker samentrekking is zeer zeldzaam; hiervan vond ik slechts twee voorbeelden en wel in Rt. nl. 676 So *salne* Karel comen vangen // Ende hier in sinen lande hangen, // Ende Renout, den grave fijn, // Ende daertoe alle die broedre sijn. 114 U *scinker* wil ic heden sijn, // Ende ooc mijns heren Willems mede'.

Samentrekking van het Subject. Hierbij vinden we in Rt. een zinsverband, waarvan de samengetrokken zin met een volgenden zin weer een nieuwe samentrekking vormt, nl. van Vf.: 905 Ende *alsi* quamen int lant // Stichten *si* bede roef en de brant, // En de *v r a g e* d e n omme niemare, // Ende waer die coninc Ywe ware.

Gevallen van twee verbonden zinnen vinden we in Rt. 17

en in Vb. 30, waarvan in resp. 2 en 13 maal de aanloop gevormd wordt door een temporalen bijzin¹⁾. In enkele gevallen in beide teksten is de tweede zin door één of meer bijzinnen, ondergeschikt aan den eersten zin, van dezen gescheiden. Rt. bevat één voorbeeld met een zeer groote tusschenruimte tusschen beide samengetrokken zinnen:

Rt. 921 *Alse Ywe die monec dat sach, // Dat Roelant vor den closter lach, // Ontboet Ywe vele houde // Sinen swagelinc Renoude // Bi .i. bode sonder blame, // Dat hi hem te hulpen quame // Jegen Roelant, den coenen degen: // Beverepaer haddi belegen, // Ende die .xii. genoete van Vrankrike, // Si hadden gesworen gemenelike, // Dat sine emmer souden vangen // Ende bi sire kelen hangen, // Ende bat hem dies omoedelike,*
-

Voorbeelden van 2 verbonden zinnen:

Rt. 419 *Ende in corten stonden // Heifti den brief ontwonden // Ende lassen selve te hant, 823 Als hi .iii. slage hadde gegeven, // Heeft Ogier tswert verheven, // Ende gaf Goutiere .i. slach, // Daer hem die doet ane lach.* - Vb. 23.30 *ten laetsten wert sise kennende ende seide in haer selven: 60.13 ende als si dat gedaen hadden so toechden si den coninc thoeft daer die croen op stont ende seiden:* - Met een participiale constructie als aanloop vinden we: Vb. 59.31 *Dat gedaen wesende, leiden si haer hoefden in haer scilden ende sliepen een weinich.*

Enkele opmerkelijke gevallen vinden we nog in Vb.; nl. een zinsverband, waarvan de eerste zin zelf ook al een sterk samengetrokken zinsconstructie is (met samentrekking van S., Vf en Object) en verder een geval, waarin de tweede zin feitelijk een ondergeschikte functie heeft:

61.19 *Als die coninc mit sijn volcke rede was deden de broeders Beyaert sadelen ende overdecken met een coffertuer ende saten dair op met groter hoemoedicheit.* - 62.31 *Doe sprac een coen ridder ende hiet Reinier:*
-

Voorbeelden van meer dan twee verbonden zinnen:

3 zinnen: Rt. 819 *Doe balchi hem ende slouch met sporen // Ende heeft Ogier vercoren. Vb. 59.8 Met dien reden si mit Beyert int heer ende vochten so lange dat men wel een mile gegaen soude hebben ende macten ontalijke veel doden* (Rt. heeft 4 gevallen, Vb. 6).

1) vgl. voor de frequentie van den temporalen bijzin in Vb.: § 60.

4 zinnen: Rt. 366 *Doe voersi haestelike // In Saforetten conincrike // Ende lagen in sijn lant, // Ende stichten roof ende brant, // Ende oorlogeden, dat er waer, // .i. lettel min dan .iij. jaer* (In Vb. aanmerkelijk bekort). - verder Rt. 108 vlgg.

5 zinnen: Vb. 60.1 *Als dese vier heren geslapen hadden saten si op Beyaert ende reden mit haesten haerre vaert ende bonden thoef van Saforette an een staec ende stakent om hoge boven haer bannieren ende de croen was dair boven op gebonden¹⁾ ende reden tot si quamen voer ver Yewijns burch.*

Samentrekking van S. en Vf., c.q. uitgebreid met nog meer zinsdeelen, is zeldzaam. We vinden hiervan in Rt. slechts 5 voorbeelden, in Vb. 4, waaronder één corresponderend zinsverband. Eén verband in Rt. heeft als zinsverbindend voegwoord: 'no'. Voorbeelden:

Rt. 676 *So salne Kaerl comen vangen // Ende hier in sinen lande hangen, // Ende Renout, den grave fijn, // Ende daertoe alle die broedren sijn.* - Vb. 64.35 *als hi dit verneemt sal hi comen ende verderven al conincs lant ende vangen hem ende Renout met sijn broeders ende doen se hangen;*

Rt. 131 *Daer dorste niemen seggen: 'laet!' // No daertoe spreken goet no quaet,* - Vb. 59.21 *Ist also so sullen wi hem wesen welcoem ende ons gaern onthouden.*

Samentrekking van Bijzinnen.

§ 82.

Terwijl samentrekking van hoofdzinnen in beide teksten nagenoeg even veelvuldig voorkomt, is de verhouding tusschen de samengetrokken bijzinnen geheel anders. In Rt. vond ik slechts 9 voorbeelden, in Vb. daarentegen 25. In een enkel geval is *alléén het voegwoord* samengetrokken (bovendien uiteraard in de zinnen, waarin het verbindingswoord relativum èn subject is):

Rt. 182 *Dies es mine herte tongereke, // Dat ic hem crone spannen soude,*
- // *Aldus sprac Aymijn die oude, - // 'Ende mijn goet hem soude bliven,*
- Vb. 147.2 *ende als Gontier doot was ende dat Ogier sach enz.* - Verder Vb. 24.15, 25.11, 63.17, telkens uitbreidingen van Vb.

1) Een merkwaardige onderbreking; vgl. § 77.

Behalve in een corresponderend tweetal zinnen behoort - evenals bij de hoofdzinnen - het s u b j e c t steeds tot de samengetrokken zinsdeelen. Dit uitzonderingsgeval is een zeer sterk samengetrokken zinsverband, terwijl in Rt. dit voorbeeld ook hierom opmerkelijk is, dat de eerste zin zelf ook weer een samengetrokken constructie vormt:

Rt. 334 Dattie rudders namecont // In .viij. weken waren gesont, // Ende geheelt al hare leide // *Ende hare goede orse mede.* - Vb. 61.12 Aldus dedese de coninc veel ghemacs dat si in seven weeken genasen van haer wonden · *ende Beiaert mede.*

Samentrekking van het voegwoord en het subject (in relatieve zinnen alléén het relatief pronomen, tevens subject) komt in Rt. 2 maal, in Vb. 10 maal voor. Bijv.:

Rt. 388 Van .i. spiere, *die* daer quam // *Entie* heren daer vernam. 130 *Dat soene* horde *no* sach. - Vb. 148.11 tegen Roelant, *die* hem in Beverepaer strengelic belegen had met de xii ghenoten *ende* had gesworen dat hi enz. - Ook de overige gevallen in Vb. bestaan uit 2 zinnen, waaronder 7 voegwoordelijke bijzinconstructies.

Samentrekking van het voegwoord, het subject en het verbum finitum vinden we in Rt. 4 en in Vb. 11 maal. In verhouding is het aantal zinnen met deze sterke samentrekking aanmerkelijk grooter dan bij de hoofdzinnen. Terwijl daar in verreweg de meeste gevallen alléén het subject werd samengetrokken, is hier het aantal zinnen met samentrekking van S. en dat met sterker samentrekking nagenoeg even groot. De vier voorbeelden in Rt. zijn telkens verbanden van twee zinnen, in Vb. 10 van de 11 gevallen. We vinden dus slechts één geval met meer dan twee zinnen: Vb. 64.20 alsoe dat hi mit vreden niet en soude mogen slapen op sijn bedde *noch* eten *of* opstaen - (in Rt. 632 vlgg.: samengetr. hoofdzinnen). Voorbeelden van twee verbonden zinnen:

Rt. 930 Si hadden gesworen gemenelike, // *Dat sine emmer souden* vangen // *Ende* bi sire kelen hangen, Vb. 148.13 *dat hi hem* vanghen *soude ende* aen een boem hangen - Rt. 528 Dat gi Renout entie broedre sine // Upgavet *daermen hem dade* pine // Doen *ende* nemen tleven, (in Vb. alléén 't voegwoord samengetrokken: 63.17). - Grammaticsch *schijnbaar* onlogisch is de uitbreiding in: Vb. 62.4 de hem den brief sende *ende* om een antwoirt weder te hebben. - 'Ende' is hier nadrukkelijk additief: 'en wèl'; dus wel degelijk is 'sende' logisch samengetrokken.

Conclusies bij de zinsverbinding zonder woorden.

1. De parenthetische onderbreking, die in Rt. tamelijk veelvuldig voorkomt, is in Vb. zeldzaam. We kunnen in Rt. onderscheiden onderbrekende volzinnen en uitroepen, beide meestal vaste epische formules.
2. Het aantal der vragende zinnen, die - voorafgaande aan een hoofdzin - ondergeschikte, modale functie krijgen, is in beide teksten even groot.
3. Tusschengevoegde of toegevoegde, zwak geaccentueerde zinnen komen bijna uitsluitend in Rt. voor.
4. Op een anderen hoofdzin volgende 'hoofdzinnen-naar den vorm' met bijzin-functie worden in Vb. vervangen door bijzinnen naar den vorm en naar de functie.
5. Samentrekking van hoofdzinnen - met voegwoordelijke verbinding - is in beide teksten een frequent verschijnsel; meerendeels vinden we constructies van twee zinnen; bij voorkeur behoort S. tot de samengetrokken deelen, meestal is zelfs S. alléén samengetrokken.
6. Samentrekking van bijzinnen komt vooral in Vb. voor; hierbij is een groter zinsverband dan twee zinnen zeldzaam; samentrekking van meer zinsdeelen dan alléén S. komt veelvuldiger voor dan bij de hoofdzinnen.

XIII.**Lijst van Romaansche en Latijnsche (c.q. Grieksch-Kerkelijke)¹⁾ woorden in Vb.**

abt* 93.15, 93.16, 93.17 enz.	abt.
adherenten 13.29	helpers.
aertsbisscop* 37.16	aartsbisschop.
ambassaten 15.22, 27.29, 16.4	gezanten.
amoreus 167.10	amouereus.
arguacie 109.13	gedachtenstrijd.
argueren 107.23	redeneeren.
astronomus 137.18	sterrenwichelaar.
aventuer, aventure 109.22, 30.35 enz.	avontuur.
aventuren 12.33, 57.14	op hetspel zetten.
aventuren 76.12	ondernemen, wagen.
ay lace 103.16 enz.	helaas.
banieren, bannieren 12.22, 33.2	banieren.
baroenen 10.4 enz.	rijksgrooten.
bastaert 145.13, 154.3	bastaard.
bataelge 12.7, 195.3; 134.23	leger, legerafdeeling; slagorde.
bisant, bysant 38.12, 91.22 enz.	byzantijsche munt.
bisscop* 9.17 enz.	bisschop.
bottelgier 26.34, 27.5, 37.23, 122.32	keldermeester.
certeyn, certein, sertein, serteyn. (zeer frequent).	naar waarheid, zeker.
cierlic, cierlick 23.10, 23.15 enz.	schoon, prachtig.
destrueeren 14.7, 14.19, 82.5	verwoesten.
devocie 99.13	eerbied.
devoet 202.23	godvruchtig.
digniteit 21.10	waardigheid.
diversche 113.26, 114.19	verschillende.
enginen 172.11, 180.10, 180.4	belegeringswerktuigen.
espenhoorn 29.23	eenhoorn.

1) gemerkt met *.

falgiere 112.17	bezwijken.
falgiere 136.2	afvallig worden.
flueel 9.23	fluweel.
fonteyn, fonteine 186.36, 186.37, 116.23	bron.
foreest 103.3, 126.9, 165.19	woud.
fortune, fortuyn 86.27, 175.35	lot.
fortune 89.30	geluk.
gebenedijt 22.22, 37.15, 44.17, 153.20	gezegend.
gersoen 75.9, 75.13, 120.10	knaap, knecht.
glavie 84.13, 84.16 enz.	speer.
glorie 9.8, 9.14, 10.11	glorie, heerlijkheid.
gracie 28.2, 47.23, 82.11	genade, gunst.
gracioes 23.12	sierlijk.
habite 121.9 abiten (plur.) 9.23	gewaad.
(genoechte) hantieren 34.26, 39.22	zich vermaken.
hantieren 142.10	behandelen.
heremijt* 178.13, 185.15 enz.	kluizenaar.

historie 90.36, hystorie 141.19 enz.	geschiedenis.
instrumenten 38.15	(muziek)instrumenten.
iolijt 18.37, 182.37	vreugde.
iustici, iusticie 36.33, 91,5 enz.	rechtspraak.
juwelen 54.18, 54.22	kleinoodiën.
campioen 145.18, campenionen 196.37	kampvechter.
capellen 97.11	kapellen.
capiteyn, capiteyn, capeteyn 10.19, 116.13 enz.	legeroverste.
cardinal 9.17, 34.31	cardinaal.
caritate 27.25	weldadigheid.
casteel, castel. (zeer frequent).	kasteel, slot.
castijde (imperf.) 186.36	tuchtigen.
catijf 133.28, katijf 132.28	ellendige, ongelukkige.
choir 37.33	priesterkoor.
claretten 38.35	trompetten.
clercken 14.8	geestelijken.
clergy 202.26	geestelijkheid.
clincket 75.11, 119.9	luikje in een poort.
closter, cloester 97.10 enz.	klooster.
colore, coloere 9.24, 115.30	kleur.
condicie 85.27, 155.14 enz.	voorwaarde.
confusien (dat. pl.) 43.9	schandelijke behandeling.
consacreeren 38.5	offeren.
consent 104.24	toestemming.
consenteeren 15.16, 21.12, 92.35 enz.	toestemmen, goedkeuren.
corrigeeren 39.6, 36.30	straffen.
creatuur 81.16	schepsel.
cronike 38.2	geschiedboek.
cruys 129.25, 145.33 enz.	}kruis.
cruces (gen.). 55.13, 98.10	}kruis.
cruce(dat.) 173.18	}kruis.

crucem (acc.) 100.5, 202.26	}kruis.
crijt 46.21, 200.6, 200.9	strijdperk.
legaten 9.17	gezanten.
logieren 111.14	kampeeren.
logijs 55.17	nachtverblijf.
majesteit 34.18	majesteit.
magnificenci 12.12, 198.16	macht.
mandement 114.19	edict, bevelschrift.
maniere, manier 79.12, 82.13, 153.31	manier.
manierlic 39.7, 39.27	passend, behoorlijk.
materie 9.11, 69.62, 124.1	stof, onderwerp.
memorie 98.25	geheugen.
mirakel 100.7, miraculen 204.27	wonder.
misse 81.31	mis.
monic* 91.30 enz.	monnik.
morseel 158.6, 160.36, 166.15	stuk, hap, beet.
natuurlic 70.2	van nature.
nigromancien (const van n.). - frequent.	zwarte kunst.
oerde 93.4, 93,13	orde.
officien 37.20, 39.11 enz. (officien bewaren)	ambten (vervullen).
olive 23.17 (telge van o.)	olijf(tak).
olye 38.8, 20.22	olie.

opinie 16.28	meening.
ordinantie 12.7, 12.26, (frequent).	slagorde.
paeus 9.16, 21.3, 34.31, 39.5	paus.
palays, pallays, pallais, pallaes. (zeer frequent).	paleis.
palmen 70.12	palmen.
papen 14.8	(wereld)geestelijken.
parlement, perlement 107.33, 173.14 enz.	parlement.
partije 12.37, 13.37	partij, aanhang.
passi 47.22	lijden.
passagen 194.21	toegangswegen.
passagy 157.12	toegangswegen.
patriarch* 9.17, 34.31 enz.	patriarch.
pays (zeer frequent), paeyts 79.14	vrede.
pauwelionen 76.2, 191.2	}tent(en).
pauwelioen 170.16, paulioenen 172.11	}tent(en).
pelgrim, pelgrym 70.6, 70.9, (frequent).	pelgrim.
pegrimage 19.19, 71.29, 156.1	bedevaart.
pellens 37.30	fraai gewaad.
penitencie 92.20 enz. penitenci 92.34	boetedoening, penitentie.
perikel 10.21, 12.34 enz. periker 183.3	gevaar.
persecuci doen 190.27	vervolgen.
poerte, poert, poort, port (zeer frequent).	poort.
poertier, portier (frequent).	poortwachter.
posterne 76.9, 76.12, 76,17	achterpoort.
prelaten 9.2, 9.18	prelaten.
present 75.16, 141.37	geschenk.
presiosen (dat. sing.) 55,13	kostbaar.
priester* 78.29, 81.26, 81.27	priester.
prieel 42.19	boomgaard.
principael 12.25, 134.17	voornamelijk.
prochi*paep 91.13	parochie geestelijke, pastoor.
te punte 50.3	}in orde.
in goeden puncten 200.30	}in orde.

puntelic 28.6, 39.17	keurig, behoorlijk.
putoer 137.25	roerdomp.
radien 95.11	stralen.
regneren 161.19, 205.3	regeeren.
respijt 167.6, 176.15	uitstel.
reverencie (frequent), reverentie 80.4	eerbied, eerbetoon.
ribaut 119.19, rybaut 119.22	schelm (lichtgewapende?).
rigaerde 175.23 (= arrièregarde)	achterhoede.
robinen 38.28	robijnen.
roetse (zeer frequent)	rots, steenrots.
sacreeren 38.23	offeren.
sceerlaken 127.30	scharlaken.
scoffieren 112.14, 192.3	verslaan.
secours 137.7, 145.1, 146.14	hulp.
secreet 19.15	geheim.
secreet 142.12, 145.5	betrouwbaar, discreet.
secretelic 19.14, 19.34, 87.11	in het geheim.

signet 202.34, 204.7	klein zegel.
solaes 9.30, 34.25, 36.14, 168.35	vreugde.
sommier 54.18, 54.22	pakpaard.
soudaen 190,33 enz.	sultan.
soudenier 79.8, 141.37	huurling, soldaat.
soudye 142.1	soldij.
stacie 39.7	statie.
subtjil 46.32	fijn, kunstig.
subtjilheit 46.33	fijnheid.
met subtjilheit 84.27, 197.7	met list, sluwheid.
tabbaert, tabbert 88.37, 89.8	mantel.
tempteren 89.35	in verzoeking brengen.
ternoyen 9.21	turnooien.
titel 204.8	titel.
tombe 203.16	graf.
tractaet 16.16, 16.34, 183.14, 185.35	verdrag, overeenkomst.
tracteeren 15.17	een overeenkomst sluiten.
tribulacie 182.19	tegenspoed, ellende.
tribuyt 190.16	schatplichtigheid.
trumphe 9.4, 10.4, 10.11, 38.11	triomf, heerlijkheid.
trompetten 12.23, 38.34	trompetten.
truant, trawant 123.26, 133.17, 172.35, 176.21	schurk.
tyran 72.33, 112.26, 134.1, 162.32	schurk.
vermaledijt 93.30, 128.32 enz.	vervloekt.
victori 156.33	overwinning.
villeyn 48.1	schurk.
visioen 202.10, 202.11	visioen.
visiteren 114.15	onderzoeken.
vitaelge 179.16, 180.17, 180.18, 194.29	levensmiddelen.
yeesten 9.1	geschiedverhalen.

Stellingen.

I.

De bron van het Volksboek van de vier Heemskinderen is, wat betreft het gedeelte der eerste twee fragmenten van den Renout van Montalbaen, nagenoeg of geheel gelijk aan het handschrift dezer fragmenten.

Ten opzichte van de overige fragmenten van den Renout moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat het Volksboek ontleend is aan een andere, afwijkende bron.

II.

M. Loke schrijft het Volksboek van de vier Heemskinderen (uitg. Matthes) te veel 'fouten' toe.

M. Loke: Les versions Néerlandais de Renaud de Montauban. Toulouse, 1906. pag. 43 vlg.

III.

Het Deutsche Volksboek der Heemskinderen staat minder dicht bij het Nederlandsche origineel dan Dr. F. Pfaff betoogt.

Dr. F. Pfaff: Reinolt von Montelban oder die Heimonskinder. Tübingen, 1885. Untersuchungen, 560-567.

IV.

In tegenstelling met den Renout van Montalbaen bevat het Volksboek een juiste lezing op blz. 148 (uitgave Overdiep): haer *ioncste* kint namse bijder hant (Renout: vs. 961 Haer *outste* kint heeft si genomen // Bi der hant).

V.

De critiek van Te Winkel op Vondels 'Leeuwendalers' is ongegrond.

Te Winkel: Ontwikkelingsgang, Republiek der Vereenigde Nederlanden, blz. 155.

VI.

De versregels 896 en 897 in 'Van Sente Brandane' moeten, ten behoeve van een logisch zinsverband, van plaats verwisseld worden.

895	'Hevet mijn monc yet mesdaen,
896	Dies wiltene wederbringhen,
897	Ic wilne altoes verdinghen.'
E.	Bonebakker: Van Sente Brandane, Amsterdam, 1894.

VII.

Ten onrechte vermeldt het Middelnederlandsch Woordenboek een uitsluitend overgankelijk gebruik van het werkwoord 'ontderven'.

VIII.

Franck's etymologisch Woordenboek geeft zich geen rekenschap van de 'dd' van 'sidderen'.

IX.

Het is bezwaarlijk een gesproken Algemeen Beschaafd als norm aan te nemen.

X.

Het taal- en stijlonderwijs op de Middelbare school moet een eenheid vormen en berusten op grammaticale basis.

XI.

De wijze, waarop Fruin den invloed der vroedschap te Amsterdam op de keuze van burgemeesteren voorstelt, is onjuist.

R. Fruin: Verspreide Geschriften IV, blz. 311.

XII.

Dr. Gorris verwaarloost ten onrechte in zijn artikel over de vermeende vrijmaking der lijfeigenen door den paus om wille van den kruistocht de mogelijkheid van den invloed der 'historische Katastrophen-theorie'.

Historisch Tijdschrift I, II.